

SÁRINGER JÁNOS
(szerk.)

GAZDASÁG,
POLITIKA ÉS NYELV:
ELEMZÉSEK ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEK

APOSZTRÓF

Gazdaság, politika és nyelv:
elemzések és összefüggések

szerkesztette: Sáringer János

© Dr. habil. Sáringer János, PhD
© Szerzők

Lektor: dr. Nagy Milada, PhD

ISBN 978-963-625-044-7

Kiadja: © Aposztróf Kiadó, 2024
Nagy és Heteyi Kft.
www.aposztrof.hu

GAZDASÁG, POLITIKA ÉS NYELV: ELEMZÉSEK ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEK

szerkesztette:

SÁRINGER JÁNOS

Aposztróf, Budapest, 2024

TARTALOM

<i>A VÁROSI BARNAMEZŐS TERÜLETEK LEHETŐSÉGEI AZ ÉLHETŐBB VÁROSOK SZOLGÁLATÁBAN</i> Bozsoki Fruzsina, Szabó Mariann	7
<i>KÜLFÖLDI TŐKEBEFEKTETÉSEK ÉS AZOK REGIONÁLIS JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL NÓGRÁD VÁRMEGYÉRE</i> Engelberth István, Csongrádi Gyöngyi, Tóth Arnold, Kálmán Botond Géza	21
<i>A PÉNZÜGYI KULTÚRA MEGISMERÉSÉRE IRÁNYULÓ VIZSGÁLATOK MAGYARORSZÁGON</i> Tóth Arnold, Csongrádi Gyöngyi, Sági Judit, Hauber György	37
<i>A SÖTÉT SZÉLCSEND GYAKORISÁGÁNAK VIZSGÁLATA</i> Rácsi András	50
<i>VÉGTELEN TÖRTÉNET. A ROMÁNIAI RESTITÚCIÓS LJÁRÁS 1989 UTÁN AZ ERDÉLYI MAGYAR ARISZTOKRÁCIA ÁLLAMOSÍTOTT INGATLANAINAK TÜKRÉBEN</i> Murádin János Kristóf	60
<i>GLOBÁLIS HATALMI ÁTRENDEZŐDÉS, AVAGY EGY LEGÚJABB VILÁGREND KÜSZÖBÉN</i> Kiss Katalin, Viczai Péter Tamás	73
<i>MELYIK V4 NYELV NYÚJT TÖBB INFORMÁCIÓT MAGYARORSZÁG ELSŐ SZÁMÚ TURISZTIKAI LÁTVÁNYOSSÁGÁRÓL?</i> Hamsovszki Júlia, Lukács András	85

- OLDALAZIK A FORINT
– MENNYIRE ISMERT A TŐZSDE NYELVE*
Csányi Eszter, Virágh Árpád 98
- A HALLGATÓK AUTONÓM TANULÁSI KÉSZSÉGEINEK
FEJLESZTÉSE A CORALL PROJEKTBEN:
HALLGATÓI VISSZAJELZÉSEK EGY
SPANYOL SZAKNYELVI KURZUSSAL KAPCSOLATBAN*
Pál Ágnes, Szénich Alexandra, Asztalos Réka 115
- A TÖRTÉNETMESÉLÉS SZEREPE A SZERVEZETI
KULTÚRA MEGTEREMTÉSÉBEN ÉS FEJLESZTÉSÉBEN*
Török Judit 131

A VÁROSI BARNAMEZŐS TERÜLETEK LEHETŐSÉGEI AZ ÉLHETŐBB VÁROSOK SZOLGÁLATÁBAN

Bozsoki Fruzsina

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Környezetgazdaságtan és Fenntartható Fejlődés Tanszék;
BME Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola,
fruzsina.bozsoki@edu.bme.hu

Szabó Mariann

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Környezetgazdaságtan és Fenntartható Fejlődés Tanszék
szabo.mariann@gtk.bme.hu

BEVEZETÉS

Az UNCTAD, az Egyesült Nemzetek Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája alapján 2022-ben a világ népességének 57%-a él városokban, míg 2012-ben ez csupán 52.5% volt, azaz az elmúlt tíz év folyamán 4,5%-ot növekedett az urbanizációs ráta (UNCTAD, online). Láthatjuk, hogy az urbanizáció fokozott az elmúlt években is, jelentős fenntarthatósági problémákat okozva ezzel.

Már most érezhető problémák vannak városainkban, melyeket a klimatikus hatások változásai és az urbanizáció növekedése egyöntetűleg is súlyt. A meglévő városi struktúrák nehezen fognak alkalmazkodni ezekhez a változásokhoz. Napjaink egyik kiemelkedő fenntarthatósági kérdése a városi élhetőség problémája és annak mihamarabbi javítása.

Tanulmányunkban erre a kérdéskörre fókuszálva a városi barnamezős területek megújításán, átmeneti hasznosításán keresztül adunk egy esetleges megoldási lehetőséget.

Ahogy erre számos városszociológiai és telephelyválasztási elmélet is rámutat, szinte mindegyik város rendelkezhet barnamezős területtel, mely egykor a város fejlődésében fontos szerepet játszott gazdasági, ipari vagy egyéb infrastrukturális létesítményként, de az idő előrehaladtával alulhasznosítottá vagy elhagyatottá váltak. Ezek a területek városfejlesztési szempontból megoldásokat és lehetőségeket tudnak nyújtani az élhetőbb városi lét kialakításához.

Fontos megjegyezni, hogy ezek a területek korábbi funkciójukból fakadóan súlyos környezeti kockázattal is rendelkezhetnek, melyek elhárítása költséges, így a gazdasági megtérülés sokszor gátat szab a megújulásban. A hosszú ideig elhagyatott területek a környező ingatlanok értékére és akár, az egész városrészre negatív hatást gyakorolhatnak, így az időszakos, azaz átmeneti hasznosítás ideális megoldást jelent a végleges funkció megtalálása előtt.

A barnamezős területek rehabilitációja és azok fejlesztése fontos, de ezen túlmenően az élhetőségi kérdéskörrel is foglalkozni kell. Természetesen nem csupán ezen területek révén, de minden fejlesztés részét kell képeznie azon gondolatnak, hogy időtálló és hasznos legyen az ott élők számára. A körforgásos gazdaság elvei közé tartozik az anyagok tudatos felhasználása és azok időtállóságának minőségi kialakításainak jelentősége. Az építőipari beruházások közel sem mondhatók környezetbarát tevékenységeknek, a nyersanyag kitermeléstől a szállításon át egészen a kész épület üzemeltetéséig súlyos környezetterhelést jelentenek.

Magyarországon régmúlta nyúlik vissza a barnamezős területek megújításához kapcsolódó kutatás. Barta és szerzőtársai (2006) az MTA RKK keretein belül mérték fel a budapesti területek lehetőségeit. Az úttörőnek számító kutatás után több munka is született, ugyanakkor ahogy erre a Dannert–Pirisi (2017) szerzőpáros rámutat, ezek jellemzően a fővárosra és környékére koncentráálódtak. Az elmúlt években

a nemzetközi trendeknek megfelelően a barnamezős területek kutatása már olyan kontextusokban is megjelenik, mint a taktikai városfejlesztés (Schmeller, 2021) vagy a körforgásos gazdaság irányába tett stratégiai lépések alternatívája (Herman Ottó Intézet, 2020).

A tanulmányban bemutatjuk a barnamezős területek fogalmát és típusait, majd a barnamezős területek funkcióváltásainak lehetőségét és az átmeneti hasznosítás fogalmát, valamint fenntarthatósági vonatkozásukat. Az érthetőséget segítve számos példával támasztjuk alá állításainkat. Végül összegezzük és szintetizáljuk az átmeneti hasznosítás jelentőségét a fejlesztések során.

A BARNAMEZŐS TERÜLETEK FOGALMA ÉS AZ ÁTMENETI HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEIK ÉRTELMEZÉSE

A barnamezőt mint jelenséget és a hozzá kapcsolódó fogalmat az 1990-es években kezdték el vizsgálni az Amerikai Egyesült Államokban, ahol a szennyezettség és annak megszüntetését emelték ki, majd az Egyesült Királyságban is meghatározásra került az elhagyatott területekhez kapcsolódó fogalom, itt a szennyezettségen túlmutatóan a meghatározás kapcsán a korábbi funkciókat is kiemelték. Az igazi paradigmaváltást a CABERNET kutatás hozta, mely definíció a mai napig az alapját jelenti a barnamezős területeknek. A CABERNET-projekt (Concerted Action on Brownfield and Economic Regeneration Network) a rehabilitáció során felmerülő kihívásokat és problémákat tárta fel. A vizsgálatokat 21 országban végezték, köztük Magyarországon is. A széles érintetti kör bevonásával elért kutatási eredményekre alapozva ajánlásokat fogalmaztak meg a funkcióváltás tervezésére és jogi szabályozásra, megkülönböztetve a különféle beruházási költségvonzatú területek fejlesztési esélyeit

(CABERNET, 2006). A projekt alapján a barnamezős területek jellemzői:

- hatással volt rájuk a saját, valamint a közvetlen környezetük korábbi használata;
- elhagytak vagy alulhasznosítottak;
- vélt vagy valós környezeti szennyezettséggel terheltek;
- elsősorban fejlett városi térségekben találhatók;
- újra hasznossá tételük beavatkozást igényel (CABERNET, 2006).

A CABERNET-fogalom különíti el konkrétan a különböző típusokat, azonban Ferber 1997-ben megalkotta az ABC-modellt, ami gazdasági szempontok alapján különbözteti meg a barnamezős területeket (Ferber, 1997). 2006-ban Butzin et al. egy negyedik (D) csoporttal bővítik ki az ABC-modellt (Orosz, 2012). A kategóriák az alábbiakat foglalják magukba:

- A-típus (önjáró területek): megtérülő befektetés, ami azt jelenti, hogy a rendezési terület értéke meghaladja a rendezési költségeket, ezért könnyen talál privat beruházót.
- B-típus (fejlesztési potenciállal rendelkező területek): bizonytalan befektetés, vagyis a rendezett terület értéke közel megegyezik a ráfordított érték nagyságával. A rehabilitáció public-private partnership (PPP) keretében valósulhat meg.
- C-típus (tartalékterületek): veszteséges befektetés, ezért piacképtelen, vagyis a rendezett terület értéke alacsonyabb a ráfordítandó költségnél, ennek következtében nehéz beruházót találni. A fejlesztések általában közfinanszírozás keretében valósulnak meg.
- D-típus (tartósan funkció nélkül maradt területek): olyan területek, melyek tartósan funkció nélkül maradtak. (Orosz, 2012)

A BARNAMEZŐS TERÜLETEK FUNKCIÓVÁLTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Az a meglátás miszerint a barnamezős területek fejlesztése hozzájárul egy térség gazdasági és társadalmi fejlődéséhez számos hazai és nemzetközi példa is alátámasztja. Ide tartozik például Bécsben az egykori gázgyár, ahol a funkcióváltás sikeresen ment végbe, és a korábbi gáztartályokban lakóépületeket alakítottak ki. Ezzel az egykori társadalmi és gazdasági szerkezetet is megváltoztatva (Varga, 2002). Hazai példák között kiemelendő a budapesti Közvágóhid fejlesztése, ahol a funkcióváltás egész városrész fejlődését jelenti. Az egykori vágóhid területén jelenleg több lakhatási funkciót ellátó épület került kivitelezésre, ezzel párhuzamosan fejlődtek a kulturális és gazdasági dimenziók is (Bozsoki – Szabó, 2022).

Az utóbbi egy-két évtizedben paradigmaváltás történt: a barnamezős területek problémából lehetőséggé váltak a városok számára. Nyugat-Európában a barnamezős területekre örökségként tekintenek, amelyek a település mindennapjának és imázsának része. Ez a szemlélet hozzájárul a fenntartható településfejlesztéshez és a növekvő környezettudatossághoz. (Orosz, 2012)

Az ABC modellt tekintve a C (tartalék-) és D (tartósan funkció nélkül maradt) területeket tekinthetjük azoknak, melyek a legkevesebb gazdasági haszonnal járnak. Ezért lehet az átmeneti hasznosítás jó kiindulópontja egy fejlesztésnek. Mára hazánkban is egyre nagyobb figyelmet kap ez a megoldás. Ez pedig az ideiglenes, vagy köztes használatot jelenti („temporary use” vagy „Zwischennutzung”) (Orosz, 2012). Budapesten, Kőbánya területén lévő Eiffel-műhelyház és az időszakos kiállítással működő Északi Járműjavító területe szép példa erre. A korábban vasúti járműjavítóként funkcionált terület mára alulhasznosítottá vált, azonban a terület igen kiterjedt és végleges funkciója még bizonytalan.

A fejlesztés célja az egykori javító épületállományának megőrzése és kulturális jellegű hasznosítása közlekedési múzeumként. Jelenleg átmeneti állapottal találkozhatunk. Az üzemeltetők azonban szeretnék felhívni rá a figyelmet, a végleges funkció kialakítása közben is látogatókat fogadni. (Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum, online). Ez az állapot, ami a kialakulás és a végleges újrahasznosítás között van, segít a további romlás megállításában és szinten tartja, sőt javíthatja a terület állapotát. Nagy előnyt jelenthet, hiszen felhívja magára a figyelmet, és közben kapcsolatot tud tartani a közösséggel. Az ideiglenes használat pozitívan beépíthető elem a városfejlesztési politikába, mivel egy alulról szerveződő folyamatról beszélhetünk. (Orosz, 2012)

Az átmeneti hasznosítás általánosságban egy helyi problémára igyekszik reagálni, ideális esetben az ott élők szabadon alakíthatják a projekteket, amelyek leginkább kísérleti beavatkozásoknak tekinthetők. A probléma megoldásához az idő előre haladásával partnerségi viszony is kialakulhat az önkormányzat és non-profit és civil szervezetek között. Mivel ideiglenes megoldásról beszélünk, így a TVF (taktikai városfejlesztés) könnyen új irányba terelhető, ezzel elősegítve a városi tér megfelelő hasznosulását. (Pirisi, 2019; Schmeller, 2021) Erre példa a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa Programfejlesztése is, ahol már hazai szinten is találkozhatunk látványos és előrelátó fejlesztéssel. Az egykori Balaton Bútorgyár és szikvíz parkolóhelyén hozták létre a program idejére a Gyárkert pop-up rendezvényhelyszínt, mely koncerteknek és kulturális rendezvényeknek ad helyet. Az átmeneti helyszín kialakításának célja a lakosság figyelmének felhívása volt a városközpontban lévő elhagyatott területre. Döntés született a terület végleges új funkciójáról, az egykori bútorgyár épületében Digitális Élményközpont fog funkcionálni és a Gyárkert továbbra is rendezvényhelyszínként fog funkcionálni, megújult létesítményekkel. (Sulyok,

2021; Nemes, 2022) Ahhoz, hogy a kutatási eredményeket megfelelően értékelni tudjuk, fontos szempont a sajátos területi adottságok vizsgálata, mivel a makroregionális, országos, regionális és a helyi ipari funkcióváltások eltérő folyamatok révén alakultak ki és kerültek, kerülnek befolyásolás alá (Berki, 2014).

AZ ÁTMENETI HASZNOSÍTÁS A FENNTARTHATÓSÁG SZEMPONTJÁBÓL

A nagyobb kiterjedésű barnamezős területek negatívan hatnak az őket körülvevő szomszédos környezetre és városrészre. Ezek a negatív hatások különböző módokon jelennek meg. Ilyen például az alacsony jövedelemmel rendelkező népesség, a kedvezőtlen iskolázottsági szint, a magas munkanélküliség, a bűnözés, illetve a területen lévő valós vagy vélt környezetszennyezés és egyéb problémákat lehetne még a mindennapokból idesorolni. (Walkowiak – Frazier, 2000)

A hátrányos és elmaradottságokkal küzdő városrészeknek gyakran szembe kell néznie az egyre gyengülő oktatási lehetőségekkel és egészségügyi ellátásokkal. De egyéb szolgáltatásokat is magával tud húzni a folyamat (Cox et al., 2006). A terület szennyezettsége leginkább a korábbi tevékenység révén jön létre, ha például korábban ipari tevékenységeket végeztek rajta. Az ezzel járó szennyeződés károsan hathat a levegőre, vízre és talajra. Fontos kiemelni, hogy nem csak a lehatárolt területen belül fejtheti ki hatását a szennyezés. Ez a környezetre és a közegészségre is egyaránt problémát jelent. A közbiztonság is romlik ezeken a környékeken, így az illegális tevékenységek melegágyaként tudnak szolgálni, teret engedve a még nagyobb negatív hatást jelentő piacrabló áraknak (dömping) és raktározási tevékenységeknek. (Fuder, 2005)

Számos barnamezős terület szenved és kerül még nehezebb helyzetbe a környező gazdasági kiürüléstől és ennek közzsége gyakorolt negatív hatásaitól. Különösen nagy probléma ez az alacsony jövedelemmel rendelkező városrészek barnamezős területeinél. (Kaufman, 2006)

Nem véletlen, hogy a barnamezős területek kérdése napjainkban a fenntartható városfejlesztés egyik kulcsterülete. A fenntartható városfejlesztés fogalmát különböző módokon határozzák meg.

Egyesek azt javasolják, hogy fizikai megközelítéssel forduljanak a kérdés felé. Ez azt jelenti, hogy a fenntartható városfejlesztést azon keresztül vizsgálják, hogy milyen társadalmi interakciók jönnek létre, milyen a város formájának a sűrűsége és környezeti harmóniája, milyen a közlekedése és átjárhatósága (Banister et al., 1997). Ezekre a kérdésekre úgy kell megadni a választ, hogy az a fenntartható fejlődés keretein belül maradjon.

Azok a városok, amelyek célul tűzik ki a fenntartható fejlődés irányába való elmozdulást, hosszútávon egyensúlyba kell kerülnenek, és integrálniuk kell a különböző rendszereiket. Ez azt jelenti, hogy a környezeti, gazdasági és társadalmi szempontoknak a döntéshozatalaik során egyensúlyba kell lenniük és fejlesztéseiket is e szempontok alapján kell megszerezniük. Ez nem csak a környezeti felelősséget, hanem a gazdasági hatékonyságot is jelenti. Illetve ezek mellett a társadalmi kohézió előmozdítása is fontos, amely lehetőséget nyújt a társadalmi kapcsolatokra, kulturális és lelki szükségletek kielégítésére, ezzel túlmutatóan hozzájárulva az egészség javításához. Fontos figyelmet fordítani az oktatási, közjóléti, sokszínűséget megengedő és életminőséget emelő életvitelre. (Law, 2004)

Az 1980-as évek során a népszerű megoldásként merült fel a fenntartható fejlődés koncepciója a gyors ütemben növekedő városi népesség fizikai szükségleteinek kielégítése kap-

csán, ami azzal a pozitív hatással is járt, hogy a környezeti károkat minimalizálni tudja (Bridger – Luloff, 1999).

A rehabilitációs projektek hozzájárulnak a fenntartható városfejlődés előmozdításához. A fenntartható közösségek képviselik a fenntartható fejlődés alapelveit, amik a következők: társadalmi, gazdasági és környezeti egyensúly megteremtése és integrálása a városi közösségbe, a jelen és jövő generációk igényeinek kielégítése, tiszteletben tartani, hogy tágabb régióknak és nemzetközi közösségeknek mire van szükségük a saját fenntarthatóságukhoz (McDonald et al., 2009). Ezek az elvek a fenntartható településfejlesztés érvényesítésére a barnamezős területek rehabilitációja esetében is mérvadók.

ÉRTÉKELÉS ÉS KÖVETKEZTETÉS

Az átmeneti hasznosítás a terület és a város életében is egy köztes állapot a végcél elérése előtt. Egy olyan beavatkozási szakasz, ami a sikeresebb végleges funkció kialakításában játszik közre. A folyamat az alábbiak szerint írható le:

Mit kíván a közösség, milyen területre van szükségük? Ezt a kérdést kell feltenni és ennek megfelelően kell meghatározni az átmeneti hasznosítás célját. Akár alulról vagy felülről szerveződő folyamatot nézünk, a várost a benne lévő emberek használják, így őket kell megkérdezni, mit is szeretnének, ezen állhat a folyamat sikeressége.

Ha megkaptuk a választ, mire van szüksége a környéknek/területet használóknak, akkor a következő, annak a funkciónak a kreatív kialakítása és a megfelelő városmarketing eszközök használata. Ebben a fázisban a cél, hogy az alulhasznált terület visszakerüljön az érintettek mentális térképére, vagyis az városlakók/területhasználók fejében megjelenjen, mint célterület.

A kialakított tér képes legyen társadalmi interakciók fogadására és kialakítására. Kövesse a környezetszociológiai elveket és azokat a szabályokat, amelyek segítik a társadalmi kohézió kialakítását. Az idő haladtával a tér képes legyen megmutatni önmagát. A kialakult kép pedig segít a végleges hasznosítás megjelölésében. Az is lehet, hogy a végcél már megvan, és az átmeneti hasznosítást aköré is lehet szervezni, tudatva az odalátogatókkal, hogy a jövőben milyen egyéb funkciókat fog ellátni az adott terület. Ettől a ponttól pedig egymással összefüggő, de mégis párhuzamosan alakuló folyamatról beszélhetünk. Amiket talán a fenntarthatóság három alappilléreinek szempontjából érdemes vizsgálnunk.

1. táblázat: Az átmeneti hasznosítás sikerességének fenntarthatósági szempontjai

Gazdaság	Társadalom	Környezet
vállalkozások ingatlanok befektetések szolgáltatások	látogatottság interakciók közösségi kapcsolatok	klíma mentális egészség

Forrás: saját szerkesztés

E három tényező egymásra ható minőségi javulása összességében hozzájárul a városi élhetőség növekedéséhez.

ÖSSZEGZÉS

Az átmeneti hasznosítás teret enged, hogy a város megmutathassa mi is lenne a legmegfelelőbb megoldás arra a területre, mi tudna ott jól funkcionálni. Korábbi elgondolásaink

alapján a cél az volt, hogy az alulhasznált vagy használaton kívüli területeket visszacsatoljuk a városi szövetbe, akár olyan fejlesztések és beépítések árán is, ami nem járul hozzá az élhetőséghez, legalábbis nem hivatott azt fejleszteni. Egy fejlesztés sikerességéhez kiemelendően fontos, hogy egy olyan városrész beépítése, ami azelőtt ipari terület volt és a városi élettől, a látogatóktól el volt szigetelve, egyik napról a másikra nem kerül az emberek tudatába, így a fejlesztés megint csak sikertelen lehet.

A korábban bemutatott példákból jól látható, hogy az átmeneti hasznosítás segítségével a felhagyott ipari tevékenységek után a fejlesztés visszahelyezte a területet az emberek mentális térképre a végleges funkció kialakítása előtt. Komplexebb fejlesztések esetében, mint a Könyves Kálmán körút – Kőbányai út térségében elhelyezkedő barnamezős területeknél az is előfordul, hogy végleges fejlesztés mellett (Eiffel Műhelyház mint az Opera új művészeti központja) indul el az átmeneti hasznosítás párhuzamosan, hogy a komplex fejlesztés figyelmet kapjon és megismerjék a lakosok, látogatók.

Az átmeneti hasznosítással nem csak időt és biztos befektetést nyerhet a város, de területeinek értékét tovább gyarapíthatja. A fejlesztőket nem csupán a terület elhelyezkedése, a korábbi funkcióból fakadó környezeti kockázatok, hanem a terület mérete is kihívás elé állítja.

Összességében elmondható, hogy az átmeneti hasznosítás egy új városfejlesztési eszköz, ami költséghatékonyan használható, legyen szó alulról vagy fentről szerveződő folyamatról. A fő cél, hogy olyan városrész alakulhasson ki, ami lépestről lépésre fejlődik és kiszolgálja az ott élők szükségleteit.

IRODALOMJEGYZÉK

- Banister David, WatsonSusie, Wood Chris (1997). Sustainable cities: transport, energy, and urban form. *Environment and Planning B: planning and design*, 24(1), 125-143
- Barta Györgyi, Beluszky Pál, Czirfusz Márton, Győri Róbert, Kukely György (2006). *Rehabilitating the Brownfield Zones of Budapest*. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pécs (DiscussionPapers;5-71 51.p), <https://tet.rkk.hu/index.php/DP/article/view/2242/4179> [2023.09.27.]
- Berki Márton (2014). *Az egykori ipari területek funkcióváltásának példái Budapesten – A poszt szocialista kontextus és a földrajzi lépték szerepe az átalakulásban* (Doktori értekezés). Eötvös Loránd Tudományegyetem és MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest
- Bozsoki Fruzsina, Szabó Mariann (2023). *Redevelopment of the historical public slaughterhouse in Budapest – Resident's Perceptions based on an online survey*. In: Nagy Benedek (szerk.). 16th Annual International Conference on Economics and Business Challenges in the Charpatian Basin: Conference Volume Cluj-Napoca, Románia: Risoprint (2023) 436 p. pp. 365-378, 14 p.
- Bridger Jeffrey C., Luloff Albert Elliot (1999). Toward an interactional approach to sustainable community development. *Journal of Rural Studies*, 15(4), 377-38
- Concerted Action on Brownfield and Economic Regeneration Network [CABERNET] (2006). *Sustainable Brownfield Regeneration: CABERNET Network Report*. online: <https://www.yumpu.com/en/document/view/43804816/sustainable-brownfield-regeneration-cabernet-network-report> [2021.11.10.]
- Cox Anna M., McKevitt Christopher, Rudd Anthony G., Wolfe Charles D. (2006). Socioeconomic status and stroke.

- Lancet Neurology*, 5(2), 181-188. p. DOI: 10.1016/S1474-4422(06)70351-9
- Dannert Éva – Pirisi Gábor (2017): Rusty Hungary: New Insights in Brownfield Research. *European Spatial Research and Policy*, Vol. 24. No. 1, 5–22. DOI: <https://doi.org/10.1515/esrp-2017-0001>
- Ferber U. (1997). *Brachflächen-Revitalisierung. Internationalen Erfahrungen und mögliche Lösungsoptionen*. Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landesentwicklung, Dresden
- Fuder John (2005). *A heart for the city: Effective ministries to the urban community*. Moody Publishers
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2018). *Statisztikai tükrözés: Népesedési világnap*, 2018.július 11. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nepesedesi18.pdf> [2021.08.24.]
- Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (2020). *Magyarország Környezeti Állapota 2020*. ISSN 2064-4086
- Law Wai-yi Winnie (2004). *Sustainable Urban Regeneration and Social Impact Assessment: A Case Study of Hong Kong* (Doktori értekezés). The University of Hong Kong, Hong Kong.
- Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum (online). *Múltból építkező jövő*. <https://kozlekedesimuzeum.hu/hu/hirek/multbol-epitkezo-jovo> [2023.09.24.]
- McDonald Sally, Malys, Naglis, Maliene, Vida (2009). Urban regeneration for sustainable communities. A case study. *Technological and Economic Development of Economy* 15(1), 49-59, DOI: 10.3846/1392-8619.2009.15.49-59
- Nemes D. Nikolett (2022). *Kültúrparkot terveznek az egykori Balaton Bútorgyár területén Veszprémben*. <https://epiteszforum.hu/kulturparkot-terveznek-az-egykoribalaton-butorgyar-teruletere-veszpremben> [2023.09.24.]
- Orosz Éva (2012). A barnamező fogalmának változó értelmezése. *Tér és Társadalom*, 26 (2), 73-88. DOI: 10.17649/TET.26.2.2039.

- Schmeller Dalma (2021). Taktikai városfejlesztés – Új gyakorlat megjelenése a városi zöldfelületek létrehozásában. *Modern Geográfia*, 16(1), 81–106. <https://doi.org/10.15170/MG.2021.16.01.05>
- Sulyok Georgina (2021). *Veszprém – Pop up rendezvényhelyszín a volt Balaton Bútorgyár helyén és Digitális Élmenyközpont épülhet.* <https://epiteszforum.hu/veszprem--pop-up-rendezvenyek-a-volt-balaton-butorgyar-epuletenek-helyen-es-epulo-digitalis-elmenykozpont> [2023.09.24.]
- Pirisi Gábor (2019). A Reziliencia lehetséges értelmezése a településföldrajzi kutatásokban. *Tér és Társadalom*, 33 (2), 62-81. <https://doi.org/10.17649/TET.33.2.3080>
- UNCTAD (online). *Total and urban population.* <https://hbs.unctad.org/total-and-urban-population/> [2023.09.24.]
- Varga Mihály (2002). *Gáztartályból városi házak – Bécs, Gasometer.* <https://epiteszforum.hu/gaztartalybol-varosi-hazak-becs-gasometer> [2023.09.27.]
- Walkowiak Emmanuelle, Frazier Derek. (2000). Brownfields redevelopment as a catalyst for creating sustainable cities. *Advances in Architecture Series*, pp. 113-122. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-2942746712&origin=reflist> [2024.01.22.]

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kutatást az MTA Fenntartható Fejlődés és Technológiák Nemzeti Program (FFT NP FTA) támogatta.

KÜLFÖLDI TŐKEBEFEKTETÉSEK ÉS AZOK REGIONÁLIS JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL NÓGRÁD VÁRMEGYÉRE

Engelberth István

Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar,
egyetemi docens, Üzleti Gazdaságtan Tanszék
Engelberth.Istvan@uni-bge

Csongrádi Gyöngyi

Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar,
Üzleti Gazdaságtan Tanszék, egyetemi docens
Csongradi.Gyongyi@uni-bge.hu

Tóth Arnold

Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar,
Üzleti Gazdaságtan Tanszék habilitált egyetemi docens,
Toth.Arnold@uni-bge.hu

Kálmán Botond Géza

Kodolányi János Egyetem, Fenntartható Gazdaság Intézet,
egyetemi adjunktus
Kalman.Botond.Geza@kodolanyi.hu

Tanulmányunkban a Magyarországra érkező külföldi működőtőke befektetésekre (FDI) fókuszálunk regionális szempontból. Röviden áttekintjük az FDI szerepét hazánkban, kiemelve az ázsiai érdekeltségű vállalatok munkahelyteremtő képességét és gazdasági hatásait. Tanulmányunk célja bemutatni egy konkrét eset felvázolásának segítségével, hogy egy észak-magyarországi térség hogyan kapcsolódott be abba a folyamatba, mely során Közép-Európa a rendszerváltás után a nemzetközi autóipar egyik befektetési

területévé váljon. Vizsgáljuk, hogy ez az expanzió miként segítette az egyik legszegényebb megyének, Nógrádnak a gazdasági átalakulását. Milyen gazdasági és társadalmi tényezők játszottak ebben szerepet? A kutatás elősorban statisztikai adatokat, illetve interjúk során megszerzett információkat használ fel a folyamatok bemutatására. A 2000-es évektől kezdődően az autóiipari beszállítói tevékenység részben ugyan, de felváltotta a hagyományos nyersanyag- és energiaigényes ágazatokat. Ez az átalakulás azonban nem tudta a térség helyzetét javítani, és megmaradt a periféria pozíciójában.

AZ FDI SZEREPE A GAZDASÁG FEJLŐDÉSÉBEN

Tanulmányunkban közvetlen külföldi befektetések (FDI) és a magyar gazdasági környezet kapcsolatát vizsgáljuk, egy regionális aspektus figyelembevételével. Magyarország az 1990-es években a strukturális reformok terén a közép-európai térség más országaihoz képest előrébb járt, gyorsabb ütemben érkeztek a külföldi befektetések. Ebben az egyik élenjáró állam, Japán volt, melynek társaságai az elsők között jelentek meg hazánkban. A külkereskedelem növekedése is megfigyelhető volt a két állam között. Japán legfontosabb exporttermékei az elektronikai készülékek, autók és alkatrészek voltak. Magyarország elsősorban élelmiszereket és vegyipari termékeket szállított.

Japán az egyike lett a legnagyobb ázsiai befektetőknek az országban. A keleti befektetések értéke és technológia színvonalja nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a korábbiakkal összevetve, az olcsó munkaerő helyett tudásintenzívebb, illetve nagyobb hozzáadott értékű termelés honosodjon meg. Nemcsak Magyarország, hanem a többi visegrádi ország is elsősorban az autó- és elektronikai ipar, valamint egyes szolgá-

tatások területén vonzotta a japán tőkét. Hazánkban az első sikertörténet a Suzuki volt (Suzuki, 2020), amit aztán több ázsiai vállalat követett. 2016-ban 151 japán cég volt Magyarországon, 30 000 munkahelyet biztosítva. 2022 elején 180 cégnek már 34 000 alkalmazottja volt. (Origo, 2021)

Az FDI (foreign direct investment, közvetlen külföldi befektetés) olyan befektetés, amellyel egy multinacionális vállalat a tulajdonosi jogok 10%-át meghaladó részesedéssel befolyást gyakorol a leányvállalat vezetésében. (Ojo, 2015) A volt szocialista országok a gazdasági növekedés motorjaként tekintettek erre lehetőségre.

Ehhez az 1990-es években kedvező nemzetközi feltételek voltak, ugyanis a globális verseny arra ösztönözte a fejlett országok vállalatait, hogy a gyártási tevékenységeket az olcsóbb bérű – például a közép-európai – országokba szervezzék ki, ezzel növelve a versenyképességet, az alacsonyabb bérekkel a gyártási szakasz költségeit tudták csökkenteni. (Boda, 2020:14)

Az FDI regionális hatásait elemző munkák hangsúlyozzák a pozitív hatásokat, a foglalkoztatás, a technológiai fejlődés és a termelékenység növekedését. A tőketulajdonosok a döntések során figyelembe veszik a gazdasági mutatók alakulását, így például a GDP-t, az inflációt, a költségvetési hiányt, a munkanélküliségi rátát. De kiemelt szerep jut a gazdaságpolitika irányainak is, többek között az adórendszer sajátosságainak. A külföldi működőtőke vonzásához egy régióknak magas munkaerő-ellátottsággal, releváns ipari kereslettel kell rendelkeznie, fontos az infrastruktúra megléte. (Boudier-Bensebaa, 2005)

Egyes elméletek bírálják az FDI szerepét a gazdasági növekedésben, Herzer és munkatársai szerint az egyenlőtlenség fő okozója. (Herzer et al, 2014) A helyettesítési hipotézis szerint pedig az FDI a fejlődő országokat sebezhetővé teszi a külföldi befektetőkkel szemben. (Adams, 2009)

A mainstream elméletek inkább a pozitív hatásokat hangsúlyozzák. Ezek azonban nem automatikusak, több tényező is befolyásoló erővel bír, például a pénzügyi piacok fejlettsége vagy a fogadó ország felvevőképessége. (Carbonell et al, 2018) Az FDI katalizátorként szolgál a növekedéshez ott, ahol a kormányzati politika vonzza a külföldi befektetőket, ugyanakkor támogatja a hazai vállalkozásokat (Bailey et al, 2018) Keho különbséget tesz az FDI két fázisa között. Az első a kezdeti beruházás, amellyel a befektető termelőeszközöket, alkatrészeket és logisztikai hátteret visz a célországba. A második fázis a beruházás működtetése. Az FDI megjelenhet a helyettesítő termékek gyártásában, ilyenkor az importra gyakorolt hatás pozitív lehet. (Goh et al, 2013) Fagbola és kollégái szerint az FDI-alapú beruházások nagyon jó hatással vannak a hazai termelékenységre. (Fagbola, 2020) Pavlinek pedig azt emeli ki, hogy az FDI szerepe jelentős a regionális aktivitás fokozódásában, a megyék közötti kapcsolatok javításában és a hazai kutatás-fejlesztés növekedésében. (Pavlinek, 2004)

Magyarországon – mint a világ számos országában – az ellátási lánc elején (upstream fázis) és végén (downstream fázis) a termelésnek lényegesen magasabb a hozzáadott érték tartalma, mint a gyártásé (manufacturing). Ugyanakkor a magyar hozzáadott érték zömét a gyártási ágazatok termelik. Ha a gyártásban nincs különösebb hazai kiválóság, akkor ez a termelési struktúra a GDP potenciális növekedését lassítja, ami az ún. közepes jövedelmi csapda „előszobája”. (Boda, 2020.)

NÓGRÁD VÁRMEGYE MINT BEFEKTETÉSI HELYSZÍN

Nógrád rendszerváltás utáni évtizedekben a társadalmi és gazdasági átalakulás vesztese lett. A hagyományos energia- és nyersanyagigényes ipar leépülése elsősorban a keleti részét érintette, főleg Bátorterenyé és Salgótarján térségét. Az 1980-as évekig közepesen fejlett vármegye a 2000-es évekre az ország egyik legelmaradottabbja lett, a legalacsonyabb egy főre jutó GDP-vel. (Engelberth, 2010) Számos más mutatót tekintve is a megyék közötti rangsor végét foglalja el, és előrelépés nem mutatható ki napjainkban sem. Ezek alapján joggal merül fel a kérdés, milyen adottságai vannak Nógrádnak, melyekkel képes vonzani a külföldi működőtőke-befektetéseket?¹

Az egyik legfontosabb a rendszerváltás után hirtelen nagyra nőtt munkanélküliség (szabad munkaerő), és az ezzel járó alacsony munkabérek. Magyarország nyugati gazdasági kapcsolatainak újjáéledésében fontos volt az autóiipari gyártók és beszállítók megjelenése, ami egész Közép-Európát jellemezte a korszakban. Ehhez a változáshoz tudott a megye is kapcsolódni.

Nógrádban napjainkra a legnagyobb foglalkoztatók döntően olyan autóiipari beszállítói tevékenységet folytatnak, melyek részei a nemzetközi beszállítói láncoknak. A két legnagyobb városban, Salgótarjánban és Balassagyarmaton a legjelentősebb foglalkoztatók egyértelműen ezek a vállalatok. De ki kell emelni Rétság városát is, mely kedvező földrajzi fekvése miatt is – Budapesthez és a fő közlekedési útvonalakhoz való közelség – szintén jelentős befektetési célponttá vált.

1 A Mitusba japán autóiipari beszállító bemutatásban kitüntetett szerepet kapott a Tatár Csabával a Salgó Vagyon Kft. (ipari park működtetője) akkori ügyvezető igazgatójával, és Szabó Csabával a Misuba Hungary vezető mérnökével készített interjúk és a korábbi években tett gyárlátogatásai során szerzett információk, megfigyelések.

Autóipari beszállítók Nógrád megyében 2022-ben

Társaság (befektetők országa)	Település	Tevékenység	Alkalma- zottak (fő)	Nettó árbevétel (euró)
Mahle Compressors Kft. (Németo.)	Balassagyarmat	kompresszorok, motoralkatrészek	663	88 629 880
Mitsuba Kft. (Japán)	Salgótarján	ablaktörlőberendezések	378	49 103 656
Parat Ungarn Kft. (Németo.)	Szügy	műanyagipari termékek	170	28 327 948
Hanon Systems (Dél-Korea)	Rétság	könnyűfémöntés	120	15 438 534
Hi-Lex Hungary Kft. (Japán)	Rétság	járműmotoralkatrészek	392	41 465 488
Magna Car Top Systems Kft. (Kanada)	Szügy	textilipari, autóipari részegységek	293	28 037 580
Bumchun Precision H. Kft. (Dél-Korea)	Salgótarján	elektromos autókhoz akkumulátoralkatrészek	250	13 440 341

Forrás: TOP-50

SALGÓTARJÁN MINT BEFEKTETÉSI CÉLPONT

A továbbiakban egy japán autóipari befektető konkrét példáján át mutatjuk be, hogy milyen szempontok miatt választotta termelésének színhelyéül a megyeszékhelyet. A Mitsuba japán autóipari beszállító 2001-ben jelent meg Magyarországon és kezdte el felépíteni salgótarjáni üzemét. (Szegedi 2009) A vállalat jellemzően a japán befektetőkre egy teljesen saját tulajdonú magyarországi társaságot alapított.

Gazdaságföldrajzi elhelyezkedés

Az ezredfordulón a nógrádi megyeszékhely közlekedési kapcsolatai kedvezőtlenek voltak. Gyorsforgalmi úthálózatba történő teljes csatlakozása csak 2019-re valósult meg, már 2x2 sávós út vezet az M3 autópálya 54 km-re lévő hatvani csomópontjáig. Budapest közelsége a nemzetközi, illetve az országon belüli kapcsolattartását segíti. Kiemelten fontos ez Magyarországon, melynek fővárosa az egyetlen valódi nemzetközi jelentőségű központja. Fontos szempont az is, hogy az unitárius és centrális berendezkedést következtében a döntések a fővárosban születnek meg. A sokáig fővonalnak számító Salgótarján–Hatvan vasúti pályán gyakorlatilag végig forgalomkorlátozás van érvényben. Így bár a vonat közvetlenül a helyi ipari park mellett halad el – itt található a Mitsuba gyára –, ez nem tudja támogatni a társaság szállítási igényeit.

Az autóipari befektetők, így a Mitsuba számára is, kiemelt előnyt jelentett Közép-Európa – így Magyarország – viszonylag kedvező logisztikai helyzete, hiszen a termékei nagy részét a nyugat-európai és a környező közép-európai országokba tudja exportálni. Így csatlakozhattak a kontinensre kiterjedő termelési láncokhoz, esetlegesen le tudják

rövidíteni a meglévőket. A régió fekvése kedvező a keleti, nem EU-s országok és a balkáni országok felé nyitást illetően is. A földrajzi-logisztikai szempont erősen megjelent a Mitsuba telephelyválasztásában, hiszen a vállalat hagyományos japán partnere (egyben fő tulajdonosa), a Honda Angliában, illetve Törökországban is rendelkezett autógyárral. Fontos szempont volt az is, hogy 2001-ben már látható közelségben volt Magyarország uniós tagsága (2004), így egy hazai tevékenységgel bekerülhetett a bővülő egységes európai piacra. A korszakban sok más japán vállalat kereskedelem-helyettesítő befektetésekkel is igyekezett megkerülni az EU vámfizetési kötelezettségeit.

A japán befektetőknek általában, de a konkrét példánk esetében is, kimondottan fontos volt a közelség a német autógyártáshoz, a csatlakozás a nagy autógyárak beszállítói közé. A salgótarjáni üzem esetében egyértelműen fordulópontot jelentettek a 2006-os és a 2007-es esztendő, amikor is elkezdődött a VW csoporttal történő együttműködés. De a Mercedes és a Debrecenben éppen (2023-ban) autógyárat építő BMW-vel is kialakult a jövőben működő kooperáció. Salgótarján egy jó példája annak, hogy a keleti-ázsiai és a nyugat-európai tőke „találkozott” Közép-Európában. Ez teremtette meg a lehetőséget arra, hogy a szegény térség a globális gazdaság résztvevőjévé váljon.

Kapcsolatok Magyarországon

A Mitsuba számára Magyarország nem volt egy teljesen ismeretlen terep, voltak már információi és tapasztalatai. A japánok licence segítségével a veszprémi Bakony Művek 1992-től az esztergomi Suzuki japán autógyártó beszállítója lett, a Swift gépkocsikhoz ablaktörlőrendszert és kürtöt szállított. Később a Suzuki és Opel közös autójához (Wagon R) is kap-

csolódott a beszállító tevékenység. A Mitsuba a Bakony Művek számára is szállított részegységeket, illetve közvetlenül az esztergomi gyárba is. A két japán vállalat hagyományos partnerei voltak egymásnak, és az együttműködést a magyar piacon is folytatták.

2007-ben a veszprémi vállalatot megvette egy indiai befektető, mely aztán a termelését Csehországba telepítette. Ennek kiemelt oka volt, hogy a gyárnak nem sikerült az újabb Suzuki modellek beszállítójává válnia. A lehetőséget a salgótarjáni Mitsuba gyár szerezte meg. Tehát a szocialista évtizedekben a szovjet autógyártáshoz kapcsolódó beszállítói tevékenységet végző magyar vállalat működése versenyképtelenné vált, és egy külföldi tulajdonú – ebben az esetben japán – vállalkozás vette át a helyét a piacon. (Antalóczy et al, 2011)

Az országgal ellentétben viszont Salgótarján térsége ismeretlen célpont volt a japán FDI számára 2001-ben: Nógrádban is mindössze egy elektronikai részegységeket gyártó japán illetőségű vállalat működött. A rétsági ipari parkban 1995 és 2010 között működött a TDK gyára.

A magyarországi jelenlét során a Mitsuba folyamatosan törekedett lerövidíteni a beszállítói láncokat. Van néhány magyarországi partner, de a lokalizáció a cég számára Európát és nem kizárólag Magyarországot jelenti. Tartós beszállítói partnerek a vállalat közvetlen környezetében, Nógrádban nincsenek, aminek oka, hogy hiányoznak a megfelelő vállalkozások ehhez. A beszállítók lehetséges körét jelentősen csökkentik a magas minőségi elvárások. Már csak azért is, mert prémium kategóriába is folyik a beszállítás. A helyi együttműködésben egyedi kivételt jelentett a balassagyarmati székhelyű vállalkozás, mely a vármegye legjelentősebb kutató-fejlesztő cége, és gépsorokat, összeszerelő sorokat is gyárt.

Központi és helyi támogatások

A japán vállalat Salgótarján déli területein, a kormányzati támogatással kialakított ipari parkban vásárolt kedvezményes áron területet a helyi önkormányzattól, ami a szükséges infrastrukturális adottsággal rendelkezett. Az ipari parki jelenlét lehetőséget adott az amortizáció gyorsított leírására is. A működés során korrekt kapcsolatot alakított ki az ipari parkot működtető városi kft-vel (Salgó Vagyon Kft.), mely segítette a működése során felmerülő nehézségek kezelését. Az ipari parkoknak az 1990-es években kiemelt szerepük volt a gazdaság fejlesztésében. A jogszabályok alapján az ipari park olyan infrastruktúrával ellátott, termelő- és szolgáltató tevékenységek végzésére kialakított terület volt, amely pályázati úton ún. „Ipari park” címet nyert. Létrehozásuk célja az volt, hogy – a meglévő ipari és közlekedési infrastruktúrák hasznosításával és összehangolt fejlesztésével egyidejűleg – új, korszerű környezetbarát termelő- és szolgáltató beruházások megteremtésével elősegítsék az iparszerkezet átalakítását, a munkanélküliség visszaszorítását, a termelés és export növelését, ezzel egyidejűleg költségelőnyökhöz juttatva a vállalkozásokat. (Nikodémus, 2002)

1998-ban kormányrendelettel létrejött a Salgótarján–Bátonyterenye Térsége Vállalkozási Övezet. Az vállalkozási övezetek olyan térségekben alakultak, ahol valamilyen tradicionális nagyipari tevékenység megszűnése tartós válsághelyzetet eredményezett, és ennek leküzdése külső támogatást igényelt, a vállalkozásbarát környezet kialakításával, a befektetések ösztönzésével. Az övezetekben igyekeztek magas színvonalú infrastruktúrát kiépíteni, a befektetők 15 évre, de legfeljebb 2020-ig adókedvezményeket kaptak, illetve állami támogatások hosszú távú garantálását.

A japán társaság 2001-ben a gyár létrehozásához 76 millió forint kormányzati támogatást kapott a Széchenyi Terv

keretében. (Szegedi, 2009) A helyi önkormányzat pedig a maximálisan lehetséges hét év helyi adómentességet biztosított. (A kedvezmények pontos megítélését azonban nehezíti, hogy nem mindegyikük nyilvános.) A működést segítette az is, hogy a gyár területe vámszabadterületként kezdett el működni.

2017-ben befejeződött a gyár bővítése, amihez a vállalat újabb területet vásárolt az ipari parkban. A beruházás 4,3 milliárd forintba került, melyet a magyar állam 850 millió Ft-tal segített. A támogatás ilyen aránya magyar szinten jelentősnek mondható.

A munkaerő

Hiroyuki Okabe úr, a Mitsuba salgótarjáni vezérigazgatója 2002-ben a salgótarjáni Pénzügyi és Számviteli Főiskolán tartott konferencián a következőket emelte ki a helyszínválasztást illetően: „A nógrádi megyeszékhely mellett globálisan az európai vevőkhöz való közelség, mikroszinten pedig a támogatások és az olcsó munkaerő szóltak.” Mr. Okabe fontosnak tartotta azt is, hogy a városban nem volt más multinacionális vállalat, és ezért nem volt, ami felverje a béreket. Hiszen az agglomerációs előnyök hasznosulása és a pozitív szinergiahatások általában ellensúlyozni képesek a magasabb, de ugyanakkor tapasztaltabb és képzettebb munkaerőt terhelő költségeket. Ahogy megjegyezte, a Mitsuba kimondottan az alacsony munkabérű (LLC-országok) körében kereste ekkor új üzeme színhelyét. (Grosz, 2002)

A fentiek ellenére a megfelelő munkaerő biztosítása problémákat okozott. Egyrészt a megyét jellemző elvándorlás folyamatosan szűkítette az igénybe vehető dolgozók számát. Másrészt a vállalat vonzáskörzetében más szereplők is hasonló jellemzőkkel rendelkező munkaerőt alkalmaznak.

A legnagyobb versenytárs egy, a Salgótarjától kb. 60 km-re fekvő hatvani ipari parkban működő német elektronikai üzem számít, melynek létszáma 5000 és 6000 fő között is mozog. Kisebb mértékű kihívásokat jelentenek a balassagyarmati (kb. 45 km), illetve rétsági (kb. 65 km) ipari parkok, mindkettőben vannak autóiipari beszállítók. A munkaerő biztosításában sokáig a szlovák határ menti elhelyezkedés jelentett előnyt. 2006-ban a felmerülő munkaerőhiányra jelentett megoldást 50 fő szlovákiai magyar nemzetiségű dolgozó felvétele. A szlovákiai munkanélküliség csökkenésével és a bérek emelkedésével ez az előny eltűnt, és 2023 tavaszán már csak 10 szlovákiai magyar dolgozott a gyárban. A megfelelő minőségű és – főleg a magasabb – képzettségű munkaerő megtalálása az utóbbi években folyamatos gondot jelentett. A vállalat autóbuszjáratokat szervez a dolgozóknak, melynek hatósugara Salgótarján környékén kb. 30 km-es.

KÖVETKEZTETÉSEK

A japán tulajdonú társaság a számok alapján – pl. alkalmazotti létszám, árbevétel – egyáltalán nem számít nagy vállalkozásnak Magyarországon. Ennek ellenére tartósan Nógrád gazdaságának egyik meghatározó része lett. Napjainkra (2023) a legnagyobb nettó árbevétellel és exporttal rendelkező vállalatnak számít Salgótarjánban. Vármegyei szinten a nettó árbevételt tekintve csak a balassagyarmati ipari parkban működő, szintén autóiipari beszállító Mahle Compressors Hungary Kft. előzte meg. (TOP-50 – Nógrád megye, 2023)

A szakirodalom számos pozitív vagy negatív következményét megemlíti a külföldi működő-tőkebefektetéseknek. A tanulmányunkban vizsgált esetből az szűrhető le, hogy a következmények vegyesek. Egyrészt a befektetés hozzájárult ahhoz, hogy a helyi gazdaság – a szocialista nehézipar

leépülése és a nyomában kibontakozó válság után – integrálódjon az európai (globális) gazdaságba. Ennek eszköze jelentős részben – ahogy országosan is – az autóipar volt. Ennek is az a szegmense, mely elsősorban az olcsó munkaerőre támaszkodik, és nem túl magas az ún. hozzáadott érték (manufacturing). A vizsgált térség munkanélkülisége csökkent, és megjelent egy olyan ipari kultúra, mely a nemzetközi szinten eladható termékeket képes előállítani. Ugyanakkor a terület gazdasági felzárkózását ez nem segítette, Nógrád továbbra is – az egy főre eső GDP – a legszegényebb megye maradt. A megyén belüli gazdasági integrációt nem tudta kellően ösztönözni a japán üzem, a helyi erőforrások, adottságok és képességek hiánya miatt.

Szintén nem tudta motiválni a termelési láncok magasabb bevételt jelentő fázisainak, a kutatás és fejlesztésnek, a marketing és kereskedelmi-szolgáltatási tevékenységnek megjelenését a megyében. (A japán gyár esetében az előbbi elsősorban Japánban van, utóbbiban a müncheni irodának van fontos európai szerepe.)

ÖSSZEFOGLALÁS

A térség elmúlt háromévtizedes átalakulásába tökéletesen illeszthető a Mistuba salgótarjáni megtelepedése és fejlődése. Nagy részben az autóipar jelentette a térségben az ipari szerkezetváltást, ám ez nem tudta teljesen pótolni a megszűnt hagyományos energia- és nyersanyagigényes ágazatokat, vállalatokat. Nógrád és Salgótarján helyzete továbbra is perifériálisnak tekinthető, igazából erőforrásaival – elsősorban az olcsó munkaerővel – az európai centrum kiszolgálója.

Nógrád „kitörése” nehéz feladatnak ígérkezik. A szocialista évtizedek túlerőltetett iparosítása a szocializmus válásával nehéz helyzetbe hozta a térséget. A döntően fizikai

munkaerőre alapozott autóipari beszállítói kapacitások kiépítésére tett beruházások korszaka úgy néz ki, napjainkban jár le, az elektrifikáció az autóipart is jelentős átalakításra készíti. Ennek jegyében Magyarország a kormány gazdaságpolitikájának következtében hatalmas akkumulátorgyártó kapacitásokat igyekeznek kiépíteni.

Véleményünket fogalmazzuk meg, fennáll a lehetősége annak, hogy ebben a szerkezetváltásban Nógrád – adottságainál fogva – az akkumulátor-feldolgozásban, illetve valamilyen részegységek gyártásában találhatja meg a helyét. Mindkettőre van már példa, előbbire Salgótarjában, illetve Bátorfőn (magyar és dél-koreai vállalkozások), utóbbira szintén Salgótarjában, ahol egy dél-koreai vállalat végzi a tevékenységét. Ugyanakkor így annak is van esélye, hogy felzárkózás nélkül, egy-két évtized múlva egy újabb nagyobb ipari szerkezetváltás feladata áll majd a megye előtt. (A tanulmányunkban bemutatott japán társaság ugyanakkor már készül arra, hogy kapacitásait fejlesztve, be tudjon szállni az elektromos autók gyártásába is.)

IRODALOMJEGYZÉK

- Adams Samuel (2009). Foreign direct investment, domestic investment and economic growth in Africa. *African Journal of Business Management*, 3(5), 178-183.
- Antalóczy Katalin – Sass Magdolna (2011). Válságkezelés előre meneküléssel. A válság hatása a versenyre a magyarországi autóipari beszállítói piacokon. *Külgazdaság*, 55(5-6). pp. 31-63.
- Bailey David – Lenihan Helena – De Ruyter Alex (2016). A cautionary tale of two ‘tigers: Industrial policy “lessons” from Ireland and Hungary? Local Economy. *The Journal of the Local Economy Policy Unit*, 31(8), 73-891.

- Boda György (2020). Mosolygörbe. Csapda vagy lehetőség. *Új Munkaügyi Szemle*, 1(2), 14-22.
- Boudier-Bensebaa Fabienne (2005). Agglomeration economies and location choice: Foreign direct investment in Hungary. *Economics of Transition*, 13(4), <https://doi.org/10.1111/j.0967-0750.2005.00234.x> (Letöltés ideje: 22.06.2022)
- Carbonell Jorge Bermejo – Werner Richard (2018). Does foreign direct investment generate economic growth? A new empirical approach applied to Spain. *Economic Geography*, (4)94, 425–456.
- Engelberth István (2010). Fejlesztések és fokozódó lemaradás. In: Kákai, L. (szerk.) *Húsz évesek az önkormányzatok. Születésnap vagy halotti tor?* IDResearch Kft. - Publikon Kiadó, Pécs, 323-334.
- Fagbola Oluwatobi Omolaja – Esther Oluwafunmilayo Adegbite – Babatunde Olufemi Oke (2020). Investigating the effects of foreign direct investments and remittances on economic growth in Nigeria: A vector autoregressive (var) approach. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 11(2), 32-38.
- Goh Soo Khoo – Wong Koi Nyen – Tham Siew Yean (2013). Trade linkages of inward and outward FDI: Evidence from Malaysia. *Economic Modelling*, 35, 224–230.
- Grosz András (2002). Transz- és multinacionális vállalatok Magyarországon. Áldás vagy átok? Fialat Közgazdászok Országos Találkozója (Salgótarján, 2002. március 8-10.) Konferencia beszámoló. *Tér és Társadalom* 16(1) 179-183.
- Herzer, Dierk – Hühne Philipp – Nunnenkamp Peter (2014). FDI and Income Inequality-Evidence from Latin American Economies. *Review of Development Economics*, 18(4), 778–793.
- Keho Yaya (2020). Foreign direct investment and import demand in coted'Ivoire. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 11(2), 24-31.

- Nikodémus Antal (2002). Az ipari parkok szerepe a kormány befektetés-politikájában. In: Buzás Norbert, Lengyel Imre (szerk.) *Az Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek*. JATEPress, Szeged, 7-23.
- Ojo Olugesun (2015). General Review of Literature on Theories of Foreign Direct Investment. *SSRN Electronic Journal*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2640497> (Letöltés ideje: 2023. 06. 22.)
- Origo (2021). A japán vállalatok továbbra is fontos szerepet játszanak a magyar gazdaság növekedésében. <https://www.origo.hu/gazdasag/20210308-japan-vallalatok-fontos-szerep-szijasarto.html> (Letöltés ideje: 2022. 06. 22.)
- Pavlínek Petr (2004). Regional Development Implications of Foreign Direct Investment in Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, <https://doi.org/10.1177/0969776404039142> (Letöltés ideje: 2023. 06. 22.)
- Suzuki (2020). 100 éves a Suzuki. <https://www.suzuki.hu/corporate/hu/100-eves-a-suzuki> (Letöltés ideje: 2023. 02. 22.)
- Szegedi Alexandra (2009). A japán munkaszervezés példája Magyarországon – A Mitsuba japán autóipari beszállító a Salgótarjáni Ipari Parkban. Tudományos Diákköri Dolgozat. BGF Pénzügyi és Számviteli Kar Salgótarjáni Intézet p.50.
- TOP-50 – Nógrád megye 2022. (2023) <https://www.nkik.hu/hu/nograd-megyei-kereskedelmi-es-iparkamara/kiadvanyok/top-50-nograd-megye-546>, (letöltés ideje: 2023. 06. 01.)
- Céginformáció.hu, Korlátolt Felelősségű Társaság, Budapest www.ceginformacio.hu (letöltés ideje: 2023. 06. 01.)

A PÉNZÜGYI KULTÚRA MEGISMERÉSÉRE IRÁNYULÓ VIZSGÁLATOK MAGYARORSZÁGON

Tóth Arnold

egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem
toth.arnold@uni-bge.hu

Csongrádi Gyöngyi

főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem
csongradi.gyongyi@uni-be.hu

Sági Judit

egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem
sagi.judit@uni-bge.hu

Hauber György

főiskolai docens, tanszékvezető, Budapesti Gazdasági Egyetem
hauber.gyorgy@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

A pénzügyi információk folyamatosan áthatják mindennapjainkat. Rendszeresen szembesülünk olyan kérdésekkel, amelyekhez fontos egyes pénzügyi jellegű fogalmak ismerete, de az összefüggések megértése is. Gyakran olyan kifejezésekkel szembesülünk, amelyek jelentéstartalma is változik. Továbbá újabb terminológiák is születnek, melyek követése elengedhetetlen a megfelelő tájékozódás érdekében.

Az egyén számtalan pénzügyi döntési helyzetbe kerül élete során. A vásárlások napi szinten történnek, ami már alapvető pénzügyi tájékozottságot feltételez a tranzakciókról, a fizetés lehetőségeiről, a pénz értékének változásairól.

Természetesen gyakran merülhetnek fel olyan szituációk, amelyek megfontoltabb döntést igényelnek. Ilyen lehet többek között egy hitelfelvétel, ahol nélkülözhetetlen az egyes konstrukciók ismerete és azok összehasonlításának képessége. Fontos szempont a jövőről való gondoskodás, a megtakarítások fölötti rendelkezés. A számtalan befektetési alternatíva közötti eligazodás is kihívások elé állítja a döntéshozót. Az említetteken kívül pedig még számtalan olyan szituáció felmerül, ahol pénzügyi kérdésekben kell állást foglalnunk.

A PÉNZÜGYI KULTÚRA FOGALMA

A pénzügyi kultúrához kapcsolódó kutatások már a múlt század elején megjelentek, a pénzügyi tudatosságot érintő tanulmányok pedig az 1960-as években jelentek meg először. Kezdetben az egyén szintjén igyekeztek megragadni a pénzügyi műveltséget, amelyhez leginkább a pénzkezelési képességet kötötték. Egységes definíciót nem alkalmaztak, gyakran nem is egységes fogalomban gondolkodnak a kutatók, hanem több terület összekapcsolásával nyert koncepcióban. Többek között magában foglalja a pénzügyekhez kapcsolódó ismeretek megszerzését, a pénzügyi kérdésekben való jártasságot, pénzügyi tudást, tudatosságot is. (Az angolszász irodalom is több kifejezéssel él, így pl. financial education, financial literacy, financial knowledge)

Egységesen elfogadott definíciót nem igazán nevezhetünk meg, habár sokan próbáltak már fogalmat alkotni. Hung és szerzőtársai (2009) elsősorban eltérő értelmezésekre alapozták megközelítésüket, melyek elsősorban a pénzügyi tudáson, a pénzügyi folyamatok megértésén, a megszerzett tudás alkalmazási képességén, az összefüggések ismeretén, az egyszerű, illetve megalapozott pénzügyi döntések meghozatalának képességén, a fogalmak ismeretén alapulnak. Remund

(2010) kiemelte, hogy a meghatározások alapvetően a következő elemeket tartalmazzák: pénzügyi szolgáltatások közötti jártasság, pénzügyi kommunikációs képesség, személyes pénzügyek irányítása, pénzügyi döntéshozatali képesség, magabiztosság a pénzügyi tervezésben.

Korábban az OECD az alábbi módon fogalmazta meg a pénzügyi kultúrát: „A pénzügyi kultúra a tudatosság, ismeretek, készségek, és viselkedések kombinációja, amelyekre szükség van a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához és végső soron az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez.” Ebben szerepet kap a szervezet által a pénzügyi műveltség számításához szükséges három tényező: a pénzügyi ismeretek, a pénzügyi viselkedés, a pénzügyi attitűd. Később a definícióba az attitűd is belekerült, így „pénzügyi műveltség a szükséges tudás, tudatosság, attitűdök és magatartás kombinációja annak érdekében, hogy az egyén megfelelő pénzügyi döntéseket hozhasson, hogy így önmaga számára pénzügyi jólétet biztosíthasson” (OECD, 2018 p. 4.).

Egyes kutatók úgy gondolják, hogy a pénzügyi műveltséghez nélkülözhetetlen azon képesség, hogy az egyén megalapozott pénzügyi és gazdasági döntéseket tudjon meghozni (Mandell, 2009). Hasonlóan kiemeli a pénzügyi képesség fontosságát Atkinson és Messy (2012), és hangsúlyozzák, hogy a pénzügyi műveltség megszerzéséhez ezen képességek nélkülözhetetlenek. Xiu és Zia szerint a pénzügyi műveltség magában foglalja a pénzügyi tudatosságot és a pénzügyi ismereteket egyaránt (Xiu - Zia, 2012).

Olyan képességnek is tekinthető, mely szerint az egyén jól megfontolt döntéseket tud meghozni, ennek megfelelően lépéseket is tesz a pénz használatával kapcsolatban (Beal - Delpachitra, 2003). Servon és Kaestner (2008) szerint lényeges, hogy az emberek felismerjék és megértsék a pénzügyi koncepciók használatát. Voltak, akik szűkebben értelmezték a fogalmat, és kizárólag a pénzügyi termékek ismeretét,

megértését kapcsolták hozzá (Mak & Braspenning, 2012). Ugyancsak szűkebb fókuszú Bowen (2002) megközelítése, melyben inkább a napi szintű tájékozódáshoz szükséges pénzügyi fogalmak megértésén van a hangsúly.

A koncepcióban történő gondolkodás a hazai megfogalmazásokban is megjelenik, így Béres és Huzdik tanulmányában a pénzügyi tudást, a pénzügyekben való jártasságot, a pénzügyi készségeket, pénzügyi tudatosságot használják (Béres – Huzdik, 2012). A felsorolt elemeken kívül mások az attitűdöt is használják (Zsótér – Nagy, 2012). A fentebb említett megközelítés a Magyar Nemzeti Bank definíciójában is megjelenik, mely szerint „A pénzügyi ismeretek és készségek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit” (MNB, 2008 p. 1.). Magyarországon mások (Béres, 2013) is hangsúlyozzák a pénzügyi kultúra pontosabb definiálásának igényét, hiszen csak kellően kidolgozott fogalom birtokában lehetséges kitűzni a fejlesztési igényeket. Különösen fontossá vált a pénzügyi kultúra, pénzügyi biztonság kérdése a pandémia időszakában (Kálmán et al., 2021). A pénzügyi magatartáshoz hazai tanulmányok többek között a célkitűzést, tervezést, jövőorientációt, az ésszerű költsékezést, a pénzügyekről való kommunikációt is hozzárendelik (Zsótér, 2013).

AZ ÍRÁSTUDATLANSÁG ÉS A PÉNZÜGYI JÁRTASSÁG

Az analfabetizmus különböző válfajai komoly gondokat jelentenek mind Magyarországon, mind a világ számos más országában. Egy 1997-es kutatás alapján minden negyedik

ember funkcionális analfabétának tekinthető hazánkban. Csoma Gyula és Lada László szerint az írni és olvasni tudásnak ez egy olyan szintje, mely gyakorlatilag nem alkalmas új információ, új tudás befogadására, illetve azok feldolgozására, értelmezésére, és bár ezek az emberek birtokában vannak az írás és olvasás bizonyos szintű képességének, ez azonban a gyorsan változó világ által elvárt készségekhez, képességekhez már nem elegendő (Csoma, 1997). A szomorú tény az, hogy a helyzet napjainkra sem javult. A legutóbbi PISA-felmérés során hasonló eredmény jött ki a fiatalok szövegértésének felmérésekor. A nemzetközi és regionális teljesítménytesztek mikrodadatai alapján feltérképezték a teljesítményt, amit egy közös (PISA) skálára illesztettek. Ezután megbecsülték az alapkészségeket el nem érő gyermekek arányát a világ 159 országában. Azt találták, hogy a világ fiatalságának legalább kétharmada nem éri el az alapkészségek szintjét (Gust, 2022).

A COVID-19 az írott történelem talán súlyosabb oktatási és tanulási sokkját okozta, melynek következtében az alacsony és közepes jövedelmű országokban harmadával nőtt a „tanulási szegénység” (learning poverty), és a becslések szerint a tízévesek 70 százaléka(!) nem képes megérteni egy egyszerű írott szöveget – derül ki a Világbank, az UNESCO, az UNICEF, az Egyesült Királyság kormányának Külügyi Nemzetközösségi és Fejlesztési Hivatala (FCDO), az USAID, valamint a Bill & Melinda Gates Alapítvány által közzétett új jelentéséből. Ez az arány a világijárvány előtt 57 százalék volt, de mostanra a tanulási válság elmélyült (UNICEF, 2022).

Cikkünkben a pénzügyi tudatosságról, illetve annak hiányáról írunk. A funkcionális írástudatlanság következménye, hogy ezek az emberek nem lesznek képesek feldolgozni, értelmezni a megfelelő pénzügyi döntésekhez szükséges információkat. Ennek tükrében nem meglepő, hogy az S&P 2015-ös jelentése szerint a magyarok 46%-a tekinthető pénzügyileg analfabétának (Klapper, 2015).

Az tehát, hogy ez komoly kihívás a szakemberek, a szakpolitikusok számára, egyértelmű. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy problémát csak a teljes analfabetizmus jelent, vagy a pénzügyi tudatosság kevésbé erőteljes hiánya is? Vajon csak bizonyos hátrányos helyzetű rétegek esetében érdemes felméréseket végezni, felzárkóztató programokat indítani, vagy az egyetemi hallgatók esetében is fennálló problémáról van szó, és kutatásaink ezen a területen is komoly eredményeket hozhatnak?

ELEMZÉS

Célunk a jelenlegi kutatások áttekintése, és eredményeik kiértékelése, hogy információt kapjunk a jelenlegi helyzetről és ezek alapján kialakíthassuk a jövőbeli kutatási irányainkat, elsősorban a felsőoktatásban tanulók körében. Számos nemzetközi kutatást is áttekintettünk, ám arra a megállapításra jutottunk, hogy a legtöbb esetben az adott ország kultúrája, oktatási rendszere, szakpolitikája olyan szignifikáns eltéréseket mutat a magyarországi helyzethez képest, amely csak félre vinné hazai kutatásainkat.

Pénziránytű Alapítvány kutatása

A Pénziránytű Alapítvány egy az OECD által kidolgozott módszertan és kérdőív mentén 1000 fős reprezentatív kutatást végzett, melyben a felnőtt lakosság pénzügyi tájékozottságát és pénzügyi kultúráját mérték fel. Ezek a kutatási eredmények fontos információt jelentenek az Alapítvány számára a jövőbeni programok kidolgozásában. A kutatás nagy előnye az egységes módszertan alkalmazása, a hasonló időpontban végzett felmérés, mert ezek által nemzetközi szintű össze-

hasonlítások tehetőek (Pénziránytű, 2015). Az OECD-módszertan és egységes kérdőív alapján 1000 fős reprezentatív mintát vettek fel kor, nem, településtípus alapján.

Az alapítvány célja a felnőtt lakosság pénzügyi tájékozottságának és pénzügyi kultúrájának felmérése volt a 18–79 éves magyar lakosság körében. A pénzügyi tudás (knowledge) mérésekor az OECD módszertanában az alábbi szempontok megértésére támaszkodott:

1. a pénz időértéke,
2. a hitelre fizetett kamat,
3. egyszerű kamatszámítás,
4. egyszerű és kamatos kamat számítása,
5. a kockázat és hozam összefüggései,
6. az infláció definíciója,
7. a kockázat diverzifikációja

Az eredmények azt mutatják, hogy a 18–79 éves lakosság 47 százaléka gondolja, hogy vannak pénzügyi céljai – ami alacsony értéknek tekinthető. Az átlagosnál nagyobb arányban rendelkeznek pénzügyi céllal a 30–39 éves korosztály tagjai, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, a gazdaságilag aktívak, a gyermekes háztartásokban élők és a magas jövedelmű háztartások. A felmérésben felsorolt, tipikus pénzügyi termékeket a nagy többség ismerte, de csupán kis hányaduk használja őket a gyakorlatban. A felmérés pénzügyi intelligencia szintjét mérő feladatainál a legnagyobb problémát a kamatos kamattal kapcsolatos kérdés okozta: a válaszadók mindössze harmada (33%) adott helyes választ. A vizsgált időszakban a lakosság mintegy 42 százaléka képzett valamilyen mértékű megtakarítást. A megtakarítók közül a legtöbben azonban nem kamatoztatták a pénzt, hanem csak folyószámlájukon hagyták (24%) vagy készpénzben otthon tartották (11%).

OTP Fáy András alapítvány kutatása

2013–2014 között a Középiskolások Országos Pénzügyi és Gazdasági Oktatóközpontja Projekt és a Corvinus Egyetem Alapítvány közös kutatássorozatát végzett, melynek állomásai (OTP, 2014):

1. körben: 20 000 választ gyűjtöttek az INDEX.hu olvasóitól,

2. körben: pénzügyi kvízt tettek közzé 13 kérdéssel, amire több mint 65 000 kitöltés érkezett, szintén az INDEX.hu olvasóitól,

3. körben: 24 középiskolában közel 900 fiatal töltött ki egy online kérdőívet,

4. szakasz: országos reprezentatív kutatás, melynek során azt vizsgálták, hogy a szülő hogyan adja át a tudását. Kérdésként merült fel, hogy milyen ismeretekkel, tudással, személyléttel rendelkeznek a pénzügyi, gazdasági, gazdálkodási területeken, továbbá ezen ismereteiket milyen módon adják tovább gyermekeiknek.

A felmérések eredményei szerint a saját pénzügyi ismereteiket inkább a férfiak és a magasabb iskolai végzettségűek tartották az átlagosnál jobbnak. A kutatásban résztvevők közel fele vallotta azt magáról, hogy vezet kimutatást bevételeiről, kiadásairól. A megkérdezettek a hasonló, ám a teljes lakosságra kiterjedő kutatásokhoz képest jóval tudatosabbnak, ugyanakkor kockázatvállalóbbnak is tűnnek.

Ecoventio kutatása

A Szegedi Tudományegyetem és Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola együttműködésével végzett kutatás során először 2012-ben mérték fel a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúráját, majd ezt 2020-ban megismételték

(Kovács, 2021). A felmérés során hat kutatási dimenziót vizsgáltak: általános banki, pénzügyi ismeretek (számlavezetés, tranzakciós költségek, bankkártyahasználat, bankrendszer, szolgáltatások), befektetések, megtakarítások (befektetési formák, célok, időtávok, kamat és hozam különbsége, hozam és kockázat kapcsolata), hitelek (diákhitel, egyéb hitelfajták és jellemzőik), munka világa (diákmunka, oktatás, adózás, vállalkozás), biztosítás, nyugdíj (öngondoskodás, nyugdíjrendszer, biztosítások típusainak jellemzői), általános gazdasági ismeretek (infláció, államadósság, adózás).

A kutatásban használt úgynevezett Econventio-teszt két részből áll: 10 darab attitűdvizsgálati kérdésből, illetve 30 kérdést tartalmazó tudástesztből. A teszt során mind a hat vizsgálati dimenzió egyforma súllyal alakítja a modellt. Kérdőív 6 blokkot tartalmaz, melyben előfordulnak zárt és nyitott kérdések és Likert-skála is.

Az eredményeik alapján 3 mutatót hoztak létre:

1. Pénzügyi Tájékozottsági Mutató: pénzügyi tudásszint mérése, fele-fele arányban elméleti és gyakorlati kérdésekkel – 21 válasz alapján (0–1 közötti érték).
2. Énkép Index: önbevallás és tudásszint különbsége (0 körül jó, 1 körül alul- v felülértékelt).
3. Kockázatvállalási Mutató: (0-végtelen, 1 alatt kockázatkörül, 1 körül megfelelő mértékű kockázatot vállal).

A kutatás során megállapították, hogy a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrája szociodemográfiai ismérvek mentén eltérő. A felsőoktatásban tanuló fiatalok valós és vélt tudása között lényeges különbség van, de az élethelyzetüknek és célrendszerüknek megfelel ez a pénzügyi műveltségi szint.

Gránit Bank kutatása

A Gránit Bank támogatásával készült felmérésben a pénzügyi kultúra aktuális kérdéseit vizsgálták, ezen belül is kiemelt figyelmet kaptak a banki szolgáltatások. A kutatást a Miskolci Egyetemen végezték, a lekérdezés során általános pénzügyi ismeretekre vonatkozó adatokat, pénzügyi szokásokat és demográfiai adatokat gyűjtöttek zárt és nyitott kérdések során (Pál, 2017). A kérdőívet túlnyomó többségében (98%) egyetemi hallgatók, elenyésző részben (2%) gazdasági szakemberek töltötték ki. A jó válaszok aránya 52,9% lett, részleteiben a felmérés azt mutatja, hogy a hallgatók tájékozottsága azokkal a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatban megfelelő és alapos, amelyeket rendszeresen, akár napi szinten használnak. Sőt a digitális szolgáltatásokat és az online bankolást is rendszeresen használják.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A pénzügyi termékek is egyre inkább összetettebbé válnak. A modern technológia, a folyamatosan változó üzleti környezet is azt igényli a pénzügyi szolgáltatóktól, hogy alkalmazkodjanak az új kihívásokhoz. Sok esetben a reaktív magatartás helyébe a proaktív megközelítés kerül, melynek fókuszában az ügyfélközpontúság áll. Ez a szolgáltatásokat igénybe vevőktől is állandó tanulást kíván.

A gazdaságot érő kihívások is megerősítették a pénzügyi jellegű információk feldolgozásának igényét, a kihívásokra adott gyors reakciót. Többek között a pénzügyi válság, a pandémia időszakában tapasztalható problémák, az orosz-ukrán konfliktus járulékos hatásai olyan élethelyzeteket teremtenek, amelyekben a gazdasági alanyok a megszokott viselkedés átgondolására, megváltoztatására kényszerültek.

A fentebb megfogalmazottak ismeretében rendkívül fontos felismerni a tényt, hogy a lakosság pénzügyi ismeretei is változnak a gazdaságot, társadalmat, így a pénzügyi szektort érő kihívások következtében. A kutatók feladata többek között ezek folyamatos feltérképezése, további olyan vizsgálatok kivitelezése, amelyek az egyének változó környezeti feltételekre adott reakcióit is áttekintik.

IRODALOMJEGYZÉK

- Atkinson, A. – Messy, F.A. (2012). *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD*. International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. OECD Working
- Beal, D. J. – Delpachitra, S. B. (2003). Financial Literacy among Australian University Students. *Economic Papers*. 22(1), 65–78.
- Béres, D. (2013). A pénzügyi kultúra – Mi is ez valójában? *Pénzügyi Szemle Online*. <http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-penzugyi-kultura-mi-is-ez-valojaban> Letöltés ideje: 2023. 05. 14.
- Béres, D. – Huzdik, K. (2012). A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten. *Pénzügyi Szemle* 2012(3), 322–336.
- Bowen, C. F. (2002). Financial Knowledge of Teens and Their Parents. *Financial Counseling and Planning* 13(2), 93–102.
- Csoma, Gyula – Lada, László (1997). Tételek a funkcionális analfabetizmusról. *Új Pedagógiai Szemle*, 47(6). pp. 3-11.
- Gróf Pál – Süveges Gábor – Szemán Judit. (2017). Felmérés a pénzügyi kultúráról a Miskolci Egyetemen. In: Pál Zsolt (szerk.), *A pénzügyi kultúra aktuális kérdései, különös tekintettel a banki szolgáltatásokra* (pp 55-66). Miskolc: A közgazdaságtani-módszertani képzés fejlesztéséért Alapítvány.

- Gust, Sarah – Hanushek, Eric A. & Woessmann, Ludger (2022). *Global Universal Basic Skills: Current Deficits and Implications for World Development*; National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 30566.
- Hung, A. A. –Parker, A. M. – Yoong, J. K. (2009). *Defining and Measuring Financial Literacy*, hely nélkül.: RAND.
- Kálmán, B. – Bárczi, J. – Zéman, Z. (2021). The Impact of the First Wave of Covid-19 on the Financial Security of Economics Students in Higher Education. *Pénzügyi Szemle* 66(3), 1-22.
- Klapper, Leora - Lusardi, Annamaria - van Oudheusden, Peter (2015). *Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey*. https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/Finlit_paper_16_F2_singles.pdf (Letöltés ideje: 2023. 06. 12.)
- Kovács, Péter - Kuruczleki, Éva - Rácz, Tamás Attila - Lipták, Lilla (2021). Survey of Hungarian High School Students' Financial Literacy in the Last 10 Years Based on the Econventio Test. *Pénzügyi Szemle*. 66(2), 175–194.
- Mak, V. - Braspenning, J. (2012). *Errare humanum est: Financial Literacy in European Consumer Credit Law*. Financial Literacy in European Consumer Credit Law DOI 10.1007/s10603-012-9198-5, 307–332.
- Mandell, L. (2009). *The impact of financial education in high school and college on financial literacy and subsequent financial decision making*. American Economic Association Meeting, January 4, 2009.
- MNB (2008). *Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztéséről (MNB és PSZÁF)*. Vol.2012. Budapest, MNB, PSZÁF
- OECD/INFE (2018). *Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion*. <http://www.oecd.org/financial/education/2018-INFE-FinLit-Measurement-Toolkit.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 06. 02.)

- OTP (2014). A fiatalok és a pénzügyi kultúra. http://www.okkozpont.hu/system/static_assets/static_file/attachment/28/Kutat_si_eredm_nyeket__sszegz__kiadv_ny.pdf (Letöltés ideje: 2023. 02. 14.)
- Pénziránytű (2015). *A Pénziránytű Alapítvány által lebonyolított pénzügyi kultúra kutatás fő eredményeinek bemutatása.* https://penziranytu.hu/sites/default/files/csatolmany/oecd_kutatasi_eredmenyek_2015_11_02.pdf (Letöltés ideje: 2023. 06. 14.)
- Remund, D. L. (2010). Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy. *The Journal of Consumer Affairs* 44(2), 276–294.
- Servon, L. J. – Kaestner, R. (2008). Consumer Financial Literacy and the Impact of Online Banking on the Financial Behavior of Lower-Income Bank Customers. *The Journal of Consumer Affairs* 42(2), 271–304.
- UNICEF (2022). *70% of 10-Year-Olds now in Learning Poverty, Unable to Read and Understand a Simple Text.* <https://www.unicef.org/eap/press-releases/70-10-year-olds-now-learning-poverty-unable-read-and-understand-simple-text> (Letöltés ideje: 2023. 09. 03.)
- Xu, L. – Zia, B. (2012). *Financial Literacy around the World, An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward.* The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team, Policy Research Working Paper, June 2012.
- Zsótér, B. (2013). A pénzügyi edukáció aktuális kérdései, kutatómódszertani problémái. *Vzdelávanie, Vyskum a Metodológia*, ISBN 978-80-971251-1-0, 673–678.
- Zsótér, B. – Nagy, P. (2012). Mindennapi érzelmeink és pénzügyeink. A pénzzel kapcsolatos attitűdök és a materiális irányultság szerepe a pénzügyi kultúra fejlesztésében. *Pénzügyi Szemle*, 2012(3), 310–321.

A SÖTÉT SZÉLCSEND GYAKORISÁGÁNAK VIZSGÁLATA

Rázi András

adjunktus, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem,
Természettudományi Kar, Fizika Tanszék
razi.andras@uni-eszterhazy.hu

BEVEZETÉS

Civilizációnk működésének egyik legfontosabb alapja az energiatermelés. Ahhoz, hogy az évszázadok alatt kialakult jólétet fenntarthassuk, szükségünk van energiára, ugyanakkor az utóbbi évtizedekben az is világossá vált, hogy annak megtermelése következményekkel jár. A jelenlegi scenáriók nem ritkán elég sötét képet vetítenek előre a környezetszennyezés és a megváltozott éghajlat miatt, és ezek alapja pont a jólétet biztosító energia megtermelésében keresendő. Felmerült hát az igény alternatív, a környezetet kevésbé szennyező energiaforrások kutatására és alkalmazására, és egyre nagyobb teret nyertek az úgynevezett megújuló energiaforrások, és ezzel együtt elterjedt az az általános, valójában téves nézet, hogy minden megújuló energiaforrás környezetbarát és fenntartható, a többi pedig nem. A valóság nem ennyire egyszerű, mert a megújuló energiaforrásokra jellemző alacsony energiasűrűség és ebből következő nagy területigény környezetre gyakorolt hatása szintén problémákat szül. A másik nehézség, ami a megújulókat jellemzi, hogy a termelés ritmusa nem feltétlenül alkalmazkodik az igényekhez, azaz a napsütéses órák száma és a szélsébség nem mindig akkor emelkedik meg, amikor az általuk megtermelt energiára való igény. A fenntarthatóság viszont nem biztosítható, ha csupán a környezeti kérdéseket helyezük előtérbe. Társadal-

mi szinten a fenntartható fejlődésnek három alappillére van: A gazdaságnak és a társadalomnak úgy kell együtt fejlődni, hogy a környezetvédelmi szempontokat is figyelembe veszi, ellenkező esetben sérül a fenntarthatóság. Ezt el lehet érni központi szabályozással; ha a döntéshozók ezt a filozófiát szem előtt tartva hozzák meg, vagy alakítják át a rendeleteket, törvényeket, akkor az elvezethet a fenntartható fejlődés megvalósításához.

Ha az energiagazdálkodásra gondolunk, már klisének tűnik, hogy a fosszilis energiahordozók – legyen az szén, kőolaj vagy földgáz – használata nem fenntartható. Már csak azon egyszerű oknál fogva sem, mert előbb vagy utóbb el fognak fogyni. De ha figyelembe vesszük azt is, hogy a használatuk már önmagában a táj átalakításával, környezetszennyezéssel és a globális éghajlatváltozás fokozódásával jár, eleve sérül az, hogy úgy használnánk az erőforrásainkat, hogy a jövő generációt ne veszélyeztetnénk. (Pajtókné – Mika, 2014).

A fenntarthatóság nem feltétlenül azt jelenti, hogy a jelen generációnak pont olyan állapotban kell átadni a Földet a következő generációnak, mint ahogy kapta, hiszen a változás minden tekintetben része a világnak, ugyanakkor a jövő generációjának közel sem biztos, hogy ugyanarra lesz igénye, amire a jelenleginek van. Természetes az is, hogy az éghajlat folyamatosan változik, de közel sem mindegy, hogy ez milyen tempóban megy végbe, és ehhez a tempóhoz vajon az egymást követő generációk tudnak-e majd alkalmazkodni (Havas, 2006)? A fenntarthatóság egyik legfontosabb része a fenntartható energiatermelés. Ha a megújuló energiaforrások, köztük a nap- és a szélenergia hasznosításáról olvasunk ajánlásokat a megújuló energiatermelő eszközök forgalmazói részéről, gyakran lehet arról olvasni, hallani, hogy a leghatékonyabb, legegyszerűsebb energiaellátás biztosítása érdekében érdemes úgynevezett hibrid rendszereket telepíteni. Ez pontosabban fogalmazva azt jelenti, hogy szélturbinát

és a napelemeket együtt érdemes üzembe helyezni, mert ha napos idő van, azaz a napelemek a lehető leghatékonyabban tudnak energiát termelni, akkor az gyakran szélcsenddel jár együtt, viszont amikor borult és szeles időjárás jellemző, akkor a szélturbinák biztosítják számunkra a szükséges energiamennyiséget. A Kárpát-medence azonban speciális hely több szempontól is, ezért, hogy meggyőződjünk az ajánlás megalapozottságáról a Carpatclim adatbázisban számított napi átlagos széladatokat hasonlítottuk össze a napi globális sugárzás összegével.

A CARPATCLIM ADATBÁZIS

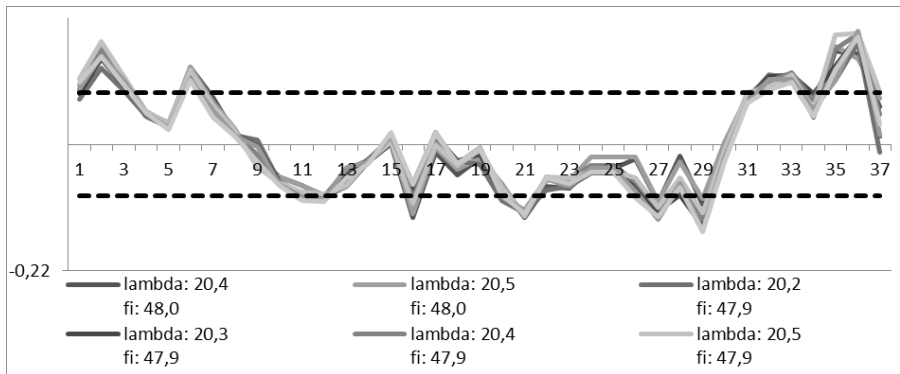
A Carpatclim adatbázist az Országos Meteorológiai Szolgálat (OMSZ) 8 ország közreműködésével hozta létre, ami azelőtt nem jellemző sűrűséggel reprezentálja a Kárpát-medence meteorológiai és klimatológiai adottságait 1961–2010 között. Az adatok előállítására az OMSZ Éghajlati Osztályán kifejlesztett adathomogenizálási: MASH (Multiple Analysis of Series for Homogenization) és interpolációs: MISH (Meteorological Interpolation based on Surface Homogenized Data Basis) eljárásokon alapul. Az adatok időbeli felbontása a legtöbb paraméterre napi sűrűségű. A térbeli felbontás $0,1^\circ \times 0,1^\circ$, ami az Egri járás földrajzi szélességén körülbelül $7 \text{ km} \times 11 \text{ km}$ -nek felel meg (Szabó Amanda Imola, 2017).

A GLOBÁLIS SUGÁRZÁS ÉS A NAPI SZÉLÁTLAG ADATOK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A vizsgálathoz a Carpatclim adatbázis 1961. január 1-jétől kezdődő és 2010. december 31-ig tartó ötvenéves napi adatsora szolgáltatja az alapot. Először az adatokat hónap és nap

szerint rendeztük, és dekádokra bontva harminchat dekád és egy pentád, dekádonként ötszáz adat állt rendelkezésre a további összehasonlításokhoz. Az így előállt adatokkal dekádonként korrelációs számítást végeztünk, amelynek a régió belül található rácspontjaira vonatkozó végeredményét az 1. ábra mutatja meg.

1. ábra: A dekádokra vonatkoztatott korrelációs számítások éves menete az Egri járásra vonatkoztatva rácspontonként

Forrás: Rázsi et. al., 2014

Ha igaz lenne az állítás, hogy a hibrid rendszerek egyenletesebb ellátást biztosítanak, akkor a dekádonként számított korrelációk jelentős részének negatív szignifikáns eltérést kellene biztosítani, de ahogy az 1. ábrán is látható, erős negatív összefüggés sehol sincs, és gyenge negatív összefüggés is csak az esetek alig több mint 10%-ában található. Általánosságban az általunk vizsgált adatokból az látszik, hogy nincs következetes összefüggés az adatok között, viszont az évnek téli időszakában pont, hogy a pozitív összefüggés dominál.

Ez a végeredmény egy gyakorló szinoptikus meteorológus számára nem okoz túl nagy meglepetést. A következő fejezetben megvizsgáljuk, hogy az egyes időszakokra általában milyen időjárás jellemző, és az milyen összefüggést generálhat a két időjárási paraméter között.

SZINOPTIKUS MAGYARÁZATOK ÁLTALÁNOS MEGFONTOLÁSOK

Magyarország szélviszonyainak kialakulásában két fő tényező eléggé bonyolult kölcsönhatása jelenik meg. Az egyik döntő tényező az általános légcirkuláció által meghatározott alapáramlás, a másik pedig a helyi domborzati viszonyokból eredő módosító hatás (Péczely, 1979). Ehhez járulnak hozzá a helyi szelek, melyek a földfelszín anyagában, vízszintes és függőleges tagoltságában, a besugárzásra való kitettségében rejlő különbségek okozta eltérő nappali felmelegedés és éjszakai lehűlés miatt elinduló sűrűségkiegyenlítődésvén alakulnak ki. Az Egri járás domborzati viszonyai igen változatosak, a szél iránya és sebessége is erősen változik, egyrészt a tengerszint feletti magassággal, másrészt pedig a lejtők, völgyek égtáj szerinti irányultságával. A terület kívül esik az országra jellemző két fő szélcsatornán: az északnyugati, valamint az északkeleti szélcsatorna általi képzeletbeli „V” alak közepén, kevésbé szeles területen fekszik. Előbbi szélcsatorna az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger felől érkező ciklonok jellegzetes hatását mutatja, míg utóbbi a Kelet-európai-síkság felett kialakuló anticiklonokkal magyarázható (Mersich, 2001).

A szélesebbesség változásának jellegzetes napi menete is van. A napi minimális szélesebbesége általában éjjel fordulnak elő, amikor a besugárzás megszűnésével a légmozgások mérséklődnek. Míg a nap legszelesebb időszaka a déli, kora

délutáni órákra tehető, amikor a legerősebb a besugárzás. A borultság területi és éves eloszlása kevésbé mutat változatos képet. A legtöbb napsütést a magas hegyeink és a délkeleti országrész kapja. A legtöbb felhő a téli hónapokban (okairól később lesz szó), a legkevesebb pedig a nyár második felében fordul elő (Rázsi et. al., 2014).

A GYENGE TÉLI POZITÍV KORRELÁCIÓ MAGYARÁZATA

Ahhoz, hogy megértsük a téli hónapokban a szél és a nap-sugárzás kapcsolatát, az inverzió témakörét kell először körüljárjunk. Az inverzió fordított hőmérsékleti rétegződést jelent a légkörben, és ilyenkor a magassággal nem csökken, hanem nő a hőmérséklet. Jelentősége abban áll, hogy egy ilyen hőmérsékleti rétegződés ebben a rétegben a függőleges irányú légmozgásokat kizárja. A sűrű, nehéz hideg levegő a légoszlop alján megül, így a magasban állandóan mozgásban lévő levegőből származó örvények, melyek szelet keltenének a felszínen is, nem tudnak ebbe a rétegbe lehatolni. Ilyen időjárás helyzetekben alig van légmozgás. Ez a téli hónapokban jellegzetesen az anticiklonális szinoptikus mező következménye. Inverzió ezen kívül melegadvекció esetén is gyakran előfordul a Kárpát-medencében. A magasban érkező egyre enyhébb levegő nem tudja kiszorítani a felszín közelében télen legtöbbször meglévő hideg légréteget, hanem fölé csúszik, stabilizálja az inverziót, mintegy termikus falat képezve a légáramlás megindulása előtt. Különösen az Északi-középhegység területére jellemző, hogy a magasban, akár már a Kékestetőn is viharos szél fúj, a hegyek lábainál ezzel szemben meg se rezdül a levegő.

A téli félév gyakori jelensége az inverzió látványos megjelenése, a köd. A hőmérsékleti rétegződést ekkor úgy képzelhetjük el, hogy a magassággal fölfelé haladva pár száz méte-

rig csökken a hőmérséklet. A ködréteg fölött kb. 50 m-rel van a leghidegebb rész. E fölött pedig egy hirtelen hőmérsékleti ugrás következik be, néhány 10 m-en belül akár 5-10 Celsius fokot is emelkedhet a hőmérséklet. Ez már az a magasság, ahol a felszíni hatások nem érvényesülnek, a levegő állapotát pedig a nagyskálájú időjárási folyamatok alakítják. Hazánkban többnyire 600-1100 m körül alakul ez a szint. A Kárpát-medence sajátossága, hogy a hegyektől körülvett és így a szélről leárnyékolt medence alján könnyen fölhalmozódik ez a hideg, ködös, páras levegő. Az ilyen helyzeteket nevezzük hidegpárnának (Kovács, 2011).

Anticiklonális időjárási helyzetben a téli félévben néhány nap alatt kialakul a hidegpárna a térségben. Ilyen időjárási helyzetben gyenge szelek és borús, ködös idő a jellemző. Vizsgálatunkban ez pozitív összefüggést mutat a szél és a napsütés között, hiszen legtöbbször egyik elem sincs. A hidegpárnát csak erős hidegfront tudja fölszakítani. Elvonulása után, amíg a hideg légtömeg nyugalomba jut, napos, szeles időjárás a jellemző, szintén pozitív kapcsolatot mutatva a két elem között.

Napos és szélcsendes időjárás egy-két napig szokott előfordulni egy-egy hidegfront átvonulását követően. A légtömeg nyugalomba kerülése után egy-két nap alatt kialakul a ködös hidegpárna. Vastagabb hóréteggel borított felszín fölött tartósabban is kialakulhat napos, szélcsendes időjárás, de ez a szituáció meglehetősen ritka a vizsgált térségben.

Borús és szeles időjárás frontos helyzetben alakulhat ki. Leginkább mediterrán ciklon átvonulásakor. Ez a szinoptikus helyzet rendkívül változatos gyakorisággal fordul elő: akár hónapokig is elkerülhetnek bennünket, de egyes időszakokban akár két-háromnaponta válthatják egymást térségünkben a mediterrán ciklonok, de ez utóbbi lényegesebben ritkábban fordul elő, hosszú távú egyenletes energiatermelést erre nem lehet alapozni (Rázi et. al., 2014).

A NYÁRI NEGATÍV ÉS SZIGNIFIKÁNS ELTÉRÉST NEM MUTATÓ KORRELÁCIÓK LEHETSÉGES OKAI

A nyár a nagytérségű cirkuláció gyengülésének és a kisebb méretű, rövid ideig jelentős szelet okozó légköri folyamatoknak, a konvektív képződményeknek az időszaka. Bár frontok és ciklonok ebben az időszakban is elérhetik a Kárpát-medencét, jóval ritkábban, mint télen és tavasszal. Nyáron az erős besugárzás hatására a felszínről származó nedvesség nem tud olyan módon fölhalmozódni a legalsó légrétegben, mint a téli időszakban, hiszen a fölszálló légáramlások nyomán az elkeveredik a magasabb rétegekben. E miatt nyáron jóval kisebb az átlagos felhőborítottság. Borult időszakokban általában front, illetve ciklon található a térségben, melyhez többnyire jelentős szél is párosul, ami negatív korrelációt eredményez a két paraméter között. Prefrontális és posztftrontális időjárási helyzetben is jellemzően napos az időjárás, viszont erős (40–60 km/h), akár viharos (60 km/h fölött) is lehet a szél, ami pozitív korrelációt eredményez a két paraméter között. Ezt a helyzetet tovább bonyolítja a konvekcióhoz kapcsolódó légmozgás. Ezek a napnak viszonylag rövid időszakában okoznak jelentős szelet (pl. egy zivatar kifutószele). Frontmentes (napos) időben legfeljebb csak élénk (30–40 km/h) a légmozgás – ez a legjellemzőbb nyári időjárási szituáció. Többnyire csak a domborzati viszonyok miatti eltérő felmelegedés okozta kiegyenlítődő légmozgások a jellemzőek, ami szintén negatív korrelációt eredményez a két paraméter között. Mindent egybevéve a nyári időszakra általában ez a jellemző, hogy nincs következetes összefüggés a két paraméter között.

Az őszi időszakra jellemző leginkább a szeles, borongós időjárás, ami együtt jár az országra jellemző második legcsapadékosabb időszakkal. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban fordul elő a legnagyobb negatív korreláció a napsütés és a szélesebbesség között (Rázi et. al., 2014).

ÖSSZEFOGLALÁS

Megvizsgáltuk, hogy az Egri járás területén a globális sugárzás és a szélesebbesség egymáshoz képest hogyan alakul, és megállapítottuk, hogy kevés kivételes időszakról eltekintve nincs következetes összefüggés a két paraméter között. Mindez igazolására ötven év adatsorát használtuk fel. A térségben ezért a hibrid (nap-szél) energiatermelő eszközök telepítése esetén nem várható egyenletesebb energiaellátás. A fenntartható energiatermelés megvalósításához egyéb alternatívákat is érdemes figyelembe venni, mert ismét igazolódott, hogy a megújuló energiaforrások még önmagukban nem feltétlenül megfelelőek.

IRODALOMJEGYZÉK

- Pajtókné Tari Ilona – Mika János (2011). A földrajztanulás motiválása az éghajlatváltozáshoz kapcsolódva. In: Tasnádi P. (főszerk.): Természettudomány tanítása korszerűen és vonzóan. Előadáskivonatok. ELTE Természettudományi Kar, Budapest. pp. 467–472.
- Havas Péter – Varga Attila (2006). A környezeti neveléstől a fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata felé. – In: Tanulás a fenntarthatóságért – OKI, Budapest.
- Péczely György (1979). Éghajlattan. Tankönyvkiadó, Budapest
- Rázi András – Csabai Edina – Kovács Attila (2014). A nap és a szélenergia együttes eloszlása Eger térségében In: Szabó V. (főszerk.). Környezettudatos energiatermelés és -felhasználás III. Debreceni Egyetem, Debrecen. pp. 90-95.
- Szabó Amanda Imola (2017). A Kárpát-medence éghajlatának vizsgálata különböző éghajlat osztályozási módszerekkel a CarpatClim adatbázis alapján. <https://nimbus.elte.hu/>

tanszek/docs/MSc/2017_2/Szabo_Amanda_Imola_2017.pdf

Kovács Attila (2011). Novemberi szmog-helyzetek Miskolcon. https://www.met.hu/ismeret-tar/erdekessegek_tanulmanyok/index.php?id=100&hir=2011_novemberi_szmog-helyzetek_Miskolcon [2022.12. 04.]

Mersich Iván (2001). Magyarország éghajlata. Országos Meteorológiai Szolgálat, Budapest
<http://www.met.hu> [2022.12. 04.]

VÉGTELEN TÖRTÉNET. A ROMÁNIAI RESTITÚCIÓS ELJÁRÁS 1989 UTÁN AZ ERDÉLYI MAGYAR ARISZTOKRÁCIA ÁLLAMOSÍTOTT INGATLANAINAK TÜKRÉBEN

Murádin János Kristóf

egyetemi docens, tanszékvezető, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Tanszék
muradinjanoskristof@yahoo.com

Jelen tanulmányom kettős célt követ. Egyrészt azt foglalja össze, hogy miért fontos Erdély életében a magyar nemesség, és a Trianont követő száz évben a román hatalom hogyan szegényítette el, illetve hogyan próbálta meg összezúzni ezt a társadalmi réteget, másrészt írásom annak bemutatására törekszik, hogy az 1989-es romániai változások után az ingatlan-visszaszolgáltatási folyamat napjainkban milyen jellegzetességekkel bír és milyen buktatói vannak. Meggyőződésem, hogy a restitúciós eljárás jelenlegi formájában nem felel meg a nyugati demokratikus normáknak, és így eredeti célját nem érheti el, sőt olykor több kárt okoz, mint hasznot. Mindennek pedig igen jelentős társadalmi és gazdasági következményei vannak Romániában, és nem csak a kisebbségi magyar közösségre nézve, amelyet különösen súlyosan érint.

A MAGYAR NEMESI ARISZTOKRÁCIA ERDÉLYBEN AZ 1918-AS HATALOMVÁLTÁS ELŐTT

Az erdélyi magyar nemesi vezető réteg gyökerei általában a 13–14. századig nyúlnak vissza. A 19. század elején már 24 bárói és 23 grófi család élt Erdélyben. (Pál, 2013) Az 1918–1920-as kisebbségbe kerülésig a magyar arisztokrácia formálta Erdély sorsát, s ugyanakkor viselte magán az ezzel járó politikai, társadalmi és gazdasági felelősséget és következményeket. A nemesi családok befolyása és politikai súlya elsősorban rendkívül kiterjedt rokoni kapcsolataikon keresztül érvényesült.

Erdély kevés megművelhető földterülettel és a mezőgazdaság számára kevésbé megfelelő éghajlattal rendelkezett, az erdélyi magyar arisztokrácia ugyanakkor igen népes volt, és így a családi vagyon sokszor szétaprózódott. Az erdélyi kastélyokhoz tartozó földbirtokok általában jóval kisebbek voltak, mint ahogy az Nyugaton megszokott volt.

Ilyen körülmények között érthető, hogy számos arisztokrata származású erdélyi ember a 19. századtól kezdve értelmiségi pályára lépett, sokan közülük pedig az országos politikai életben próbáltak karriert építeni, hiszen birtokjövedelmeik sokszor nem voltak elegendőek társadalmi státuszuk és kastélyaik fenntartásához. Jó példa erre a gróf bethleni Bethlen család, amely összesen 17 kastélyt birtokolt Erdélyben, és amelynek a 20. században több tagja vezető szerepet töltött be a korszak politikai életében: például gróf Bethlen István magyar miniszterelnök 1921 és 1931 között, gróf dr. Bethlen György, a két világháború között működő Országos Magyar Párt elnöke, (Toth, 2008), illetve gróf Bethlen Béla, aki 1940 és 1944 között Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód vármegyék főispánja, majd 1944-ben Észak-Erdély kormánybiztosa volt. (Gróf Bethlen, 2019)

Társadalom- és kultúrafejlesztő szerep

Az erdélyi magyar nemesség a 19. század második felétől egyre jelentősebb társadalmi karitatív tevékenységet is végzett. Tagjai árvaházakat hoztak létre, munkás családotoknak lakhatást biztosítottak, ingyenes könyvtárak üzemeltetését finanszírozták, időszínpadok fenntartásához járultak hozzá. Ugyanakkor a művészetek mecénásai, aktív adományozók is voltak, és a 19. század második felétől sorra születő társadalmi egyesületekben kezdeményező, sokszor vezető szerepet vállaltak. Közismert tény, hogy Erdély legjelentősebb, akadémiai jellegű, tudományos intézménye, az Erdélyi Múzeum-Egyesület is egy arisztokrata, gróf Mikó Imre kezdeményezésére jött létre, rendkívül értékes tudományos anyagát pedig báró Kemény József és Sámuel gyűjteményeinek felajánlásával alapozták meg, 1859-ben. (Szabó T., 1941)

E kibontakozó fejlődésnek az első világháborút követő összeomlás és az idegen megszállás vetett hirtelen véget.

AZ ERDÉLYI MAGYAR ARISZTOKRÁCIA KISEMMIZÉSE ÉS A FELSZÁMOLÁSÁRA TETT KÍSÉRLETEK 1918 ÉS 1989 KÖZÖTT

A trianoni békediktátum következtében az erdélyi magyar nemesség, mint a kisebbségbe szoruló magyarság korábbi vezető rétege, fő céltáblája lett az új román közhatalomnak. Bukarest elsőrendű feladatának tekintette a politikai veszélyforrásként értékelt régi erdélyi magyar elit hatalmának és befolyásának felszámolását.

Az 1921-es agrárreformtörvény és hatásai

Az erdélyi magyar nemességre nézve, gazdasági szempontból az első nagy érvágás az 1921. július 30-án kihirdetett agrárreform törvény volt. (LEGE din 30 iulie 1921 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș) Ennek értelmében ugyanis összesen 3 182 498 hold, azaz kb. 1 500 000 ha földbirtokot sajátítottak ki Erdély, Partium, Máramaros és a Bánság területén, amelyből igen jelentős hányadot a magyar nagy- és középirtokok tettek ki.

A birtokvesztés legalább részleges elkerülésére törekedve, a nemesi családok közül sokan kastélyaikat és azokhoz tartozó birtokaik egy részét külön-külön családtagjaikra iratták. (Interjúk Mikes Zsigmonddal és Teleki Kálmánnal.) Az agrárreformtörvény ugyanis egy embernek csak egy főbirtokot hagyott meg, s ezt kihasználva az arisztokrata családok különböző tagjaik révén kastélyaik mellett egy-egy maradék birtoktestet is megtarthatnak. A kisajátítások révén elveszített földtulajdonok után a törvény által előírt módon kártérítést kellett volna kapniuk, ez azonban a valóságban nem történt meg.

A törvény előírta, hogy mintagazdaságok létrehozása esetén 250 ha-ig meg lehetett tartani magántulajdonban egyes birtoktesteket. Ebbe a lehetőségbe kapaszkodott például a gróf Teleki család Gernyeszegen és Zsibón, valamint gróf Bethlen Béla Bethlenben (Dr. Kerekes, 2005) és gróf Mikes Ármin is Zabolán. (Interjú Roy-Chowdhury Gergellyel.) E kísérletek azonban rövid életűeknek bizonyultak.

A törvény rendkívüli romboló hatását szintén csak részben enyhíthették az ún. „optánsperek”, amelyet magyar bankárok, nagyvállalkozók és egyes arisztokraták indítottak Párizsban, az 1920-as évek elején. A párizsi döntőbíróóság kényszerítésére ugyan a román állam végül 100 tonna tiszta, 24 karátos aranynak megfelelő kártérítést fizetett

Magyarországnak és a magyar optánsoknak, ennek azonban csak elhanyagolható töredéke jutott az erdélyi magyar arisztokraták némelyikének. (Bichir, 2018)

Impériumváltások a második világháború időszakában és következményeik: az 1945-ös agrárreformtörvény

Az 1940 és 1944 között magyar uralom alatt álló Észak-Erdélyben a magyar arisztokrácia ismét jelentős politikai és közéleti szerephez jutott. Tagjai közül miniszterek és kormánybiztosok emelkedtek ki, többen pedig országgyűlési képviselők lettek. (Murádin, 2019: 39, 40, 53, 241–242.) Mindez az 1944-es újabb impériumváltás után még a korábbinál is exponáltabb helyzetbe hozta őket.

A hatalomra kerülő új, kommunista eszmékre építő román vezetés egyik első intézkedéseként, 1945. március 23-án újabb agrárreformtörvényt fogadott el, amely minden 50 ha feletti magánbirtok kisajátításáról rendelkezett (3. §.). (LEGE nr. 187 din 23 martie 1945 pentru înfăptuirea reformei agrare. Art. 3.)

Az erdélyi magyar arisztokráciára nézve ez súlyos következményekkel járt, megélhetésének alapjait döntve össze. Különösen súlyos intézkedést léptetett érvénybe a törvény azon paragrafusa, amely az úgynevezett „abszentisták”, azaz a Románia szövetséges satalmakhoz való 1944. augusztus 23-i átállása után külföldre menekültek birtokainak és egyéb javainak elkobzását rendelte el. Az „abszentisták” körébe igen sok erdélyi magyar arisztokrata tartozott, például báró Bánffy Dániel, (Hadtörténeti Levéltár. Ellenállási gyűjtemény. Magyarország. 369. Bánffy Dániel nyilatkozata. o. n.) gróf Bethlen Béla (Gróf Bethlen 2019: 245–249.), gróf Wass Albert (Szakács, 2002), gróf Teleki Béla (Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. do-

boz. 154. jelzet. Teleki Béla 1965 és 1987 között írott levelei Gosztonyi Péternek.) stb.

Az erdélyi magyar arisztokraták kifosztásának másik esz-
köze a háborús bűnössé nyilvánítás volt. Így járt el a hata-
lom gróf Wass Alberttel és édesapjával Wass Endrével, akiket
1946. március 13-án – távollétükben – háborús bűnökért ha-
lálra ítélte a kolozsvári Népbíróság, (Kincses, 2017) de hason-
lóképpen cselekedtek a hatóságok az egyébként a hazatérést
választó gróf Bethlen Béla esetében is, akit 1946. május 20-
án „csupán” 5 év letöltendő börtönbüntetésre, teljes vagyon-
elkobzásra és polgári jogainak 3 évre való felfüggesztésére
ítéltek. (Kivonat a kolozsvári Népbíróság gróf dr. Bethlen
Béla ellen, 1946. május 20-án hozott 6/1946. sz. ítéletéből.
Dokumentum gróf Bethlen Béla leszármazottainak tulajdo-
nában.) A román hatóságok báró Bánffy Dániel kiadatását is
többször kérték Magyarországtól, hogy el nem követett há-
borús bűnökért elítélhessék. Sikertelenül. (Magyar Nemzeti
Levéltár. Országos Levéltár. XIX-J-1-k 1945-64 50. doboz,
239. tétel: 71/113, 2557/C, 08151-1950 ill. 49. doboz, 239.
tétel: 03145/1950, 101509-1947, 32658-1945, „Háborús bű-
nösök kiadása Románia részére”.) Ez azonban nem akadály-
ozta meg az új államhatalmat, hogy ebben az esetben is a
teljes vagyyonelkobzás eszközével éljen.

Mindez oda vezetett, hogy a második világháború után az
erdélyi magyar arisztokrata családok élete mind politikailag,
mind gazdaságilag ellehetetlenült. Társadalmi kapcsolataik
meglazultak és fokozatosan kirekesztett csoport vált belőlük.
Elveszítették minden befolyásukat és elszegényedésük, illet-
ve kiszolgáltatottságuk teljessé vált.

Hamarosan elérkezett az ideje a végső kegyelemdőfés-
nek, amelyet a pártutasításra kiadott 1949. évi 83. sz. ren-
delet (*DECRET nr. 83 din 2 martie 1949 pentru completarea
unor dispozițiuni din legea nr. 187 din 1945. Art. 2.*) adott meg.
Ez ugyanis előírta 6258 földbirtok, valamint 4456 kastély

és udvarház államosítását az ország teljes területén. A rendeletnek azonnal érvényt szereztek, és 1949. március 2-áról 3-ára virradóan a magyar és más etnikumú arisztokratákat, kuláklisztára került személyeket és családtagjaikat ingatlanokból erőszakkal kilakoltatták és kényszerlakhelyre költöztették. Országsszerte mintegy 3500–5000 földbirtokos családot, körülbelül 280 000 embert érintett a deportálás. (Csinta, 2021) A „kizsákmányolóknak” tekintett csoportban ott voltak az erdélyi magyar nemesség még az országban élő tagjai is, akiket ekkor minden ingatlan vagyonuktól, maradék birtoktörödékeik mellett kastélyaiktól és udvarházaiktól is megfosztották. (*DECRET nr. 83 din 2 martie 1949 pentru completarea unor dispozițiuni din legea nr. 187 din 1945. Art. 2.*)

A kényszerlakhelyre vonatkozó törvényrendelet feloldása csak 15 évvel később, az 1963-as általános amnesztiával következett be. A történelekről való kényszerű hallgatás azonban továbbra is maradt. Így érte meg az 1989-es rendszerváltást a számában nagyon megfogyatkozott, atomjaira hullott erdélyi magyar nemesi arisztokrácia.

A RESTITÚCIÓS FOLYAMAT ÉS VISSZÁSSÁGAI

A rendszerváltozás idejére a régi nemesi családok legtöbb tagja már külföldön élt, míg az itthonmaradott, meghurcolt emberek vagyontalanok voltak, politikai és társadalmi befolyásuk rég elveszett. Mégis, az 1990-es évek első felében legtöbbjüknek sikerült újból talpra állnia. Az egykori kastélyok és udvarházak, valamint a földbirtokok visszaigénylésének hosszú és akadályoztatásoktól nem mentes folyamatát előbb az itthoniak kezdték el, majd a hazatérők is bekapcsolódtak az elhúzódo perек végigvitelébe.

A visszaszolgáltatási folyamat törvényi háttere és akadályai

A restitúció folyamata csak lassan indult meg. A román államnak ugyanis nem volt érdeke az 1921-ben, majd főként 1945-ben és 1949-ben csak egy-egy tollvonással megszerzett értékes ingatlanokról ugyanolyan gyorsan lemondani, és azokat jogos tulajdonosaiknak visszaszolgáltatni. Legkorábban a szántók visszaszolgáltatása kezdődött meg még az 1991. február 19-én kiadott 18. sz. törvény alapján. (Legea fondului funciar nr. 18/1991.) Az állami tulajdonból magántulajdonba való átkerülést lehetővé tevő törvénnyel azonban főként az élelmes helyi emberek éltek, így egykori birtokosaiknak legtöbbször már csak a maradék jutott.

Az efféle sorozatos visszaélések azonban fokozatosan kihatottak az állam külföldi megítélésére is. Ezért egyre nagyobb külföldi nyomás nehezedett az ezredforduló után NATO- és EU-tagságra pályázó Romániára, hogy gyorsítsa fel a restitúció folyamatát. Ezért az állam a 2001. február 18-án kiadott 10. sz. törvénnyel lehetővé tette a kastélyok és udvarházak, azaz az épületek visszaigénylését is. A természetbeni visszaszolgáltatás lehetetlensége esetén kártérítést is kilátásba helyezett. (LEGE nr. 10 din 8 februarie 2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945 - 22 decembrie 1989) A valóságban azonban ez nagyon nehezen működött, mert a kártérítések oly mértékben összefonódtak a korrupció jelenségével, hogy kedvét szegték a legtöbb visszaigénylőnek.

A leromlott állapotú ingatlanok visszaszolgáltatásának ráadásul volt egy komoly hátulütője: tatarozásuk, de még csak a legsürgetőbb állagmegőrzésük is hatalmas pénzügyi terhet rótt az új tulajdonosra. Gondot okozott az is, hogy az Európai Unió pályázati rendszere magánszemélyeknek nem teszi lehetővé az ingatlanhelyreállításokra való pályázást. Azt csak alapítványok és egyesületek tehetik meg. Így az

erdélyi kastélyok legtöbbszörnek állapota egyre romlik. A szomorú összképet csak néhány kivétel üdíti, amikor a megyei önkormányzatok sikeresen újítták fel a birtokukban levő egykori főúri kastélyokat, új funkciókat keresve azoknak. Ez történt például a paszmosi Teleki-kastéllyal (Sz. n., 2022) és az enyedszentkirályi Bánffy-kastéllyal. (Sz. n., 2019).

Ilyen körülmények között született meg az EU-s csatlakozás előtt álló Romániában a 2005. július 25-én kiadott 247. sz. törvény, amely ugyan a teljes körű visszaszolgáltatást (*restitutio in integrum*) helyezte kilátásba, (*Legea nr. 247/2005 privind reforma în domeniile proprietății și justiției, precum și unele măsuri adiacente.*) de jogalapja mégis csak az 1945-ös 50 ha területre vonatkozik. Azaz nem az arisztokrata családok teljes egykori birtokaira, hanem csak azokra, amelyek az egyes családtagok nevében voltak az 50 ha-os maximálisan megengedett szintig. Ráadásul ezek visszaszolgáltatása elé a gyakorlatban ismét komoly akadályokat gördítettek a helyi hatóságok, amelyeknek nem volt érdeke a földterületek elvesztése.

A korábbi földreformok által teremtett rendkívül kaotikus állapotokban, egymást kiegészítő, de sokszor át is fedő törvények káoszában kell jelenleg Romániában a bíróságoknak restitúciós ügyekben döntenet. Nem csoda, hogy nagyon eltérő ítéleteket hoznak, és felértékelődik az adott, eljáró bíró személye. Ez azután óhatatlanul a demokrácia kárára válik, jelentősen csorbítva a valódi igazságszolgáltatás elvét és a törvény előtti egyenlőség eszméjét.

A korábbi visszaigénylési lendület Románia EU-csatlakozása után sokat veszített intenzitásából. A 2010-es évek első felétől a visszaszolgáltatásról szóló korábbi bírósági ítéletek közül többet is az állam jogi úton támadott meg. Mivel a törvényi előírás szerint minden tulajdon-visszaszolgáltatási ítélet határidő nélkül bármilyen, az ügyben érdekelt személy vagy intézmény által megtámadható – és a román

állam nyilván mindig érdekelt –, a restitúciós eljárás végtelen történetté vált.

A visszaszolgáltatás akadályoztatása mint közösségi veszély

A helyzetet kizárólag a román állami szervek hozzáállásának megváltozása és a visszaszolgáltatási folyamat törvényi hátterének egységesítése, rendezése, valamint igazságos alapokra helyezése oldhatja meg. Erre azonban jelenleg nincs meg a politikai akarat. Jellemző ugyanakkor, hogy egyetlen magyar politikai párt sem áll ki egyértelműen az erdélyi magyar arisztokraták ingatlan-visszaszolgáltatási ügye mellett határon innen és túl. A magyarországi és az erdélyi magyar politikai erők ugyanis nem ismerték fel annak jelentőségét, hogy itt voltaképpen egy nagyon fontos erdélyi magyar közösségi ügyről van szó.

Látni kell azonban, hogy teljeskörű restitúció nélkül a kulturális identitás előbb-utóbb eltűnik, sőt, a kisebbségi közösség demográfiai jelenléte is csorbát szenved. A minél teljesebb körű és állandó, végleges helyzetet teremtő visszaszolgáltatás tehát – a történelmi igazságtétel igényén túlmutatóan – kisebbségi közösségi szempontból is perspektivikus jelentőséggel bír, és egyben a demokrácia valódi fokmérője Romániában.

IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári dokumentumok:

Hadtörténeti Levéltár. Ellenállási gyűjtemény. Magyarország. 369. Bánffy Dániel nyilatkozata. o. n.

Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár. XIX-J-1-k
1945-64

50. doboz, 239. tétel: 71/113, 2557/C, 08151-1950

49. doboz, 239. tétel: 03145/1950, 101509-1947, 32658-
1945, „Háborús bűnösök kiadatása Románia részére”.

Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Fond 580. Teleki
Béla hagyatéka.

2. doboz. 154. pallium. Teleki Béla 1965 és 1987 között írott
levelei Gosztonyi Péternek.

Törvények, rendeletek:

*LEGE din 30 iulie 1921 pentru reforma agrară din Transilvania,
Banat, Crișana și Maramureș.* https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=65850 [2023. 08. 31.]

*LEGE nr. 187 din 23 martie 1945 pentru înfăptuirea reformei
agrare.* https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=1569 [2023. 08. 31.]

*DECRET nr. 83 din 2 martie 1949 pentru completarea unor
dispozițiuni din legea nr. 187 din 1945.* https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=1441 [2023. 08. 31.]
Legea fondului funciar nr. 18/1991. <https://lege5.ro/gratuit/gy3dgmbu/legea-fondului-funciar-nr-18-1991> [2023. 08. 31.]

*LEGE nr. 10 din 8 februarie 2001 privind regimul juridic al unor
imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945 - 22
decembrie 1989* https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=66426 [2023. 08. 31.]

*LEGEA nr. 247/2005 privind reforma în domeniile proprietății
și justiției, precum și unele măsuri adiacente.* <https://lege5.ro/gratuit/he3tanbs/legea-nr-247-2005-privind-reforma-in-domeniile-proprietatii-si-justitiei-precum-si-unele-masuri-adiacente> [2023. 08. 31.]

Interjúk:

- A szerző által készített online interjú Mikes Zsigmonddal (sz. 1972. november 15.), Google Meet, 2023. február 24. Hangfelvétel és írott anyag a szerző tulajdonában.
- A szerző által készített interjú Teleki Kálmánnal (sz. 1947. december 7.), Marosvásárhely, 2023. január 31. Hangfelvétel és írott anyag a szerző tulajdonában.
- A szerző által készített interjú Roy-Chowdhury Gergellyel (sz. 1977. január 31.), Google Meet, 2023. február 11. Hangfelvétel és írott anyag a szerző tulajdonában.

Szakkönyvek, tanulmányok, cikkek, egyéb irodalom:

- Bichir, Florian: A magyar optások ügye: A pénzt akarják még egyszer a magyarok? Vagy a földet? https://foter.ro/cikk/20181110_a_magyar_optansok_ugye_a_penz_t_akarjak_meg_egyszer_a_magyarok_vagy_a_foldet/ [2023. 08. 31.]
- Csinta Samu (2021). Saját életükből kitelepítve. Nagybirto-
kosok hetvenkét évvel ezelőtti kálváriája. Háromszék, 35
(53), 7.
- Dr. Kerekes Zoltán (2005). A bethleni gróf Bethlen család rö-
vid története. Kézirat a szerző tulajdonában.
- Gróf Bethlen Béla (2019). Visszaemlékezéseim. A cenzúrá-
zatlan és teljes változat. Budapest: Szépmíves–Athenaeum
- Kincses Előd (2017). Wass Albert és halálos ítélete. Erdélyi
Napló.ro, <https://erdelyinaplo.ro/aktualis/osszeallitasok/wass-albert-es-halalos-itelete#> [2023. 08. 31.]
- Kivonat a kolozsvári Népbíróság gróf dr. Bethlen Béla ellen,
1946. május 20-án hozott 6/1946. sz. ítéletéből. Doku-
mentum gróf Bethlen Béla leszármazottainak tulajdoná-
ban.

- Murádin János Kristóf (2019). „Mindent Erdélyért!” Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között. Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- Pál Judit (2013). Az erdélyi arisztokrácia felszámolása az emlékezet tükrében. In: Papp Klára és Püski Levente (szerk.), A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok. (pp. 313-326). Debrecen: a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai. https://tortenelem.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/12._a_magyar_arisztokracia_spd12_vegleges.pdf [2023. 08. 31.]
- Sz. n. (2019). Zavaros korok áldozatai: hazatért nemesi családok. <https://kronikaonline.ro/extra/zavaros-korok-aldozatai-hazatert-nemesi-csaladok> [2023. 08. 31.]
- Sz. n. (2022). Megnyitotta kapuit az európai uniós forrásokból felújított paszmosi Teleki-kastély. <https://maszol.ro/kultura/Megnyitotta-kapuit-az-europai-unios-forrasokbol-felujitott-paszmosi-Teleki-kastely> [2023. 08. 31.]
- Szabó T. Attila (1941). Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története. In: Bisztray Gyula – Szabó T. Attila – Tamás Lajos (szerk.): Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M(agyar) Kir.(ályi) Ferenc József Tudományegyetem története. (pp. 139–152). Kolozsvár: az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása.
- Szakács István Péter (2002). A vádlott neve Wass Albert. Székelyudvarhely.
- Toth Szilárd (2008). Partidul Maghiar și problema minorităților maghiare în parlamentul României în perioada interbelică. Cluj-Napoca: Editura Argonaut.

GLOBALIS HATALMI ÁTRENDEZŐDÉS, AVAGY EGY LEGÚJABB VILÁGREND KÜSZÖBÉN

Kiss Katalin

Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar
Kiss.Katalin@uni-bge.hu

Viczai Péter Tamás

Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar
Viczai.PeterTamas@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

A Szovjetunió megszűnését és a rendszerváltást követően egy teljesen új nemzetközi rend kialakulása vette kezdetét a világpolitikában, amely folyamatosan alakítja át az egyes államok közötti kapcsolatok eddig megszokott napirendjét, szereplői körét és diplomáciai eszköztárát. A jelenlegi nagyhatalmi játszmák és politikai tendenciák alakulása ismeretében arra lehet következtetni, hogy a korábbi bipoláris világrendhez történő visszatérés folyamata helyett a közeli jövőben egy újfajta forgatókönyv szerinti legújabb világrend kialakulására, létrejöttére kell felkészülni.

A KÖZELMÚLT RÖVID TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

A második világháborút követően az Amerikai Egyesült Államok, valamint Európa vezető nyugati gazdaságainak kölcsönös együttműködése, továbbá a jaltai megállapodások eredményeként jött létre a kétpólusú (bipoláris) világrend, amelynek másik, ellentétes pólusát a Szovjetunió és holdudvara jelentette. Ez a fajta mesterségesen generált, úgymond,

az egységesnek vélt érdek- és értékközösségek mentén kialakított hatalmi helyzet többnyire egyensúlyban tartotta a 20. századi nagyhatalmak gazdasági lehetőségeit, politikai, geopolitikai célú törekvéseit és erőviszonyait. A hidegháborútól sújtott Szovjetunióban a hetvenes évek elején bekövetkezett látványos gazdasági hanyatlást követően Moszkva és a keleti blokk országai már nem igazán tudták betölteni korábbi egyensúlyozó és ellensúlyozó szerepüket, vagyis a tőlük évtizedeken át megszokott funkciót és fontos globális politikai szerepkört. A komoly visszaesést látva az akkori bipoláris világrend meggyengülésének, majd fokozatos értékvesztésének, illetve ellehetetlenülésének lehettünk szemtanúi.

A Szovjetunió mellett a Varsói Szerződés és a KGST 1991-es, váratlan megszűnését követően egy új nemzetközi rend kialakulása vette kezdetét a világpolitikában, amely folyamatosan alakította át az egyes államok közötti kapcsolatok korábban megszokott napirendjét, kialakult szereplői körét és diplomáciai eszköztárát egyaránt.

A világrend katonai értelemben valójában unipoláris (USA), gazdaságilag pedig multipoláris (USA, EU, OF, Japán, Kína, India). Az orosz–amerikai viszonyt a bipoláris világrend végét követően mintegy három évtizeden át a stratégiai partnerség létrehozását célzó tudatos és gyökeres átalakítás (átalakulás) jellemezte a kevésbé konfrontatív politikai szembenállás tükrében. Ennek megfelelően az Orosz Föderáció (OF) egykori szovjet jogelődjéhez képest kevésbé konfrontatív politikát képviselt az Egyesült Államokkal és az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével (NATO) szemben. Ugyanakkor viszont nagy kockázatnak vélte önmagára nézve a szövetség keleti bővítésének, illetve terjeszkedésének gondolatát, amit időről időre hangoztatott is a különböző nemzetközi fórumokon.

Az Egyesült Államok lényegében, mint egyedüli szuperhatalom tartotta kezében az egyes világpolitikai események

meghatározó folyamatait, míg az Orosz Föderáció – továbbra is fenntartva a jogot a számára oly fontos eurázsiai régió stabilitásának biztosítására –, az erősen megrendült nagyhatalmi státuszának visszaállítását tűzte ki legfőbb stratégiai célul. A Szovjetunió előre nem várt széthullása következtében az orosz birodalmi szemlélet bizonyos időre mintha elveszítette volna korábbi jellegét.

Az egyre erőteljesebb gazdasági mutatókkal rendelkező és feltörekvő Kína pedig a 2001-ben megszerzett WTO-tagságát követően a szuperhatalmi státuszért is bátran jelentkezett be a globális világpolitikai szintéren. Ugyanakkor az Orosz Föderáció a bipoláris világrend felbomlását követően sem mondott le a megszokott birodalmi ambíciókról, és a korábbiakhoz hasonlóan szilárd pozíciók elérésére kezdett el törekedni a nemzetközi szintéren, mindenki számára világossá téve, hogy az eurázsiai régió stabilitásának megőrzése terén a jövőben is vezető politikai szerepet kíván betölteni. Ennek egyik fontos megnyilvánulási formája például az egykori szovjet geopolitikai térség alapjain létrehozott Független Államok Közössége, vagyis a FÁK megjelenése volt.

Oroszország a térség több más államával együtt máig keresi a reintegráció számára leginkább kedvező és lehetséges formáit, amihez az eurázsiai birodalmi gondolat elve szolgáltatja a megfelelő ideológiai alapot. Az orosz nép sokszínű kultúrájához, múltjához, amely szinte egész eddigi története során birodalomban élt (cári Oroszország, Szovjetunió, Orosz Föderáció) sőt mi több, birodalmi, valamint nacionalista felfogást képviselt, kétségkívül hozzátartozik az állandó jelleghű háborús konfliktusok és sorozatos harci cselekmények, illetve események története. Gecse Géza magyar történész és publicista szavai is ezt a gondolatot erősítik, miszerint a huszadik század során Oroszországban az autoritatív állam szerepe mindig meghatározó jelentőségű volt, ahogy a birodalmi nacionalizmus is kulcsszerepet játszott. Ennek főbb

elemei: a birodalom területe, a birodalmi tudat, a birodalmi ambíció és legfőképpen a birodalmi államhatalom is (Gecse, 2022).

Az orosz nagyhatalmi törekvések logikájához, a birodalmi ambíciók és a hősies, hazafias gondolatvilág sajátos összefüggéseinek megértéséhez a sokat vitatott, és kemény kritikákkal is illetett kortárs orosz ideológus Alekszandr Dugin munkái szolgáltatnak megfelelő alapot. A nagyhatalmi törekvések elméleti alapjai bizonyos tekintetben a főbb dugini elgondolásokra, pontosabban a neo-eurázsianizmus koncepcióra vezethetők vissza. A birodalmi álmokat dédelgető, de a két csecsenföldi háborútól és különösen az 1998-as gazdasági majd pénzügyi világválság hatásaitól jelentős mértékben meggyengült Oroszország a Nyugat segítségét is élvezve, az ezredforduló tájékán fokozatosan állt talpra. Gazdasági és ideológiai szempontból egyaránt látványos módon építette újra önmagát, mi több a tőle korábban megszokott nagyhatalmi és birodalmi érzület fokozódó élénkülésének jeleit kezdte el mutatni, amit Galicza György orosz geopolitikai kérdésekkel foglalkozó szakember szavai is kiválóan igazolnak.

„A gazdaságilag-ideológiailag fokozatosan magára találó, az Eurázsiai Unió motorjaként fellépő Oroszország azonban a jelek szerint újratерemti a Nyugatban megtettesülő ellenségképet. A Szovjetunió felbomlását követő egy évtizedes dermedtséggel – melyhez hozzájárult az 1998-as oroszországi pénzügyi válság – valamint két csecsenföldi háborúval lezárult a XX. század. A XXI. század pedig a birodalom újjáépítésére tett újfajta kísérletekkel, a nagyhatalmi tudat újraéledésével kezdődött” (Galicza, 2014:44).

Az Orosz Föderáció 1991 utáni helyzete, a putyini Oroszország jelenlegi politikája számos alkotóműhely számára komoly tudományos vizsgálódások és tanulmányok tárgyát képezi. A keleti és nyugati nagyhatalmak között ma is tapasztalható szembenállás, illetve fennálló ideológiai játsz-

mák fokozatos újraéledése, továbbá az Orosz Föderációnak a birodalmi tudat, a nagyhatalmi ambíciók és a szovjet idők örökségének remélt felélesztésére irányuló kísérletei a 21. század befolyással rendelkező nemzetközi szereplőit politikai, gazdasági, diplomáciai szempontból is egyaránt nagy dilemmák és kihívások elé állíthatják. A helyzet komolyságát fokozza, hogy a nemzetközi intézményrendszerre épülő, legfőképp a stabilitást és a világ békéjének megőrzését szolgáló, továbbá a globalizációs fejlődés során fontos szerepet játszó multilateralizmus mellett az unilateralizmus fogalma is egyre nagyobb teret kezd hódítani. Ez utóbbi értelmében egyes nagyhatalmak a multilateralizmus elveit önhatalmúlag figyelmen kívül hagyva, vagyis a nemzetközi közösség felhatalmazása, illetve engedélye nélkül, több esetben egyoldalúan avatkoznak be más (szuverén) államok belügyeibe, akár még fegyveres, katonai eszközökkel is (USA – Balkán, Szíria, Líbia; OF – Georgia, Ukrajna).

HATALMI ERŐVISZONYOK A JELENLEGI TENDENCIÁK TÜKRÉBEN

A jelenleg is megfigyelhető nagyhatalmi vetélkedés és politikai tendenciák alakulása kapcsán arra lehet következtetni, hogy a korábbi bipoláris világrendhez történő visszatérés folyamata helyett a közeli jövőben egy újfajta forgatókönyv szerinti legújabb világrend kialakulására, létrejöttére célszerű felkészülni. Globális és nemzetközi szintű változások időszakát éljük, gyökeres politikai és (nagy)hatalmi átrendeződések részeseivé váltunk, amit a 2022-ben kezdődött orosz–ukrán háború igen jelentős mértékben gyorsított fel. Miközben a putyini Oroszország nagyhatalmi pozíciójának megszilárdítását is célozza, háborúban áll Ukrajnával, és ezáltal közvetett módon a Nyugattal is látványos módon

konfrontálódik, addig az egyre gyorsabban fejlődő Kína a szuperhatalmi státusz megszerzésén túlmenően annak mielőbbi elismertetéséért küzd. Az Amerikai Egyesült Államok változó helyzete ugyancsak érdekesnek számít: az USA eddig egyedüli szuperhatalomként tartotta kezében az egyes világpolitikai események meghatározó folyamatait, mára viszont kezdi elveszíteni korábbi vezető szerepét. A Kelet és Nyugat között máig fennálló több évtizedes rivalizálás, illetve egyre fokozódó szembenállás ellenére is az OF helyzete a nemzetközi megítélés alapján rendkívül vitatottnak mondható.

A világ országainak legfeljebb egyharmada támogatja a Moszkva elleni kényszerű szankciókat és Oroszország mesterséges elszigetelését, valamint teljes kirekesztését a globális nemzetközi folyamatokból. Az orosz gazdaság ellen irányuló összehangolt és sorozatos uniós intézkedések ellenére is az OF meglehetősen erősnek mutatkozik, így kevésbé érzékeli a nyugati szankciók hatását, mint például az európai országok többsége vagy a világgazdaság több fontos szereplője.

Oroszország azon túl, hogy a világ legnagyobb területű és természeti ásványkincsekben is az egyik leginkább bővelkedő állama, köztudottan máig a legnagyobb földgázkitermelő, illetve a készletek igen jelentős részének jogos birtokosa. Így „energetikai szuperhatalomnak” tekinthető, és vélhetően a továbbiakban is ki szeretné aknázni unikális földrajzi vagy stratégiai helyzetéből fakadó egyedülálló eurázsiai potenciálját és lehetőségeit (Viczi, 2023).

Egyes szakértői csoportok vélt prognózisa szerint a nyugati szankciók bevetésével valamilyen szinten talán sikerülhet megtörni az orosz gazdaságot, mi több, a huzamosabb ideig tartó korlátozások idővel válságba is taszíthatják az országot, ugyanakkor a nyugati világ globális szintű büntető intézkedései ennek ellenére sem igazolják és váltják be a hozzájuk fűzött reményeket a nyugati nagyhatalmak által kívánt mértékben: egyelőre nem tudják térdre kényszeríteni

az orosz birodalmat, hogy kénytelen lenne feladni háborús terveit, ugyanakkor viszont az egész világ gazdasági és politikai stabilitása visszafordíthatatlanul megbomlott, ami igazán csak a későbbiekben fogja éreztetni hatásait.

A jövőbeni világtkép várható formátuma a napjainkban tapasztalt tendenciák tükrében már jelenleg is kirajzolódni látszik. Egyes politikusok határozott véleménye szerint az Egyesült Államok bipoláris rend végét követően kialakult vezető világpolitikai szerepe és dominanciája mára gyakorlatilag megszűnt. Az Európai Uniót egyre sújtó globális és folyamatos újszerű kihívások (migrációs nyomás, valós háborús veszélyek, terrorizmus, gazdasági szankciók, klímaváltozás, energetikai kérdések) az öreg kontinens helyzetét a korábbiakban soha nem látott módon nehezítik meg, nem is beszélve a közvetlen szomszédságunkban zajló, és 2022 óta folyamatosan eszkalálódó orosz–ukrán háborúról. Utóbbi önmagában is elegendő lehetne ahhoz, hogy felborítsa a korábbiakban kialakult és megszokott, de ugyanakkor igen törekeny egyensúlyi rendet.

Szinte biztosra vehető, illetve már nyilvánvalóvá is vált, hogy amennyiben az Orosz Föderációban és az orosz gazdaságban problémák merülnek fel, ez önkéntelenül is hatással lehet az egész világon megfigyelhető gazdasági folyamatok, tendenciák egészére. Ebből kifolyólag, modern világunk legújabb rendjét az OF helyzete a jövőben is alapvetően befolyásolhatja, illetve határozhatja meg. Mindebből az is egyértelműen következik, hogy Oroszország és Kína együttes, közös fellépése a világpolitika színterén meghatározó súlyú tényező lehet a Nyugattal szemben vívott harcban, amelyben a világ befolyásos hatalmi övezeteinek, gazdasági súlypontjainak gyökeres átalakítása, illetve polarizációja a tét egy, korábban még nem létező déli pólus (hatalmi blokk) megteremtésével. A töretlenül fejlődő Sanghaji Együttműködési Szervezetben (SCO) Kína szerepe egyre erőteljesebb, ami

joggal arra determinálja a nemrég iparosodott vagy gazdaságilag feltörekvő és regionális, esetleg globális befolyással is rendelkező nemzetállamokat, hogy ne csupán valamiféle kereskedelmi, illetve gazdasági együttműködésben, hanem egy jóval szorosabb, komolyabb formációban gondolkozzanak, ami az eddigi unipoláris világrend talán végérvényes megszűnését is eredményezheti.

EGY LEGÚJABB VILÁGREND KÜSZÖBÉN

A nemzetközi szintű globális gazdasági folyamatok kelet felé tolódása már mintegy 10-15 évvel ezelőtt is érezhető volt, napjainkra pedig vitathatatlan tényként kezelendő. Teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a világ fontos gazdasági súlypontja a feltörekvő államok és keleti nagyhatalmak térfelére tevődött át. A 2022-es év talán egyik legnyíltabb és a szakembereket leginkább foglalkoztató kérdése a világ gazdasági fölényének kelet felé tolódása volt. Az úgynevezett BRICS államok (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrika) ugyanis nem titkolt módon egyre nagyobb erőfeszítéseket eszközölnek annak érdekében, hogy a mai gazdag és fejlett nyugati országok befolyása alá tartozó gazdasági övezeteket és az általuk támogatott koalíciókat meggyengítsék, illetve lehetőségeikhez mérten felül is múlják őket. Az említett öt nagy feltörekvő gazdaság egyre jelentősebb lépéseket tesz a közös politikai koordináció terén.

A globális gazdasági és geopolitikai térképen tisztességes helyet elfoglaló BRICS csoport egyelőre messze áll attól, hogy a Nyugat teljes értékű alternatívájává váljon. Ugyanakkor viszont a közelmúltban számos gazdaság komoly érdeklődést mutatott, illetve kifejezte szándékát a blokkhoz történő csatlakozás iránt. A kialakulóban lévő, úgynevezett globális Dél hatékonysága és eredményessége terén fontos tényező lehet,

hogy a 2009-ben létrehozott BRICS-csoport alapító országai, valamint a hozzájuk csatlakozni kívánó újabb államok milyen fokú együttműködésre lesznek képesek. A gazdasági, gazdaságpolitikai érdekeken túl, mily mértékben fognak tudni valódi, minőségi értékközösségbe kovácsolódni és egy időtálló, ütőképes egységet teremteni például a G7-ek csoportjával, illetve a fejlett nyugati világ fontosabb szereplőivel szemben.

Egyes vélemények szerint Latin-Amerika, valamint több afrikai ország és az ázsiai térség nemzetállamainak összefogása az eddigi, meglehetősen laza gazdasági együttműködés keretein felülemelkedve, megfelelő módon összehangolt célok és közösségi értékek mentén kialakított egységes gazdaságpolitika esetén a nyugati világ teljes jogú alternatívája lehet, amit Stier Gábor külpolitikai elemző szavai is alátámasztanak.

„A BRICS-tagok mindegyike gyorsan fejlődő és frissen iparosodott ország, és mindegyikük jelentős regionális és globális befolyással rendelkezik. A BRICS-tagállamok a világ népességének a több mint 40 százalékát és a globális GDP mintegy negyedét adják. Az elmúlt hónapokban a csoport a globális Dél alternatívájaként pozicionálta magát a G7-ek csoportjával szemben” (Stier, 2023).

A BRICS-csoport 2023 augusztusában tartott johannesburgi csúcstalálkozóján a szervezet további bővítésének alapelvei központi kérdésként fogalmazódtak meg, valamint megszületett a döntés, hogy az egyenjogúság és a kölcsönös előnyök elve alapján létrehozott szerveződés 2024-től újabb hat taggal bővíthet.

A globális Dél legfőbb bástyájának is nevezhető csoport kétségtől elvonul egy meglehetősen gyorsan bővülő, folyamatosan növekvő hatalommal és ígéretes potenciállal rendelkező népszerű nemzetközi szervezet, ugyanakkor központi mozzasztórugóját egyelőre még az amerikaellenes nézetek, a nyugati dominanciával szembeni elégedetlenség működtetik, amire

egyik nyilatkozatában Bogár László közgazdász is kitér: „Van azonban egy olyan döntő fontosságú mozzanat, ami nagy mértékben nehezíti azt, hogy bármilyen hipotézisünk legyen e törekvésnyaláb lényegéről és kimeneteléről. És ez az, hogy a világ nyugatosítása nagyon „mélyre ment”, így az öt alapító tag mindegyikének társadalmi, gazdasági önazonossága a nyugatias modernitásban elért sikerekre épül. Vagyis nemcsak, hogy nincs ontológiai értelemben alternatív létszerveződési módjuk, de olyan elbeszélési módjuk sincs, amely egy ilyen létmód alapját képezhetné. Dinamikusan szélesedő és egyre nagyobb globális támogatást élvező szervezetük tehát egyelőre inkább arra a tagadásra épül, amely elutasítja a globális hatalomszerveződésnek és hatalomgyakorlásnak azt a módját, amelyre az amerikai világbirodalom ma épül” (Bogár, 2023).

A BRICS további bővülésével az unipoláris világrend teljesen megszűnhet, ami egyébként a szervezet nem titkolt elgondolása is: az alakuló déli erőközpont egy igazságosabb és élhetőbb világ megteremtésének reményében igen komoly erőfeszítéseket tesz, egyfajta válaszként a súlytalaná és népszerűtlenné váló egypólusú világrendre. Miközben az unipoláris rendszer folyamatosan veszít korábbi súlyából, a BRICS fejlődéstörténete és jövője fokozatosan kezd kibontakozni. „Vége a BRICS-nek? Nem! A történet igazából csak most kezd kibontakozni. Az újabb hat taggal és a sorban álló még vagy negyvennel a tagok angol nevének kezdőbetűiből álló betűszó nem válik kezelhetetlenné, hiszen a már bejáratott brand marad, megtoldva egy + jellel. A lényeg azonban az, hogy Argentína, Egyiptom, Etiópia, Irán, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek csatlakozásával a szervezet súlya jelentősen megnő” (Stier, 2023).

Szakemberek egybehangzó véleménye szerint a BRICS a szervezeten belüli ismert belső konfliktusok és tagállamok közötti véleménykülönbségek ellenére is komoly potenciál-

lal rendelkezik a jövőre nézve, amit Stier Gábor gondolatai is szemléletes módon támasztanak alá:

„A csoport már a világ népességének több mint 45 százalékát (3,6 milliárd ember) tömöríti. Ezzel szemben a G7-ek országaiban a népesség 10 százaléka él. Míg a BRICS 11 állama a földkerekség területének 30 százalékát foglalja el, a „heteké” 16 százalékát. A világban megtermelt érték 37 százaléka a BRICS országaiból származik, a G7-ek pedig a világ bruttó GDP-jének 30 százalékát adják. A vásárlóerő paritáson számolt GDP 37,3 százaléka (65 billió dollár) 2021-ben a BRICS államaiban keletkezett, 29,9 százaléka pedig a „hetek” csoportjában. Az olajkincs 44,35 százalékaival a BRICS államai rendelkeznek, míg a G7 3,9 százalékát tudhatja magáénak” (Stier, 2023).

A fentiek ismeretében a fő kérdés mindössze annyi lehet, hogy valójában milyen irányban halad tovább a világ: a gyökeres nemzetközi változások során vajon visszatérhetünk-e egy újfajta bipoláris világrendhez, avagy egy globális szintű, kölcsönös együttműködésen alapuló multipoláris hatalmi rendszer fokozatos kialakulásának lehetünk szemtanúi? A globális hatalmi átrendeződés folytán megtörténhet-e a világ esetleges (teljes) újrafelosztása, aminek eredményeként értelemszerűen megszűnhet a második világháború után létrejött rend? Hogy mivel járhatnánk jobban, egyelőre még nem lehet tudni. E rejtély megoldását a közeli jövő rejtegeti számunkra az egyre formálódó legújabb világrend küszöbén.

ÖSSZEGZÉS

A cikk szerzői a közelmúlt bizonyos történéseire fókuszálva, a korábbi bipoláris világpolitikai rendszer jellemzőit mutatták be, majd ennek kapcsán kitértek az USA és az OF helyzetére, a kétpólusú világrend megszűnését követő időszakra.

Röviden szemléltették a nagyhatalmi játszmák és visszafordíthatatlannak tűnő folyamatok aktuális tendenciáit, a nemzetközi szintű gazdasági és hatalmi erőviszonyok jelenleg is formálódó sajátosságainak tükrében. A szerzők álláspontja szerint a főbb hatalmi súlypontok, illetve globális gazdasági övezetek folyamatos átalakulása, a gyökeres politikai, geopolitikai átrendeződések ténye egy legújabb világrend kialakulására enged következtetni.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bogár László (2023). *A világ nyugatosítása nagyon „mélyre ment”, így az öt alapító tag társadalmi, gazdasági önazonossága a nyugatias modernitásban elért sikerességre épül.* <https://www.magyarhirlap.hu/velemenyt/20230827-brics> 2023 [2023. 08. 28.]
- Galicza György (2014). A háború motívuma az orosz geopolitikai gondolkodásban. In: Máté Zsolt (szerk.), *Háborúk és békekötések a 18-20. századi orosz-szovjet történelemben* (pp. 23-47). Pécs: PTE-MOSZT.
- Gecse Géza (2022). *Orosz nagyhatalmi politika 1905-2021*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Stier Gábor (2023). *Sorban állnak a BRICS ajtaja előtt.* <https://moszkvater.com/sorban-allnak-a-brics-ajtaja-elott/> [2023. 05. 04.]
- Stier Gábor (2023). *Újabb hat taggal bővül a BRICS.* <https://moszkvater.com/ujabb-hat-taggal-bovul-a-brics/> [2023. 08. 25.]
- Viczai Péter (2023). Az orosz nagyhatalmi törekvések a nemzetközi politikai folyamatok tükrében. *Business and Diplomacy Review* 1, 2023. szeptember, 74-88. <https://uni-bge.hu/hu/business-diplomacy-review> [2023. 09. 06]

MELYIK V4 NYELV NYÚJT TÖBB INFORMÁCIÓT MAGYARORSZÁG ELSŐ SZÁMÚ TURISZTIKAI LÁTVÁNYOSSÁGÁRÓL? A MAGYAR ORSZÁGHÁZAT BEMUTATÓ AUDIOGUIDE-OK ÖSSZEHAONLÍTÓ ELEMZÉSE

Hamsovszki Júlia

Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK
hamsovszki.julia@btk.elte.hu

Lukács András

Budapesti Gazdasági Egyetem, KVIK
lukacs.andras@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

2022 nyara óta a hagyományosan magyar, angol, német, francia, olasz, spanyol és orosz nyelven zajló, élő idegenvezetés mellett egyre több nyelven kínál rendszeres audioguides idegenvezetést is az Országház a külföldi vendégek számára (Aktuális információk, 2022, 2023). Az angol, német, francia, olasz, spanyol és orosz nyelvű audioguide-ok szövegeinek összehasonlításából az derül ki, hogy a választott nyelvtől függően más és más tartalommal találkozik a látogató (Lukács, 2023).

A különböző nyelvű szövegek között fellelhető tartalmi eltérések egy része vélhetően arra a szándékra vezethető vissza, hogy – az élő idegenvezetésekhez hasonlóan – az audioguide készülék is az adott nyelvközösség kultúrájához, történelméhez kapcsolódó többletinformációval szolgálhasson, és ezáltal még érdekesebbé, még emlékezetesebbé váljon a látogatói élmény: például az angol nyelvű szöveg kitér a Szent Korona amerikai „kalandjára”, a német nyelvű szöveg meg-

említi Szent István feleségének, Gizellának bajor voltát stb. (Lukács, 2023). Jelen tanulmány a parlamenti audioguide-ok kínálatában szereplő ún. „kisebb nyelvek” felé bővítve a vizsgálódást, a V4-ek-re fókuszálva a szlovák, cseh és lengyel nyelvű szövegek tartalmi összehasonlítására vállalkozik. A vizsgálat célja feltárni a meglévő tartalmi különbségeket az említett három nyelv szövege között, megállapítani, hogy az egyes nyelveken fellelt többletinformációk valóban az adott nyelvközösség történelméhez, kultúrájához kapcsolódó, releváns többletinformációk-e. A vizsgálat az összehasonlítás módszerét alkalmazza, a tartalmi különbségek feltárása az audioguide-készülék idegen nyelvű szövegeinek összehasonlító elemzésén alapul.

Az audioguide-ok hanganyagai sajnos nem publikusak, viszont parlamenti látogatás során bárki számára hozzáférhető, meghallgathatók, a tanulmányban olvasható megfigyelések, észrevételek hitelessége ilyen módon tehát könnyen ellenőrizhető.

TARTALMI ELTÉRÉSEK AZ AUDIOGUIDE-OK SZÖVEGEI KÖZÖTT

Az idegenvezetés útvonala a XVII-es városi lépcsőházat, a díszlépcsőházat, a kupolacsarnokot, a főrendiházi társalgót, a főrendiházi üléstermet, valamint az ezeket a helyszíneket összekötő folyosókat foglalja magába, végül a látogatás befejezéseként a Neÿ Béla teremben az Országház történetét és az épület működését bemutató állandó kiállítással ismerkedhet meg a látogató (Látogatói útvonal, 2022, 2023). A kiállítóteremben azonban már idegenvezetés helyett rövid videók és egyéb információs felületek gondoskodnak a tájékoztatásról (Saját megfigyelés), így ezt a helyszínt nem érinti az audioguide-okra irányuló vizsgálódásunk. Az audioguide

szövegének pontos hossza nyelvenként eltérő, átlagosan kb. fél óra. E tanulmány természetesen nem vállalkozik az útvo-
nal során elhangzó összes információ bemutatására, hanem
csak olyan információelemekre összpontosít, amelyek külön-
böznek, illetve különbözhetnének a többi nyelven elhang-
zó szövegekhez képest, és ezáltal érzékeltetik, hogy meny-
nyire valósítják, illetve valósíthatnák meg az audioguide-ok
az Országházban a, ha nem is személyre, de nyelvre, illetve
kultúrára szabott idegenvezetést. A szlovák, cseh és lengyel
vonatkozások elsősorban a történelmi témájú szövegrész-
leteknél jelentkezhetnek, hiszen a szlovákok, csehek és len-
gyelek történelme is szorosan kapcsolódik a magyarokéhoz.
Ennek megfelelően elsősorban a kupolacsarnok uralkodókat
ábrázoló szobrainak bemutatásánál, valamint a díszlépcső-
ház, a társalgó és az ülésterem történelmi témájú képeinek
részletezésénél kínálkozik alkalom a szlovák, cseh és lengyel
vonatkozások kidomborítására, így elsősorban ezeken a he-
lyeken várnánk eltéréseket az egyes nyelvek szövegei között.

Következésképpen tanulmányunkban olyan látnivalókat
részletezünk, amelyeken keresztül be lehet mutatni, hogy
milyen anomáliákkal tájékoztatnak az audioguide-ok az
egyed nyelveken. Az audioguide-készülékek szövegeit ugyan-
akkor természetesen magával a bemutatott környezettel is
összehasonlítottuk, így a tanulmányban olyan szövegrész is
említésre kerül, amely ugyan egységességet mutat a vizsgált
nyelvek között, viszont nem fedi a valóságot.

A KIEGYZÉS TÖRVÉNYE A DÍSZLÉPCSŐHÁZ EGYIK MENNYZETKÉPÉN

A díszlépcsőházat ékesítő, a Törvényhozás felmagasztalását
ábrázoló Lotz-festmény központi női alakjáról mindegyik
nyelven az hangzik el, hogy a kiegyezés törvényének szövegét

vési fel az oszlopra: szlovákul („znenie rakúsko–uhorského vyrovnania z roku 1867”), csehül („znění rakousko–uhorského vyrovnání z roku 1867”) és lengyelül („słowa ugody z roku 1867”) is. Valójában azonban a nólak nem a kiegyezés szövegét vési fel, hanem – ahogyan az Országgyűlés Hivatalának saját kiadványában is olvasható – „a törvényeket, amelyeket a Történelem diktál neki” (Bojtos, 2016:8), pontosabban a törvények megnevezését és keletkezésük évszámát. A magyar történelem e kiemelt jelentőségű törvényei között, a legfelső sorban a kiegyezés évszáma és neve is szerepel ugyan, de maga a törvényszöveg nem.

A mennezetkép bemutatása során tehát mindegyik audioguide félretájékoztatja a látogatókat, ami azért is meglepő, mert az Országgyűlés Hivatala által kiadott könyv, amely esetleg forrásként szolgálhatott (volna) az audioguide-ok szövegeinek elkészítéséhez, nem követi el az audioguide-ok hibáját. Ez a félretájékoztatás nem csak a visegrádi országok nyelveit érinti: ugyanez a hiba tapasztalható a másik tanulmányban már vizsgált angol, német, francia, olasz, spanyol és orosz nyelvű szövegekben is (Lukács, 2023).

URALKODÓSZOBROK ÉS TÖRTÉNELMI KITEKINTŐ A KUPOLACSARNOKBAN

A kupolacsarnok tizenhatszögű alaprajzához, illetve az oszlopainak számához igazodva 16 olyan történelmi személy cinkbevonatos bádogszobrát láthatjuk, akiket az Országház építése idején a hivatalos történetírás a legjelentősebbnek tartott: név szerint Árpád vezér, Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, II. András, IV. Béla, Nagy Lajos, Hunyadi János, Mátyás király, Báthory István, Bocskai István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, III. Károly, Mária Terézia és II. Lipót szobrát (Csorba, 1992). Mindegyiküket balról is, jobbról is

egy-egy apród szobra övezi, az adott személyre jellemző tárgyakkal (Kelecsényi, 2017).

A szlovákok történelme ezer szállal kötődik Magyarország történelméhez, és a kupolacsarnokban megjelenített történelmi személyek nagy része a szlovákok uralkodója is volt (Szabolcs, 1990), így bemutatásuk nem igényel a szlovák vendégek számára semmilyen többletmagyarázatot, illetve összehasonlítást a saját történelmükkel. Természetesen ki lehetne emelni területi vonatkozásokat, mint például, hogy Szent László az akkori cseh–magyar határ közelében, a mai Szlovákia területén halt meg, de ezek a részletek nem teszik sokkal otthonosabbá az amúgy is ismerősen hangzó történelmi ismertetést. A cseh vendégek számára már meg lehet említeni néhány cseh vonatkozást: Hunyadi Mátyás (Matyáš Korvín) Csehország (társ)királya is volt 1469-től egészen 1490-ben bekövetkezett haláláig, és első felesége, Podjebrád Katalin (Kateřina z Poděbrad) is cseh volt. III. Károly magyar király II. Károly (Karel II.) néven volt cseh király. Mária Terézia (Marie Terezie) Csehország királynője is és II. Lipót (Leopold II.) Csehország királya is volt (Glatz, 1995).

A lengyel vendégek figyelmét különösen sok kapcsolódási pontra lehet felhívni uralkodóinkat illetően. Hartvik püspök legendája szerint Szent István (Stefan I Świąty) azt a koronát kapta II. Szilvesztertől (Sylwester II), amelyet a pápa eredetileg Mieszko lengyel fejedelemnek szánt. Szent László (Władysław I Świąty) király Lengyelországban született, lengyel anyától, a Piast-dinasztiából származó Richezától (Rycheza). IV. Béla (Bela IV) egyik leánya, Szent Kinga (Święta Kinga) V. Boleszláv (Bolesław V Wstydlivy) lengyel fejedelemhez ment feleségül. Nagy Lajos (Ludwik Węgierski) a Piast-dinasztiából származó Lengyelországi Erzsébet (Elżbieta Łokietkówna) fia, 1370-től egészen 1382-ben bekövetkezett haláláig Lengyelország királya is volt. Báthory István (Stefan Batory) felesége, Jagelló Anna (Anna Jagiellonka) révén

1575-től 1586-ban bekövetkezett haláláig Lengyelország királya volt (Romsics, 2017; Buzek – Dömötör, 2003).

A történelmi kapcsolatok különbözősége ellenére szinte teljesen ugyanaz hangzik el a kupolacsarnok történelmi személyeiről minden nyelven. Ez annyiban meglepő lehet, hogy a „nagyobb nyelvek esetében” az adott nyelvhez kapcsolódó kultúrkörre jellemző eltérések tapasztalhatók az egyes szövegek között, amennyiben a német szöveg például említést tesz II. András kapcsán a Tübingiába férjhez ment leányáról, Szent Erzsébetről, az olasz szöveg Mátyás kapcsán a király itáliai feleségéről, Beatricéről stb. (Lukács, 2023).

A közös tartalomhoz képest némi eltérés csak a lengyel szövegben mutatkozik, amennyiben Nagy Lajos bemutatásánál a lengyeleknél használatos „Ludwik Węgierski” (szó szerint: Magyar Lajos) névalakot is megemlíti, ami méltán várható el, hiszen enélkül a lengyel vendégek kevésbé tudnák azonosítani az egyébként számukra is jól ismert nevet. Azt az információt azonban, hogy Nagy Lajos élete utolsó évtizedében a lengyel trónon is ült, a többi audioguide-ból, tehát a csehől és a szlovákból is megtudhatjuk.

A különböző nyelveken hallható változatok szinte szó szerinti egyeztetése azonban nem feltétlenül jelent tartalmi azonosságot, amire III. Károly esete is rávilágít. Akit ugyanis mi III. Károly magyar királyként ismerünk, az a cseheknek II. Károly cseh király, a lengyeleknek pedig leginkább VI. Károly császár (Karol VI Habsburg) néven lehet ismerős. Az audioguide-ok szövegei erre nincsenek tekintettel, ugyanakkor a cseh és a lengyel szöveg is pontosan, ám nem teljesen „fogyasztóorientált” módon nevezi meg Károlyt: „uherský král Karel III. z dynastie Habsburků”, illetve „król Węgiar Karol III, z dynastii Habsburgów”, azaz magyarul: „III. Károly magyar király a Habsburg-dinasztiából”.

Mivel azonban a következő tagmondatban mindkét szövegben is elhangzik, hogy Károly lánya Mária Terézia, a cseh

és a lengyel vendégekben sem marad kétség az uralkodó kiléte felől, bár némi zavart okozhat a fejekben az eltérő számozás. Ezek alapján, ha nem is elvárás, de mindenképpen előzékeny gesztus lett volna betoldani, hogy VI. Károly császárról van szó.

A kupolacsarnok szobrainak bemutatása kiváló alkalmat kínál arra, hogy – néhány kiegészítő mondat segítségével – a következő uralkodók alatti Magyarország történelmébe is némi betekintést nyerhessenek az Országházba látogató vendégek. A szlovák, a cseh és a lengyel audioguide is él ezzel a lehetőséggel és említést tesz a Habsburgok elleni szabadságharcokról, a kiegyezésről, a Monarchia bukásáról, Trianonról és a Habsburg-ház 1921-es, végleges trónfosztásáról. Jóllehet ezen események kapcsán is mindhárom kultúrkörben más és más a történelmi tapasztalat, mindegyik szövegben ugyanaz az információ hangzik el. Ezzel szemben a korábban vizsgált angol, német, francia, olasz, spanyol és orosz szövegek között jelentős tartalmi különbségek mutatkoznak a szobrok bemutatását követő történelmi kitekintőben (Lukács, 2023).

Fontosnak tartjuk még megjegyezni, hogy a cseh változat helytelenül fogalmaz, amikor arról beszél, hogy a trianoni békeszerződés értelmében Magyarország elveszítette a területének kétharmadát, lakosságának egyharmadát. A szöveg ugyanis a „Mađarsko” névvel hivatkozik az országra, noha a cseh nyelvben ez a szó a Trianon utáni Magyarországot jelöli. A korábbi történelmi Magyarországra, amely áldozatul esett a békeszerződésnek, az „Uhersko” szóval kell utalni. A szlovák nyelvben viszont, ahol szintén megkülönböztetik a mai Magyarországot („Mađarsko”) a történelmi Magyarországtól („Uhorsko”), helyesen, az „Uhorsko” szó használatával hangzik el a trianoni veszteséget részletező mondat.

MENNYEZETFESTMÉNYEK A FELSŐHÁZI TÁRSALGÓBAN

A felsőházi társalgó mennyezetét három, keretbe foglalt festmény díszíti, amelyek mindegyikén két-két téma osztozik, összesen tehát hat – elsősorban jeles királyainkhoz köthető – eseményt elevenítenek meg: a kupolacsarnok felőli festményen Mátyás király igazságot szolgáltat, illetve Nagy Lajos király elrendeli a kassai dóm építését; a középső, nagy mennyezetfestményen Szent István fogadja a Szent Koronát hozó Asztrik püspököt, illetve a Szent Kereszt megtalálásának és gyógyító hatásának története bontakozik ki; a folyosóhoz közeli kisebb festményen pedig Könyves Kálmán betiltja a boszorkányégetést, illetve Szent László a kilőtt nyila által megtalált, a pestist elhárító gyógyfüvet szórja a nép közé (Török, 2021). A mennyezet alatt, a középső négy oszlop fölött festett fülkékben Szent István, Könyves Kálmán, Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás alakja ismétlődik meg (Sisa, 2005).

Az audioguide-készülékek azonban a festményekről csak általánosságban emlékeznek meg, így nem nyílik alkalom ezen uralkodók, illetve tetteik V4-es szempontból érdekes vonatkozásainak kidomborítására, ami leginkább a kassai dóm építésének elrendelését ábrázoló kép esetében sajnálatos. Az audioguide-ok egyedül a mennyezet azon képére térnek ki, amely a Hartvik legendának azt a jelenetét ábrázolja, amikor Asztrik püspök Szent Istvánnak átnyújtja a Szent Koronát. Ez alkalmat nyújthatna Asztrik cseh származásának vagy netán a Szent Korona eredeti várományosának, Mieszko lengyel fejedelemnek a megemlézésére is, de egyik szöveg sem él a lehetőséggel.

URALKODÓHÁZAK CÍMEREI A FŐRENDIHÁZI ÜLÉSTEREMBEN

Az elnöki emelvény mögötti falon középen a Magyar Királyság középcímere látható. A középcímertől balra és jobbra is olyan dinasztiai címerei díszítik a falat, amelyek Magyarországon (is) uralkodtak: az Árpád-házi, az Anjou-, a Hunyadi-, a Jagelló-, a Szapolyai- és a Habsburg–Lotaringiai címer (Dúzsi–Széll, 2017).

A V4-ek idegen nyelvű audioguide szövegei közül mindegyik említést tesz az uralkodóházak címereiről, ám tételesen csak a lengyel sorolja fel azokat („Arpadów, Andegawenów, Hunyadich, Jegellonów, Szapolyaich, oraz domu Habsburgsko-Lataryńskiego”). A lengyel nyelven elhangzó többletinformáció létjogosultságát indokolni látszik az a tény, hogy a felsorolt uralkodóházak között egy lengyel dinasztia, a Jagelló is szerepel, ugyanakkor a szlovák és cseh vendégek körében is érdeklődésre tarthat számot a számukra sem ismeretlen dinasztiaiak tételes felsorolása, tehát szerencsebb lenne tőlük sem megtagadni ezt az információt.

A teljesebb kép érdekében megemlítendő, hogy az uralkodóházak címereinek részletezésében a korábban vizsgált angol, német, francia, olasz, spanyol, orosz nyelvű szövegek sem mutatnak egységes képet, amennyiben ott – nehezen indokolható módon – a német nyelvű audioguide mulasztja el felsorolni a dinasztiaiak neveit (Lukács, 2023).

POZSONY NEVE A FŐRENDIHÁZI ÜLÉSTEREMBEN

A már említett címerektől jobbra található falfestmény az 1741-es pozsonyi országgyűlés emlékét eleveníti fel, ahol a magyar nemesek a támogatásukról biztosították Mária Teréziát az osztrák örökösödési háborúban (Dúzsi–Széll, 2017).

A nevezetes országgyűlésnek otthont adó város neve anynyiban problematikus, hogy a magyar neve a külföldiek számára kevésbé ismert, a mai, 1919 óta használatos szlovák neve pedig a XVIII. századra alkalmazva anakronisztikus.

A szlovák szövegben Pozsony 1919 előtti szlovák neve, „Prešporok” hangzik el, ami történelmileg helyes, és a szlovákiaiak számára jól ismert név, továbbá könnyen is azonosítható számukra.

A cseh szövegben a magyar „Pozsony”, illetve a város régebbi cseh neve („Prešpurk”) és a cseh nyelvben ma használatos „Bratislava” alak is elhangzik, így a történelmi hűség és a könnyű azonosíthatóság kritériumának is megfelel a tájékoztatás.

A lengyel szövegben a magyar „Pozsony” és a lengyelben ma használatos „Bratysława” hangzik el, ami szintén feloldja a történelmi hűség és a mai hivatalos név közötti dilemmát.

MIKSZÁTH EMLÍTÉSE A FOLYOSÓKON LÁTHATÓ SZIVARTARTÓK KAPCSÁN

Az Országház bemutatásra érdemes látnivalói között találhatjuk az ülésterem bejáratainál és a folyosók ablakpárkányain rögzített sárgaréz szivartartókat is, amelyeket valaha aktívan használtak a képviselők (Dúzsai–Széll, 2017). A szlovák, cseh és lengyel nyelvű szövegek is megemlékeznek e ma már kuriózumnak számító tárgyakról, a lengyel nyelvű szöveg azonban további információval egészíti ki a bemutatást. Mikszáth Kálmán egyik írására hivatkozik, amelyben az író úgy fogalmaz, hogy a képviselők a szivarok értékével mérték a szónok nagyságát („pisał o zwyczaj u zmierzenia wielkości mówcy jakością cygara”). Minthogy a történet más nyelvet beszélő nációk körében is érdeklődésre tarthatna számot, indokolatlanak tűnik, hogy csak a lengyel nyelvű audioguide

térjen ki erre a kis kulturális adalékra. Sőt, a mai Szlovákia területéről származó Mikszáth Kálmán neve többet mondhat a szlovákiai látogatóknak, így számukra talán még érdekesebb lenne a neves író említése.

ÖSSZEGLÉS

A szlovák, cseh és lengyel nyelven megszólaló audioguide-ok összehasonlító elemzésének eredménye rámutat, hogy – a korábban vizsgált „nagy nyelvek” esetétől (Lukács, 2023) eltérően – csak minimális tartalmi eltérések tapasztalhatók a Visegrádi Együttműködés államaiból érkező látogatóknak kínált szövegek között: jóllehet más és más a magyar Ország-ház és a magyar történelem szlovák, cseh, illetve lengyel vonatkozása is, mindegyik nyelven szinte ugyanazt hallhatja a látogató. Kivételként említhető az üléstermet díszítő uralkodói címerek, valamint a folyosókon található szivartartók bemutatása, ahol a lengyel látogatók egy kicsit több információhoz jutnak, mint a szlovákok és a csehek. A lengyelben tapasztalható többletinformáció a címerek kapcsán indokolt lehet a lengyel uralkodócsalád okán, a szivartartóknál azonban egyáltalán nem magyarázható a nemzeti vonatkozások figyelembevételével, hiszen ebben az esetben nem a lengyel, hanem inkább a szlovák szövegben lenne a helye a Mikszáth-idézetnek, tekintettel arra, hogy születési helye, illetve alap- és középfokú tanulmányainak települései is a mai Szlovákia területén található (Szerb, 1991).

A szövegek vizsgálata hibákra is fényt derített. A cseh szövegben Trianon említésénél helytelenül szerepel a mai Magyarország („Maďarsko”) neve a történelmi Magyarország („Uhersko”) helyett, ami a történelemben kevésbé tájékozott csehek körében akár félreértéshez is, de legalábbis némi bizonytalansághoz vezethet.

Az audioguide-ok szövegeiben közös hiba, vagyis mind-egyik nyelven elhangzó téves információ is előfordul, ráadásul olyan, amely tájékozottabb vagy éberebb látogató számára könnyen észrevehető: a díszlépcsőház mennyezetképének a valóságtól eltérő leírása. Az ilyen hibák megengedhetetlenek, hiszen a tájékoztatás hitelességét ássák alá, rontják az Országház presztízsét, és ezáltal – kiemelt jelentőségű, szimbolikus épületről lévén szó – az egész ország imázsát. Az ilyen hiba mindenképpen orvosolandó.

A fentiek fényében javasolt tehát a Parlamentben használatos audioguide-ok szövegeinek revideálása, újbóli, átgondoltabb és precízebb, kultúrspecifikus szempontokat figyelembe vevő szövegek elkészítése, hogy az audioguide-os idegenvezetés is megfelelő minőségű szolgáltatást nyújtson mindazoknak, akik értő szemmel kívánják megcsodálni az Országház szépségeit.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bojtos Anikó (2016). *Az Országház falfestményei*. Budapest: Országgyűlés Hivatala.
- Buzek Zsuzsanna – Dömötör László (2003). *Magyar Történelmi Lexikon*. Budapest: Saxum Kiadó.
- Csorba László (1992) *Az Országház*. Budapest: Képzőművészeti Kiadó.
- Dúzi Éva – Széll Szilvia (2017). *Országközi kalauz*. Budapest: Országgyűlés Hivatala.
- Glatz Ferenc (szerk.) (1995). *A magyarok krónikája*. Budapest: Officina Nova.
- Kelecsényi Kristóf Zoltán (2017). *Az Országház szobrai*. Budapest: Országgyűlés Hivatala.
- Lukács András (2023). Ahány nyelv, annyi Ház? Tartalmi eltérések a Parlament különböző nyelvű idegenvezetései

- között. In: Albert Tóth Attila; Happ Éva; Kőmíves Csaba; Printz-Markó Erzsébet (szerk.), „Új turizmus? – Lehetőségek és kihívások”: XIII. Nemzetközi Turizmus Konferencia Tanulmánykötet (pp. 194-204). Győr: Széchenyi István Egyetem.
- Szerb Antal (1991). *Magyar irodalomtörténet. Kilencedik kiadás.* Budapest: Magvető Kiadó.
- Romsics Ignác (2017). *Magyarország története.* Budapest: Kosuth Kiadó.
- Sisa József (2005). *Steindl Imre.* Budapest: Holnap Kiadó.
- Szabolcs Ottó (1990). *Külföldi tankönyvek magyarságképe.* Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat.
- Török András (2021). *A magyar Országház.* Budapest: Országgyűlés Hivatala.

Internetes források:

- Aktuális információk (2022, 2023) <https://www.parlament.hu/web/orszaghaz/aktualis>, [2022. 07. 01., 2022. 12. 13., 2023. 08. 28.]
- Látogatói útvonal (2022, 2023) <https://www.parlament.hu/web/orszaghaz/latogatoi-utvonal>, [2022. 12. 10., 2023. 08. 28.]

Egyéb, primer források:

Szlovák, cseh és lengyel nyelvű audioguide-készülékek

OLDALAZIK A FORINT – MENNYIRE ISMERT A TŐZSDE NYELVE

Csányi Eszter

BGE PSZK, Pénzügyi és Gazdálkodási Szaknyelvek Tanszék
csanyi.eszter@uni-bge.hu

Virágh Árpád

BGE PSZK, Üzleti Gazdaságtan Tanszék
viragh.arpad@uni-bge.hu

BEVEZETÉS, A TÉMA AKTUALITÁSA

A globalizációs folyamatok előretörésével, a multinacionális cégek terjeszkedésével és egyes társadalmi rétegek elanyagiasodásával mindinkább előtérbe kerül a gazdasági területen való jártasság szükségessége és az ott használt kifejezések ismerete, megértése és alkalmazása. A mindennapi életnek a gazdasági hírek, a gazdasági sajtó szerves részévé váltak, melyek speciális nyelvezetének közelebbi bemutatása időszerű és fontos.

A szlengkutatásban a nyelv és a társadalom, illetve a nyelv és az egyének kapcsolata is a vizsgálat tárgyát képezi, ezzel a területtel elsősorban a szociolingvisztika foglalkozik.

Magyarországon az utóbbi időben egyre több figyelmet fordítanak a szlengre, s lassan eltűnik a nyelvészeti kutatások perifériájáról, és a nyelvészek is „kezdik felismerni a nyelv életében betöltött valódi szerepét” (Kis 1997).

A cikk a szlenggel, konkrétan a tőzsdei szlenggel foglalkozik, és a BGE PSZK Pénzügyi és Gazdálkodási Szaknyelvek Tanszékén, illetve az Üzleti Gazdaságtan Tanszékén egy pilot study keretében elvégzett kutatás eredményeit kívánja bemutatni.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A szleng fogalma

A szleng fogalmának meghatározásánál problémába ütközünk, hiszen nem igazán áll rendelkezésre egy általános, a szleng főbb jellemzőit összefoglaló meghatározás, amit általános érvennyel használhatna mindenki. Ez részben a fogalom mögött rejlő elképzelések sokasága miatt van, részben pedig összetettségére vezethető vissza. A legtöbben a szlenget a tolvajnyelvvél, a fiatalok nyelvével vagy akár egyszerűen egy csoportnyelvvél azonosítják.

Amennyiben a szleng néhány definícióját vesszük jobban szemügyre, megállapíthatjuk, hogy bár a megközelítési módok eltérőek, mégis számos hasonlóság is felfedezhető:

- Ország László „azokat a többnyire kérészetű új szavakat vagy régi szavaknak azokat az új jelentésváltozatait, melyeket a hétköznapi élőbeszéd a tréfás hangulat keltése, a kifejezés színességének fokozása, vagy az újszerűvel való játék öröme, vagy a nyomatek kedvéért használ” érti szleng alatt (Ország, 1966:361).
- A szlengkutató Kis (1997) a szlenget kétféleképpen értelmezi. Egyfelől szó- és kifejezőkészségnek, másfelől egy egyedi stilisztikai formának tekinti azt. Úgy gondolja, hogy a *szleng* – mint egyfajta beszédműfaj – humoros, tréfás kifejezések használatával és az ezekhez tartozó könnyed, laza viselkedéssel jár együtt.
- Ugyanakkor Domasnyev úgy véli: „A szleng túlnyomórészt humoros jellegű, széles körben elterjedt és érthető szavak és kifejezések összessége, amelyeket a megszokott irodalmi kifejezések helyett tudatosan használnak.” (Domasnyev, 1999:188).
- Eble (1999) cikkében egy általa meghatározott korábbi definíciót idéz: „A szleng társalgási nyelvi szavak és

kifejezések folyton változó csoportja, amelyeket a beszélők társadalmi önazonosságuk, illetve a csoportkohézió megalapozására vagy megerősítésére, vagy egy társadalmi divatáramlattal való azonosulásuk kifejezésére használnak.” (Eble, 1996:11).

- Paul Roberts szerint a „szleng azon jelenségek egyike, melyeket mindenki felismer, de senki nem tud meghatározni” (Roberts, 2002:131).
- Egy későbbi cikkében Kis (2009) arról ír, hogy a szleng egy nyelvi univerzálé. Hiszen minden beszélt nyelv minden korszakában jelen van, amióta beszélt nyelv létezik. Létrejöttének legalapvetőbb feltétele egy beszélőközösség, melynek tagjai intenzív, napi kapcsolatban állnak egymással. Minél intenzívebb a beszélőközösség kapcsolata – pl. nemcsak minél szorosabb, hanem, ha minél több síkon létezik a kapcsolat: munka, szórakozás stb. –, annál pregnánsabb közöttük a szleng használata. Tehát a szlenget csoportnyelvként, szociolektusként értelmezi. Ugyanakkor megjegyzi, hogy azonos foglalkozású, érdeklődésű és/vagy huzamosabb időt együtt töltő csoportok esetén a szleng egyfajta társadalmi szerepet is betölt, mégpedig összeköti az alkalmazókat és erősíti az összetartozás érzését, illetve elhatárolja a használókat az egyéb közösségektől.

Számunkra a leginkább elfogadható szleng meghatározás a különböző elhangzott definíciók elemeiből tevődik össze. A szlenget hétköznapi, humoros nyelvhasználati módnak tekintjük, amely a köznyelvtől elsősorban szókincsében tér el. Használói tudatosan és legtöbbször azért alkalmazzák, hogy bizonyos módon elkülönüljenek másoktól, ugyanakkor alkalmazásán keresztül hangsúlyozni tudják összetartozásukat is.

Azok, akik szlenget használnak beszédük során, teszik ezt mindennapi életükben. Egy bizonyos szakma specifikus kifejezéseinek elterjedése és a társasághoz tartozó többi személy nyelvhasználata, illetve az ő elvárásuk az adott emberrel szemben is indokoltta tehetik az adott szavak alkalmazását. A szlengkifejezések esetén többnyire vicces, sokszor ironikus szóösszetételekről van szó. Ezeket sokszor csak a használói, azaz a bennfentesek értik meg, hisz ők azok, akik ezeket kitalálják és „ragasztják” rá egyes emberekre, tevékenységekre, cselekedetekre. Ennek a „titkos”, sokszor mások által nem érthető nyelvnek köszönhetően a kívülállók számára elszigetelt kis csoportnak tűnhetnek, amit ők maguk is elismernek, sőt nyelvhasználatukkal hangsúlyozzák, alá is támasztják ezt (Csányi, 2014).

GAZDASÁGI SZLENG, SZAKNYELV

Fontos leszögezni, hogy a gazdasági szleng fogalma nem egy a szaknyelvtől teljesen különálló nyelvi változat, azonban az általános nyelvhasználatban a szleng fogalmát sokszor rosszul használják, bizonyos kontextusban egy az egyben a szakmai nyelvet értik alatta (pl. orvosi szleng, ügyvédi szleng stb.). Elmondható, hogy mindkettő használói egy bizonyos szakterülethez tartoznak, ők alkalmazzák azokat az adott szakmai meghatározások definiálására, körülírására. A „hivatalos” (szakkönyvekben, publikációkban olvasható) szaknyelvtől a szleng szókészletében némi – elsősorban lexikológiai – eltérés mutatkozik. Sokszor éppen a szaknyelvben nem létező, de a kifejezéséhez mindenképpen szükséges szavak, szófordulatok helyett alkotják meg a szleng változatot.

A szleng és a szaknyelv közötti egyik alapvető különbség a funkciójából ered. A szaknyelv azokat a fogalmakat

nevezi meg, amelyek a szakma gyakorlásában szükségesek, de a bázisnyelvben nincsenek meg, vagy fogalmi tartalmuk nem elég pontos. A szaknyelvekkel szemben a szleng nem megnevez, hanem újranevez, azaz a már elnevezett dolgokat újabb és újabb nevekkel látja el, minden látható praktikus ok nélkül.

A szóalkotásban is tapasztalható különbség. A szaknyelv szavai szóteremtéssel, a szleng szavai pedig szókeletkezéssel jönnek létre. A szóteremtés tudatos alkotó folyamat, a létrejövő szó születésétől fogva betölti tervezett funkcióját. Ezzel szemben a szókeletkezés öntudatlan, spontán nyelvi folyamat: az egyén által kitalált szó csak akkor válik a nyelv részévé, ha azt a közösség is elfogadja, és elkezd alkalmazni.

Különbséget tehetünk a szleng és a szaknyelv között eredetüket tekintve is. A szaknyelvek létrejötte a társadalmi munkamegosztásból következő szakmai szükséglet eredménye, a szleng pedig a társadalom hatalmi struktúrájának következménye.

A szakmai szlengszó – Jelisztratov (1998) szerint – három elemet kötelezően tartalmaz: a) az ezotikum, a kívülállók számára megnyilvánuló titkosság, b) a tulajdonképpeni professzionális elem, amely a szlengszót a szakmai tevékenységhez kapcsolja, c) a vicces, tréfálkozó elem, amely az idegen elemre irányul (Csányi, 2014; Virágh, 2013).

A TŐZSDEI SZLENG

Vegyük kicsit a tőzsde világában használatos szleng fejlődését szemügyre. Hazánkban ez a szakma nem túl régi keletű, az első magyarországi tőzsdét 1864-ben alapították Budapesten. Ez egy értéktőzsde volt, de négy évvel később a főleg gabonakereskedéssel foglalkozó árutőzsdét is magába olvasztva felvette a Budapesti Áru- és Értéktőzsde (BÁÉT) nevet, amit

az 1948-as megszüntetéséig viselt. 1990-ben alakult újra a Budapesti Értéktőzsde, miután 1989-ben a kormány engedélyezte az értékpapírtörvény elkészítését. 1995-ben integrálta a Budapesti Árutőzsdét is, 1998-1999-től immár elektronikus formában folyik mind az azonnali, mind a határidős kereskedés (Korányi – Szeles, 2005).

A tőzsde „nyelvét” használók a kezdetekben relatív szűk kört alkottak: brókerek, banki alkalmazottak, hivatásszerűen ezzel a szakmával foglalkozók, szakújságírók és a kisbefektetők. A szaknyelv használata a sajtóban viszont már a kilencvenes években relatív elterjedt volt, hiszen a privatizációban annak közvetlen formája mellett a tőzsdére vitel is jelentős szerepet játszott hazánkban.

A kilencvenes évektől kezdődően a viszonylag szűk szakmai kör (professzionális és laikus alkalmazók) kezdett erőteljesen kitérni (csupán a brókercégek száma 2001 és 2006 közötti öt évben 27-ről 44-re emelkedett, jelenleg is több mint 40 cég szekciótag a tőzsdén) (Virágh, 2013). De mindemellett a tőzsdepaloták világát titokzatosság lengi körül, a brókerek pedig „mint a modern kor pénzügyi alkímistái pedig sokak számára érthetetlen szavakat, kifejezéseket használnak” (Szoatak, 2014).

A tőzsdei szaknyelv első jelentősebb előfordulásai a nyomtatott médiumokban történtek. A szélesebb alkalmazó közösség a rendszerváltás után elsősorban a tájékoztató kiadványokból ismerhette meg ezt. A szleng használata még nagyon szűk és belterjes volt, csak a régről ismert kifejezések (pl. bika, medve) kerültek csekély számban említésre. Mivel a nyomtatott sajtó eleve kevésbé alkalmas az olyan élő nyelvi jelenségek, mint a szleng közvetítésére, fontos pont volt, amikor az elektronikus sajtó is felkarolta ezt a területet.

Az első igazán populáris műsor a „Forintos percek” volt az egyik kereskedelmi rádióban, azután egy ilyen profilú rádióadó is megjelent, és később ez a folyamat a televíziózásban,

majd az interneten is megfigyelhető volt. Az „aktív” internetes társadalmat eleve a nyitottság jellemzi, az alkalmazók elsősorban fiatalok és a „blog”, valamint a „fórum” forma kiváló táptalaja a szleng alkalmazásának (képzés, használat). A szleng laza, viccelődő, ironizáló jellege kiválóan illik a fiatal korosztály mentalitásához. Más és más okokból, de mind a szakma, mind az internetes társadalom jelentős hányada ebből a korosztályból tevődik össze (Virágh, 2013).

Elmondhatjuk azonban, hogy a bróker- és pénzügyi szleng szavainak egy része táptalajra talált, és gyökeret vert nyelvünkben, s ezeket a szakújságírók, spekulánsok és befektetők is használják, míg mások a feledés homályába vesztek. A szleng és a gazdasági szakújságírás nyelvhasználata sokban fedti egymást, átveszik egymástól a speciális kifejezéseket, szóalkotásokat. Ezek az információs technológia fejlődésével villámgyorsan terjednek az interneten (is), blogok, fórumok soraiban is fellelhetjük őket. Mivel a tőzsde nemzetközi nyelve az angol, így mi is átvesszük a nemzetközi szlengben használt szavakat, vagy tükörfordított kifejezésekkel helyettesítjük azokat (Szoták, 2014).

A VIZSGÁLAT

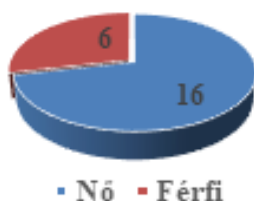
A kutatás célja, kutatási kérdések

A kutatás elsődleges célja, hogy a gazdasági nyelvben egyre jobban teret nyerő szleng kifejezések ismeretét feltérképezze. A gazdasági szleng leginkább a kötetlen szakmai kommunikáció részét képezi és elsősorban az élőbeszédre jellemző. Mindenképpen figyelemre méltó azonban, hogy a szakmai sajtóban is egyre elfogadottabbak és gyakoribbak ezek a kifejezések. A pilot studyban a következő kérdésekre kerestük a válaszokat:

- Mennyire ismertek a gazdasági nyelvben fellelhető szleng szófordulatok, és milyen mértékben használják azokat?
- A kifejezések megismerésében a kitöltőknek segítségükre voltak-e tanulmányaik, elsajátított ismereteik?
- Vajon szerintük hozzá tartozik-e a szakmai sikerességhez a szakmai szleng ismerete és használata?
- A kifejezések alkalmazása kulcsfontosságú szerepet tölt-e be a felfogások szerint a gazdasági életben való siker eléréséhez?

A minta és a vizsgálat módszerei

A felmérést a BGE Pénzügyi és Számviteli Kar Pénzügyi és Gazdálkodási Szaknyelvek Tanszékén, illetve az Üzleti Gazdaságtan Tanszékén dolgozó oktatók körében végeztük. 16 (73%) női és 6 (27%) férfi kolléga töltötte ki a kérdőívet.

A válaszadók kiválasztásában szerepet kapott az a tény, hogy egyrészt már eleve rendelkezik gazdasági ismeretekkel a tanulmányaiknak köszönhetően, másrészt ugyan nem folytatott ilyen jellegű tanulmányokat (jellemzően a nyelvi tanszék tanárai), de ebben a közegben (gazdasági oktatást végző intézmény) óhatatlanul is kapcsolatba kerülhetnek magával a gazdasági szaknyelvvvel. Ezen túlmenően szeretnénk az életkor és a „laikus elem” vizsgálatával még szélesebb képet kapni a tőzsdei szleng használatának/ismertségé-

nek helyzetéről. Egy általunk összeállított 16 kérdésből álló, elektronikusan kitölthető kérdőívet töltöttünk ki. A kérdések legtöbbje kiegészítendő kérdés, de néhány eldöntendő kérdés is szerepelt. Először a tanulmányi, illetve szakmai motivációra, valamint a családi háttérre vonatkozóan tettünk fel kérdéseket. Ezt követően került sor a gazdasági kifejezések ismeretére, előfordulási helyzetekre, a gazdasági szleng alkalmazási szokásaira stb. vonatkozó kérdésekre. Az utolsó feladat („Fordítsa le az alábbi szöveget hétköznapi nyelvre!”) során arra voltunk kíváncsiak, vajon megértenek-e egy gazdasági szleng kifejezéseket tartalmazó szöveget, ismerik-e illetve ki tudják-e következtetni a szavak jelentését.

A pilot study eredményei

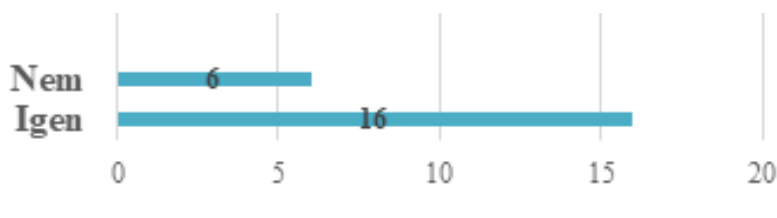
Mivel kutatásunkat pilot studynak szántuk, így a közeljövőben ennek a kutatásnak a tapasztalatai alapján kívánjuk felmérni, hogy a BGE három karának oktatói (mint gazdasági végzettséggel bíró szakemberek) és hallgatói (akik még csak a szaktudás és így a szakszókincs elsajátításának folyamatában vannak, ezért inkább laikusnak tekintendők) mennyire ismerik a tőzsde, a tőzsdei kereskedés szakszóit, szlengkifejezéseit.

A kérdőívet kitöltött személyek mindegyike városi lakos és (értelemszerűen) felsőfokú végzettségű (41 %-uk PhD fokozattal is rendelkezik). Ezek a feltételek nyilvánvalóan a nagyobb létszámú és a hallgatókat is érintő felméréseknél jelentősen változni fognak.

Arra a kérdésre, hogy kinek okozott nehézséget a mások által használt szavak, kifejezések megértése egységes válaszokat kaptunk: a 18 értékelhető válasz alapján a szakszók megértése 7 főnek nem probléma, másik 7 főnek igen és 5 fő számára néha vagy ritkán jelent problémát.

A válaszok és a résztvevők nemi megoszlása alapján nem volt kimutatható gender alapú különbség. Azonban lehetséges, hogy egy nagyobb korpusz elemzésekor esetleg más eredményre jutnánk. Fontosnak tartottuk a résztvevők szociális háttérét/környezetét, amely még hatással lehet a hétköznapiakban alkalmazott gyakorlati ismereteik szempontjából. E tekintetben a családi háttér vizsgáltuk mint a szocializáció elsődleges közegét (Giddens, 2008).

Arra a kérdésre, hogy használnak-e a családban is szakkifejezéseket, a válaszadók esetében jelentős hányadot (16 fő, 73 %) tett ki azok száma, akik igennel feleltek.

Érdeemes volt megfigyelni a kontextusokat: elsődlegesen a napi, aktuális gazdasági/politikai helyzet határozta meg a beszélgetések témáit, erre utalnak az olyan kifejezések, mint pl. az *infláció*, *recesszió* stb. Jellemző volt még a család pénzügyi helyzetével kapcsolatos témakörök megjelenése (befektetések és ezzel kapcsolatos szakkifejezések), melyre példák a *portfólió*, *alapkamat*, *osztalék* és hasonlók. A résztvevők példaként megadott szakkifejezései esetében idegen szavak és magyar nyelvű (illetve már jövevényszóvá vált) kifejezések is szerepeltek.

Mindhárom kategóriára vonatkozóan sok példát kaptunk, mint pl. *osztalék*, *beltag*, vagy *infláció*, *profit*, illetve *GDP*, *shortol*, *policy* stb.

Érdeemes egybevetni a tanulmányok alatt elsajátított szakszavak ismertségére vonatkozó válaszokat azzal, hogy

milyen tanulmányokat folytattak a kitöltő személyek. A felmérés kérdéseire többségében a legalább bölcsész végzettséggel rendelkezők adtak választ. Ez árnyalható azzal, hogy a bölcsész végzettségűek közül többen is megjelölték, hogy folytattak más tanulmányokat, így többek között gazdasági területen is.

Bölcsész	12
Közgazdász	8
Egyéb	3

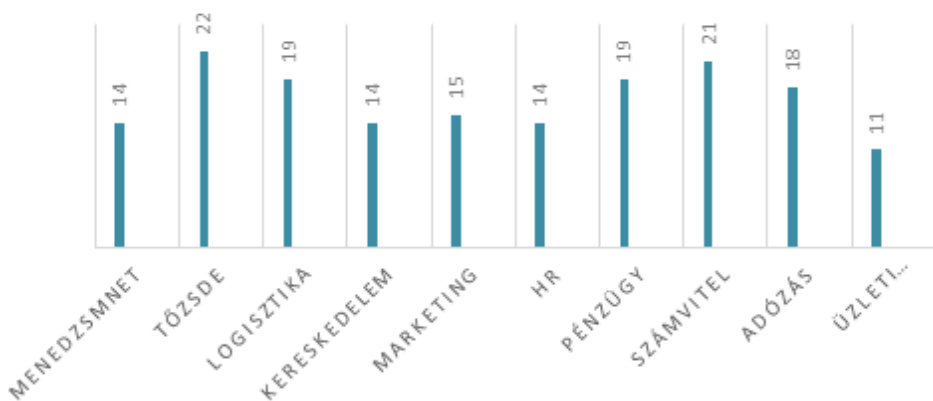
Ezeket figyelembe véve szükséges megnézni, hogy mennyire volt jellemző a tanulmányok alatt a gazdasági szakszavak elsajátítása: 12 résztvevő felelt erre a kérdésre igennel, míg 8 nemmel. Látható tehát, hogy a bölcsész végzettségűek közül többen már a tanulmányaik alatt is megismerkedtek a gazdasági szakszókincssel. Lényegében fele-fele arányban rendelkeztek a felmérés résztvevői a tanulmányaik során megszerzett gazdasági terminológiával. A kérdés második felére (példák felsorolása) relatív sok választ és példát kaptunk, úgymint *költségvetés*, *import/export*, *unemployment*, *transition economy*, *invenció* stb. A 20 válaszadó közül csak 4 közölte, hogy nem tud példát mondani. Ez arra enged következtetni, hogy a tanulmányaik után, a munkájuk során azok is elsajátítottak gazdasági szakszókincset, akik ezzel a területtel a egyetemi éveik alatt nem kerültek kapcsolatba.

Érdekes volt megfigyelni, hogy mennyire használatosak a gazdasági szakkifejezések a gazdaságon kívüli területeken is. Hiszen amennyiben egy adott kifejezés általánosságban vagy más szakterületen is használt szó, illetve szakszó – azaz poliszémiának tekinthető –, akkor annak a megértése gazdasági kontextusban már jóval könnyebb vagy akár egyértelmű

is lehet. Ez azt jelenti, hogy sok esetben a felsőfokú végzettségnek köszönhető általános ismeretek birtokában ki lehet következtetni egy-egy gazdasági szakkifejezés jelentését is, mivel a poliszémia alapjelentése ismert.

A kérdésre: „Ön szerint a gazdaság mely részterületei rendelkeznek önálló szakszókincssel? Több területet is meghatározhat” az alábbi megoszlásban érkeztek be válaszok.

GAZDASÁGI SZAKSZÓKINCS ELOSZLÁS

Látható, hogy a legtöbben a tőzsdét (22 fő), a számvitelt (21 fő) és a logisztikát / pénzügyet (19 fő) jelölték meg. Valószínűsíthető, hogy a gazdaságnak ezek azok a területei, amelyek ténylegesen egyedi terminológiával (is) rendelkeznek, és amelyeknek a kifejezései a mindennapi szóhasználatban nem, vagy csak részben fordulnak elő (ld. 8. kérdés válaszai pl. *shortolás, capital, stock, policy, zárás, mérleg*).

A következőkben azt vizsgáltuk, hogy mennyire elfogadott egy speciális gazdasági szaknyelv használata. Arra a kérdésre, hogy „Jónak találja, hogy a gazdasági szakemberek „másként” beszélnek, mint a hétköznapi emberek?”, egyértelműen pozitív eredményt kaptunk (15 igen, 7 nem). Tehát a

válaszadók szerint elengedhetetlen, hogy a gazdasági területen dolgozók sajátos szaknyelvvvel rendelkezzenek.

Szorosan ehhez kapcsolódott még a 12. kérdés, hogy vajon mi az oka annak, hogy a szakemberek a munkájuk során más szókinccset használnak? Érdekes, ugyanakkor nem meglepő, hogy a válaszadók 100%-a gondolta úgy, hogy a szakkifejezések használata elengedhetetlen a szakemberek munkavégzése során.

Melyik állítással ért egyet?

- Szakemberek azért használnak szakkifejezéseket, mert ez elengedhetetlen a tartalmi munkavégzéshez
- A szakemberek azért használnak sok szakkifejezést, mert azokkal szakmai fölényüket és hovatartozásukat kívánják hangsúlyozni a kívülállókkal szemben
- A szakkifejezések használata a szakemberek számára erősíti az összetartozás érzését
- A szakemberek jóval több szakkifejezést használnak kommunikációjukban, mint ami szükséges

Az utolsó feladatban a résztvevőknek le kellett fordítani 10 szakkifejezést egy egységes szövegben. 18 személytől kaptunk értékelhető megoldásokat. A lehetséges 180 válaszból 120 volt jó és 60 válasz helytelen. Fontos megjegyezni, hogy a szakkifejezések esetében nem definíciókat vártunk el, hanem azt, hogy értik-e a kitöltők a jelentésüket. Ez azt jelenti, hogy olyan más szemszögből helyes válaszokat is elfogadtunk, mint a *blue chip*-ekre vonatkozó *legnépszerűbb részvény* vagy *legértékesebb vállalatok részvényei*. Ezek a meghatározások csak

egy „szeletét” ragadják ki a blue chip fogalmának, ti. hosszabb ideje a tőzsdén jegyzett nagy kapitalizációjú és jelentős forgalmú részvények, hiszen a *népszerű* azt jelenti, hogy nagy a forgalma, a *kapitalizáció* pedig valóban felfogható ebben a kontextusban a vállalat pénzben kifejezett értékének.

A 10 kérdés közül igazán kettő volt nehéz a kitöltőknek, az egyik esetben (*rövidtávú támasz tesztelése* = annak a vizsgálata, hogy rövid távon egy részvény ára az ellenállási pont alá vagy fölé megy-e) hatan tudták a 18-ból a helyes választ, de azonban sokan közel jártak, pl.: *minimum árszint csökkentésére kísérlet* vagy *kiindulási pont tesztelése*.

A másik esetben (*relatív magas kitettség* = könnyen érvényesülnek a heves árfolyamingadozások) fele-fele arányban voltak a helyes és helytelen válaszok. Voltak olyan próbálkozások, amelyek a kifejezésben szereplő szavak alapjelentéséből indultak ki, pl. magas = sok, így volt aki az *elég nagyszámú előfordulás*-t adta meg megoldásként. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az olyan nem kifejezetten gazdasági szakzsargon, mint a *nyári uborkaszegzon* esetében sem kaptunk 100 %-ban helyes válaszokat, ketten nem tudtak helyes választ adni, pl. *szünet, teljes nyugalmi időszak* (ez 12,5 %-os aránynak felel meg).

ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben a pilot studyban azt kívántuk megvizsgálni, hogy mennyire ismertek a gazdasági szakkifejezések, szakzsargonok úgy a gazdasági végzettségű szakemberek, mint azok számára, akik nem rendelkeznek ilyen végzettséggel vagy nem is dolgoznak ilyen területen, azaz átlagembernek tekinthetők. A felmérésnél igyekeztünk több tényezőt is figyelembe venni, mint például, hogy van-e szerepe az eltérő nemeknek. Azt sikerült megállapítani, hogy ez nem releváns tényező.

Ezt egy későbbi, nagyobb merítésű kutatásnál érdemes lesz megerősíteni.

A vizsgálat alapján az is kijelenthető, hogy a résztvevők tanulmányaiktól függetlenül elsajátítottak szakkifejezéseket: a többség, 12 fő állította ezt. Ehhez kapcsolódóan fontos kiemelni, hogy a résztvevők majdnem háromnegyede, otthon, családi környezetben is, használja a gazdasági szakszavakat, a példák alapján elsődlegesen a napi aktualitású témákban, szövegkörnyezetben. Szintén sok példát kaptunk a poliszém szavakra, ami igazolja, hogy sok esetben a gazdasági kontextusban előforduló, de addig csak más kontextusban használt kifejezések válnak ismertté, érthetővé (pl. mérleg, medve, bika, depresszió, paritás). Az a szó, ami a hétköznapi ember számára valami mást jelent, a megfelelő kontextusban új jelentést kap. Ha ismerjük a mögöttes tartalmat, szövegkörnyezetet, akkor válik a jel és a jelentés egyértelművé.

Végül a felmérés gyakorlati részéből is azt a következtetést vonhatjuk le, hogy valóban jóval többen ismerik a szakszavakat, mint nem: 180 előfordulásból 120-at (66,6%) jól azonosítottak be a kitöltők. Az is kiderült, hogy voltak olyan kifejezések, melyek a gazdasági végzettségű, gazdasággal foglalkozó résztvevők számára sem volt ismert (rövid távú támasz, relatív magas kitettség). Az, hogy a hétköznapi ismeretekkel rendelkezők milyen mértékben, milyen módon ismerik és értik a gazdasági szakkifejezéseket azért is vizsgálendő alaposabban, mert az öngondoskodó ember számára alapvető, hogy tisztában legyen a releváns gazdasági fogalmakkal. Ezt igazolja a gazdasági szakszavak használata a felmérésben résztvevők magánszférájában. Egy nagyobb elemszámú (BGE mindhárom kara), eltérő szakokon és egyben különböző korosztályú oktató kollégák és tanuló hallgatók körében elvégzendő kutatás – a pilot study tanulságait figyelembe véve – még részletesebb képet nyújt majd a szaknyelv és a tőzsdei nyelv használatával kapcsolatos ismeretekről.

IRODALOMJEGYZÉK

- Csányi Eszter (2014). A gazdasági szleng használati sajátosságai, egy pilot study bemutatása. *Economica*, 7 (4), 115–124. <https://ojs.lib.unideb.hu/economica/article/view/4407> [2023.01.13]
- Domasnyev, Anatolij I. (1999). Társalgási nyelv, szleng, zsargon. In: Fenyvesi Anna - Kis Tamás - Várnai Judit Szilvia (szerk.), *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. (Szlengkutatás 3.) Debrecen. 183-95. <http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/tanulmanyok.php> [2023.05.11]
- Eble, Connie (1999). A szleng meghatározásáról. In: Fenyvesi Anna - Kis Tamás - Várnai Judit Szilvia (szerk.), *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 135-140.
- Giddens, Anthony (2008): *Szociológia*. Budapest: Osiris.
- Jelisztratov Vlagyimir (1998): *Szleng és kultúra*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Kis Tamás (1997). Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. 71. kötet. *A Debreceni Egyetem Magyar Nyelv-tudományi Intézetének kiadványai*. https://mnytud.arts.unideb.hu/szleng/tanulmanyok/hun_sl.htm [2023.05.11]
- Kis Tamás (2009). *Nyelvi univerzálé-e a szleng?* https://mnytud.arts.klte.hu/szleng/tanulmanyok/szluniv_hun.htm [2023.03.05]
- Korányi G. Tamás-Szeles Nóra (2020). *1990-től napjainkig: Újjászületés*. <https://www.bet.hu/Rolunk/a-bet-tortenete/1990-tol-napjainkig-ujjaszuletes> [2023.05.09]
- Ország László (1966). A mai angol szótáriróadalom. In: Ország László (szerk.), *Szótártani tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó. 341-367.
- Roberts, Paul (2002). A szleng és rokonai. In: Várnai Judit Szilvia - Kis Tamás (szerk.), *A szlengkutatás 111 éve*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 131-140.

Szoták Attila (2014). Hulló késekbe ne nyúljálj. *Figyelő* 2014/33. https://adt.arcanum.com/hu/view/FigyeloGazdasagi_2014_07-09/?pg=467&layout=s&query=Hull%C3%B3%20k%C3%A9sekbe%20ne%20ny%C3%BAlk%C3%A1lj [2023. 04. 11.]

Virágh Árpád (2013). Fügét kap a papír – szleng, tőzsdei szleng. In: Geecső Tamás - Sárdi Csilla (szerk.), *Az interkulturális kommunikáció elmélete és gyakorlata*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához/154. Budapest: Tinta Könyvkiadó. <https://mnytud.arts.unideb.hu/szleng/tanulmanyok/viragh2013.pdf> [2023. 04. 11.]

A HALLGATÓK AUTONÓM TANULÁSI KÉSZSÉGEINEK FEJLESZTÉSE A CORALL PROJEKTBEN: HALLGATÓI VISSZAJELZÉSEK EGY SPANYOL SZAKNYELVI KURZUSSAL KAPCSOLATBAN

Pál Ágnes

Budapesti Gazdasági Egyetem, KVIK, Gazdasági Szaknyel-
vek Tanszék
pal.agnes@uni-bge.hu

Szénich Alexandra

Budapesti Gazdasági Egyetem, KVIK, Gazdasági Szaknyel-
vek Tanszék
szenich.alexandra@uni-bge.hu

Asztalos Réka

Budapesti Gazdasági Egyetem, KVIK, Gazdasági Szaknyel-
vek Tanszék
asztalos.reka@uni-bge.hu

A CORALL PROJEKT

A 2020 és 2023 között megvalósult CORALL (Coaching-oriented Online Resources for the Autonomous Learning of Languages for Specific Purposes) nemzetközi projekt a hallgatók autonóm tanulási készségeinek fejlesztését, és az ehhez szükséges oktatói szemléletváltást célozta. Sokat hangsúlyozott, már-már közhelyszerű célkitűzés, hogy tanulóközpontúvá kell tenni az oktatást, de az is köztudott, hogy a tanárok, oktatók erre kevéssé vannak felkészülve, a módszertani innovációra pedig nem mindig nyitottak, hiszen nem egyszerű a hagyományos oktatási formáktól elszakadni. A CORALL projekt tervezési szakaszában, 2017 és 2019

között sejteni sem lehetett, hogy 2020-ban a COVID-járvány kitörését követően milyen szívszorító jelentősége lesz annak, hogy a hallgatók képesek legyenek autonóm módon tanulni, és az oktatóknak legyen egy olyan eszköztáruk, amellyel hatékonyan tudják ebben a hallgatókat segíteni.

A CORALL nemzetközi projektben hat európai ország egyeteméről vettek részt oktatók és hallgatók a BGE KVIK oktatói csapatának vezetésével. A projekt keretében elsősorban a szaknyelvoktatásban felhasználható anyagok készültek, többek között 11 oktatási modul, valamint egy tanártovábbképzési tananyag, ezek mind nyílt felhasználásúak, továbbá megvalósult 4 oktatói továbbképzés, összesen 110 résztvevővel, valamint 61 disszeminációs esemény, ebből 8 multiplikációs rendezvény, 22 konferenciaelőadás – amelyek közül 18 nemzetközi – és elkészült 28 publikáció. A projekt iránti érdeklődést jelzi, hogy a projekt résztvevői arra is felkérést kaptak, hogy az Európai Nyelvi Tanács éves Fórumán beszámoljanak a projektről (Arau et al., 2020). Nem véletlen, hogy nagy hangsúlyt kapott a projekteredmények terjesztése, hiszen a projekt célja a szemléletváltás volt, így számos oktatót tudott megszólítani intézményi, hazai és nemzetközi szinten. Bár a projekt eredeti tervei között nem szerepelt, de a projektet koordináló KVIK-es oktatók meghívást kaptak arra is, hogy az ELTE tanárképzésén tartsanak workshopot a leendő tanároknak.

A CORALL projekt kapcsán megjelent publikációk több témát ölelnek fel, amelyek egyrészt a tanulói autonómia elméleti megközelítéseire és a coaching szemlélethez (Hrebackova – Steffi, 2022; Arau et al, megjelenés alatt), másrészt a projekt szükségletelemzéséhez (Asztalos – Szénich, 2018, 2019; Némethova et al, 2022), valamint a projekteredmények bemutatásához kapcsolódnak (Asztalos – Szénich, 2022). A projekt egyik alappillére Szénich és Asztalos megállapítása, akik tanulmányuk elején tisztázzák, hogy az autonómia fo-

galma alatt nem az önálló vagy egyéni tanulás értendő, hanem „a tanulói döntéseknek és felelősségvállalásnak teret adó megközelítés” (Szénich – Asztalos, 2022:111). A coaching szemlélet gyakorlati alkalmazási lehetőségeit a szaknyelvoktatás vonatkozásában Szénich et al. tanulmánya összegzi (megjelenés alatt).

A projekt résztvevőinek – a nemzetközi együttműködés eredményeként – a projekthez szorosan kapcsolódó publikációkon kívül is jelent meg, illetve áll megjelenés alatt több tanulmánya. Bár a projektre vonatkozó igényfelmérés a projekt előkészítő szakaszában zajlott, a projekt kezdetén gyűjtött kvalitatív adatokat Vesala-Varttala – Hankimaa (2020) egy finn nemzeti felmérés eredményeinek tükrében mutatta be. A hallgatói autonómiát a formatív értékelés lehetőségei felől közelíti meg Pál és Kóris kapcsolódó kutatása, akik a kényszertávoktatás időszakában vizsgálják a formatív értékelés alkalmazhatóságát, illetve az oktatók és a hallgatók percepcióját a formatív értékelési lehetőségekkel kapcsolatban különböző oktatási kontextusokban (Pál – Kóris, 2021; Kóris – Pál, 2022).

Különösen fontos hozadéka a projektnek, hogy a projektben kidolgozott módszertan a szaknyelvoktatási kereteken túl felhasználásra került a 2021 és 2022 májusában megvalósított intenzív héten Finnországban (Krea Spring School, 2022; Vesala-Varttala – Autio, 2021), és a BGE első, a finn mintát adaptáló BIP projektjében, 2022 októberében (BIP, 2022). A hallgatói projektet minden esetben coachként támogatták a részt vevő oktatók, nemzetközi együttműködés keretében. A projekteredmények fenntarthatóságát jól jelzi, hogy a projekt lezárása után, a 2023 októberében – három tanszék együttműködésével – a KVIK-en megvalósuló második BIP-rendezvény, az egy évvel korábbi sikeres rendezvényhez hasonlóan a CORALL-projekt eredményeire épül (BIP, 2023).

A CORALL-projektben az alábbi egyetemek vettek részt:

- Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest (BGE) - Koordinátor
- Berliner Hochschule für Technik, Berlin (BHT)
- Haaga-Helia University of Applied Sciences, Helsinki (HH)
- University of Economics in Bratislava (EUBA)
- Politecnico Institute of Guarda (IPG)
- University of Chemistry and Technology of Prague (UCT).

A részt vevő intézmények munkatársai közösen dolgozták ki a projekt keretében vállalt szellemi termékeket. Ennek keretében elkészült 25 esettanulmány is, amelyek a projekt honlapján elérhetőek (*Case Studies*). Ezek az esettanulmányok arra vonatkoznak, hogy a projektben elkészült anyagokat hogyan alkalmazták az oktatók a saját hallgatóikkal, azokat hogyan értékelték a hallgatók, és milyen kihívásokat tapasztaltak. Az esettanulmányokban megjelenő hallgatói létszámokat intézményi megosztás szerint az alábbi táblázat foglalja össze.

1. táblázat: Az esettanulmányokban megjelenő hallgatói létszámok

Egyetem	BGE	BHT	EUBA	HH	IPG	UCT	összesen
Hallgatói létszám	379	105	106	52	103	219	964

A PROJEKTBEN KIDOLGOZOTT ESZKÖZÖK TESZTELÉSE

A BGE-n angol, német és spanyol szaknyelvi kurzusokon történt a projektben készült anyagok tesztelése, illetve a hallgatói visszajelzések alapján azok továbbfejlesztése. Az alábbiakban egy olyan spanyol csoport példáján keresztül illusztráljuk a projekt hallgatói recepcióját, amelynek tagjai négy féléven keresztül tanultak spanyol szaknyelvet a karon. A turizmus-vendéglátás képzés hallgatóinak különösen fontos, hogy a szakmában alapnak számító angolon kívül más idegen nyelven, vagy még inkább nyelveken tudjanak kommunikálni szakmai környezetben, ezért egy alapvetően motivált, 19 fős hallgatói csoportról van szó. A pilot kurzus hallgatói 2020 őszén kezdték tanulni a spanyol szaknyelvet. Fontos felidézni, hogy ez az időpont amiatt volt különleges, hogy a 2020 márciusában bevezetett kényszertávoktatás feloldása után 2020 őszén ismét hasonló intézkedésre került sor.

A csoporttal a CORALL-projekt honlapján megjelenő eszköztárból az alábbi eszközök kerültek felhasználásra:

- reflexió a tanári szerepről,
- a csoport közös nyelvtankönyve,
- e-portfolio,
- Spanyolos linkgyűjtemény,
- open-book teszt.

Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a használt eszközök hogyan támogatták az autonóm tanulási hajlandóság fejlesztését. A reflexió a tanári szerepről egy egyszerű eszköz, amelynek célja, hogy tudatosítsa a tanulóknak a szaknyelvtanítás vonatkozásában:

- a coaching-szemlélet létjogosultságát,
- az oktató-hallgató együttműködésének fontosságát,
- a saját elvárásokat és korábbi (pozitív és negatív) tapasztalatokat az oktatóval kapcsolatban,
- a saját felelősségvállalás szükségességét.

A pilot csoportban a reflexiós feladatra még a kényszertávoktatás ismételt bevezetése előtt került sor, a jelenléti oktatás keretében, 2020 szeptemberében. A feladattal kapcsolatos gyakorlati tapasztalat, hogy bár a hallgatók közül sokaknak kifejezetten az volt az előzetes elvárása, hogy „a tanár mondja meg, hogy mikor mit *kell* csinálni”, a feladatban használt metaforákon keresztül lehetőség nyílt arra, hogy az oktató a hallgatóközpontú oktatás előnyeire hívja fel a figyelmüket, és ez megalapozta a későbbi pozitív együttműködést. A coaching-szemléletet ezek után a gyakorlatban tapasztalták meg a hallgatót, a projektben kidolgozott további eszközök révén.

Ezek közül a kollaboratív autonómiát erősítette a Csoport közös nyelvtankönyve, amelynek leírása szintén megtalálható a projekt eszköztárában. A spanyol szaknyelvi kurzuson a jellemzően alacsony nyelvi szint és a csoport heterogén összetétele miatt elengedhetetlen a nyelvtani jelenségek tudatos tanulása és gyakorlása, ami egyben jó alkalom arra, hogy a hallgatók együttműködőképességét és autonóm tanulási hajlandóságát fejlesszük. A csoport közös nyelvtankönyve a pilot csoportban egy közösen szerkeszthető Google dokumentumban került kidolgozásra. A csoport tagjai a jelenléti órákon 3-4 fős tanulócsoportokat alkottak, akik támogatták egymást a kényszertávoktatás alatt is.

A COVID járvány során alkalmazott kényszertávoktatás egyik legnagyobb kihívásának számító hallgatói izoláció és elidegenedés miatt a tanulócsoportok fontos szerepet töltek be, hiszen a kis csoportok tagjai folyamatosan tartották egymással a kapcsolatot. A közös nyelvtankönyvbe az egyes csoportok vállalhatták az egyes nyelvi jelenségek bemutatását, amit szaknyelvi és személyes példákkal illusztráltak. Az adott jelenséget bemutató csoport ezek után – immár az adott téma szakértőjeként – feleletválasztós tesztfeladatot is készített, a helyes megoldás mellett két disztraktorkal. Mivel

a csoport tagjai négy féléven át tanultak együtt, így a későbbiekben is lehetett ezekre a bejegyzésekre hivatkozni, aztán is, hogy ismét jelenléti oktatásra került sor.

A csoport közös nyelvtankönyvét hatékonyan egészítette ki a Spanyolos linkgyűjtemény. A nyelvtanulók jellemzően használnak ugyan valamilyen közös tananyagot, de a hallgatóknál természetsszerűleg megjelennek az egyéni igények, és egy csoportban a tanárnak általában nincs kapacitása arra, hogy figyelemmel kísérje, kinek mit kellene fejlesztenie. Mindazonáltal coachként támogathatja az egyéni tanulási utakat. Mivel az interneten számtalan gyakorlófeladat található a nyelvtanulók számára, a nehézséget nem az jelenti, hogy ezekhez ne lenne hozzáférése a nyelvtanulónak bárhol a világban, hanem az, hogy ezek a szabadon hozzáférhető feladatok igen vegyesek, és általában sok időt igényel megtalálni azokat, amelyekkel a saját szükségletüknek és nyelvi szintjüknek megfelelő témát hatékonyan tudják elsajátítani és begyakorolni. Éppen ezért a linkgyűjtemény műfaja igen népszerű, és számos ilyen gyűjteménnyel találkozhatunk: ezek a leggyakrabban egyes nyelvtanárok által válogatott egyéni gyűjtemények, amelyet a saját tanulóikkal osztanak meg az interneten, azonban a linkgyűjtemény jellegénél fogva nyílt hozzáférésű, így gyakori jelenség, hogy egy-egy tanár által kiválogatott és szűrt linkeket más tanárok is használnak a hasonló jellegű kurzusaikhoz.

Gyakoriak az intézmények által összeállított nyílt hozzáférésű feladatgyűjtemények is, amelyek lehetnek nyelvtanításra specializálódott intézmények feladatai, mint a *British Council*, a *Cervantes Intézet* vagy az *Alliance Francaise*, de a *BBC*-nek is van saját feladatgyűjteménye. Jellemző az is, hogy egy projektben egy célcsoport számára készül el egy linkgyűjtemény, ilyen a *Digitális Pedagógiai Módszertani Központ* linkgyűjteménye, amely a 2020-ban megjelent Nemzeti Alaptanterv élő idegen nyelvi részében és az adott nyelvi

kerettantervekben található témakörökre épül, a felsőoktatási intézményben történő nyelvi fejlesztéshez kapcsolódó linkgyűjteményre pedig jó példa az Université de Lorraine linkgyűjteménye, az Edolang. A CORALL-projektben készült linkgyűjtemények különlegessége abban áll, hogy a projekt-partnerek, azaz hat európai egyetem szaknyelvi tanszékeinek oktatói közösen állítottak össze a hallgatóik számára releváns szaknyelvi területeket átfogó (üzleti, turizmus és műszaki szaknyelv) kommentált linkgyűjteményeket. Elsődleges céljuk az volt, hogy könnyebb hozzáférést biztosítsanak releváns szaknyelvi tartalmakhoz. Mivel a projektben részt vevő oktatók tapasztalata az, hogy a felsőoktatásban is van szükség és igény a nyelvi fejlesztésre, így a hallgatók nyelvi szintjének megfelelően olyan linkgyűjtemények is kialakításra kerültek, amelyek az általános nyelv tanulásához is tartalmaznak linkeket (Szénich-Asztalos, 2022). A spanyol nyelv esetében is ez a helyzet: a szaknyelvhez kapcsolódó linkeken túl az egyes KER-szinteknek megfelelő feladatok linkjei a különböző nyelvtani jelenségek szerint csoportosítva kerültek fel a projekt honlapjára. A linkgyűjtemény felhasználása a hallgatói autonómiát és az egyéni tanulási utakat támogatja.

A pilot csoportban az online portfólió volt az az eszköz, amelyben a hallgatók a leginkább teret kaptak arra, hogy fejleszthessék autonóm tanulási készségeiket, a tanár, mint coach, folyamatos támogatása mellett. Az online portfóliót a hallgatók egyénileg vezették, szintén mindenki számára hozzáférhető Google dokumentumokban, így a csoport tagjai egymás munkáit is megnézhatték. Ebben a dokumentumban a hallgatók minden héten egy-egy bejegyzést készítettek, az adott héten elsajátított tudásanyagot felhasználva. A kísérleti csoportban lehetőség nyílt arra, hogy az érdemjegy 30%-át a hallgatók az online portfóliójukra kapták, így kezdetben a külső motivációra alapult a feladat, de a visszajelzések alapján a hallgatók belső motivációját is erősítette.

A pilot kurzus során használt Open Book teszt szintén a hallgatók belső motivációjának növelését célozta. Ahhoz, hogy az alábbi formatív számonkérési forma bevezetésének körülményeit szemléltessük, érdemes felidézni a COVID-időszak online oktatási tapasztalatait, amelyben az egyik legnagyobb nehézséget az jelentette, hogyan tud a tanár a hallgatók tanulási eredményeiről meggyőződni. Az Open Book teszt, mint tanulást támogató számonkérési forma abból állt, hogy a hallgatók először a tanulócsoportjukban oldottak meg egy csokornyai feladatot megadott időintervallumon belül, majd miután a megoldásaikat a csoporton belül egyeztetették és ellenőrizték, beadhatták a csoport tagjai által összesített közös megoldást. Ezt követően egyénileg reflektáltak arra, hogy a feladatból mit tanultak, és milyennek látták ezt az értékelési formát.

HALLGATÓI VISSZAJELZÉSEK AZ OPEN BOOK TESZTTTEL KAPCSOLATBAN

A hallgatói visszajelzések feltűnően gyakran utaltak az érzéseikre, és ez egyébként az órák általános hangulatát is jellemezte:

„Nagyon élveztem a rendhagyó zh »kísérletet«! Örülök, hogy részt vehettem benne.”

„Szerintem nagyszerű ez a számonkérési forma. A feladattípusok pont ideális arányban kérdeztek rá a nyelvtanra és a szókincsre.”

„Egy új élmény volt ez a zh és szerintem a jövőben is alkalmazhatjuk.”

„Izgalmas volt a feladat.”

„Hasznos volt nagyon tanulás szempontjából.”

„Nekem nagyon tetszett a mai rendhagyó zh.”

„Nagyon jó ötletnek tartottam a csoportos zh írást.”

A pozitív érzések kifejezésén túl különösen a csoportmunkát értékelték a hallgatók:

„A csoportmunka nagyon jól működött nálunk.”

„Jó volt, hogy össze tudtunk dolgozni, és így egymást fel tudtuk világosítani, ha valaki valamit nem értett, vagy miért nem volt jó.”

„Nagyon jó volt a csapatmunka.”

„Mindenki csak profitálni tudott belőle, mivel önállóan is kellett dolgozunk, illetve csapatban is, így még inkább összehozott minket!”

„Összességében szerintem hatékonyan tudtunk együtt dolgozni.”

A csoportmunkával kapcsolatban jól csengő általánosságokon túl a hallgatók arra is reflektáltak, hogy melyik csoportban hogyan dolgoztak együtt:

„Kölcsönösen megbíztunk egymásban, és mindenki egyenlő arányban vette ki a részét a munkából.”

„A csapat már jól összeszokottan (hála a korábbi csoportos projektfeladatnak) indított egy Teams-hívást és osztotta be, hogy ki melyik részt vállalja.”

„A rendhagyó zh írása alatt telefonon kommunikáltunk egymással. Amióta létrejöttek a csoportok, mi többször is segítettünk egymásnak a projektfeladat és a zh megírásán kívül is.”

„Miután végeztünk, beküldtük a megoldásokat egy Word dokumentumban a Messenger csoportba. P. átnézte K. megoldásait, K. pedig G.-ét.”

„Mi végig Messengeren tartottuk a kapcsolatot², és mivel Google-dokumentumban dolgoztunk, ott is tudtunk üzengetni egymásnak. Ahol hibát találtunk, azt közös megegyezés alapján kijavítottuk.”

„Miután elkészültünk külön-külön, közösen átnéztük egymás feladatait.”

A közös munkát, illetve annak egyes fázisait és esetleges nehézségeit konkrét példákkal is illusztrálták, és a tananyaggal kapcsolatos megjegyzések jól tükrözték egyéni tanulási eredményeiket, továbbá hasznos visszajelzést adtak az októnak, hogy mi az, amit órán gyakorolni érdemes. Az alábbi hallgatói visszajelzések azt tükrözik, hogy a hagyományos keretektől kilépve, az oktatóval együttműködve, bevonódtak a tanulási folyamatba, annak kevésbé passzív szereplői voltak, mint egy hagyományos számonkérés esetében:

„A felkészülés során igyekeztem minél többet gyakorolni, most a megmérettetésnél kikristályosodtak a hiányosságok.”

„Azáltal, hogy közösen ellenőriztük az egész dolgozatot, a teljes féléves tudás átisméltődött bennem, és nem az volt, hogy csak az 1/4-ét használtam és egy másik 1/4-ét pedig át-néztem az anyagok.”

„Sokat tanultam a zh-ból, valamint a többiektől is. A be-linkelt oldalakat hívtuk segítségül, a WordReference bizonyult számomra a leghasznosabbnak.”

A visszajelzések kitérnek a különleges helyzetre: a kényszertávoktatás ideje alatt bevezetett online számonkérést az adott helyzetben jó megoldásként értékelik. Szembetűnő a hallgató őszintesége az alábbi megjegyzésben, hiszen szigorúan ellenőrzött körülményeket az adott helyzetben lehetetlen volt biztosítani:

„Véleményem szerint jó ez a zh típus, igazából főleg így otthonról ez az egyik legjobb megoldás. Hiszen amúgy is rá-rá nézne az ember egy ige ragozására, ha nem jut éppen eszé-be, szóval szerintem jó megoldás volt.”

Azáltal, hogy a számonkérés szabályai változtak, megváltozott a számonkérés tétje. Az Open-book teszt, mint kísérlet, arra mutatott rá, hogy ezt a formatív számonkérési formát a hallgatók hasznosnak és inspirálónak találták:

„Én úgy gondolom, hogy ez a zh. típus sokkal hasznosabb, mivel nem azon van a hangsúly, hogy az adott pillanatban

tudok-e éppen egy szót vagy egy ragozást, hanem sokkal inkább azon, hogy meg tudom-e oldani ezt a problémát vagy nem.”

„Összeségében én a jövőben is támogatom az ilyen számonkérési formát, szerintem még hasznosabb is, mint a hagyományos! (Sokszor sokkal többet tudunk megjegyezni egymástól és adott esetben önállóan ilyen »számonkérés« során, mintha azt stresszhelyzetben, magamtól kéne összehoznom normális számonkérés keretein belül.)”

ÖSSZEGZÉS

A COVID-járvány kitörése utáni kényszertávoktatás során a legnagyobb módszertani kudarcot az jelentette, hogy a tanárok közül sokan azt az autonóm tanulási készséget kérték számon a tanulóktól, amelyet mindaddig nem követeltek, és nem alakítottak ki. Erre a problémára kínált, ha nem is gyógyírt, de egyfajta eszköztárat a CORALL-projekt, még ha a projekt kidolgozásakor a világjárványra számítani sem lehetett. Ha beszélhetünk egyáltalán pozitív hozadékról a kényszertávoktatás esetében, akkor azt emelhetjük ki, hogy nyilvánvalóvá tette a módszertani megújulás elodázhatatlan szükségességét, jóllehet, régóta tudjuk, mennyire fontos (lenne) az autonóm tanulás fejlesztése.

A tanulmányban hivatkozott kurzuson az autonóm tanulási készség növelése a kifejezett célok közé tartozott, a hallgatóktól tehát nem várta el az oktató már a kurzus elején a legnagyobb fokú autonómiát, hanem kaptak teret a fejlődésre. Erre hatékonynak bizonyultak a projektben alkalmazott eszközök, amelyeket tanulmányunkban bemutattunk. A hallgatói visszajelzések azt tükrözik, hogy a szemléletváltás, amelyet a CORALL-projekt promotált, és amely a hallgatóközpontú oktatást helyezte előtérbe, pozitív fogadatra

talált a hallgatók részéről. A hallgatók, a hagyományos keretből kilépve, az oktatóval együttműködve, bevonódtak a tanulási folyamatba, annak kevésbé passzív szereplői voltak, mint egy hagyományos oktatás és számonkérés esetében.

IRODALOMJEGYZÉK

Arau Ribeiro, Maria Carmen – Sudhershana, Aleksandra – Schemien, Alexia – Asztalos, Réka – Szénich, Alexandra (megjelenés alatt). *Lighting a sustainable fire for learner responsibility in LSP: A hands-on workshop with tools designed to promote collaborative autonomy. Dokumentation der 2. AKS-Online-Konferenz*. Bochum: AKS Verlag.

Asztalos Réka – Szénich Alexandra (2018). Az autonóm nyelvtanulás támogatása felsőoktatási intézményi keretek közt: Hallgatói preferenciák. In: Bocz, Zsuzsanna – Besznay, Rita (szerk.), *Porta Lingua 2018: Tudásmegosztás, értékközvetítés, digitalizáció – trendek a szaknyelvoktatásban és -kutatásban: cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról* (pp. 287–300). Budapest: SZOKOE. <http://szokoe.hu/porta-lingua/archivum/porta-lingua-2018>

Asztalos Réka – Szénich Alexandra (2019). Students' Disposition towards Tools to Support Autonomous Learning in Tertiary Education. *Practice And Theory In Systems Of Education*, 2020 (1), 1-11.

Asztalos Réka – Szénich Alexandra (2022). Tools for supporting autonomous language learning developed in the CORALL project. In: Díaz, Michael (szerk). *Participatory Pedagogies in Language Learning: Best Practice and Case Studies* (pp. 9-18). Prague: UCT.

BIP (2022). <https://corallprojecteu.wixsite.com/bip-budapest>

BIP (2023). <https://corallprojecteu.wixsite.com/bip2023>

- Hrebackova, Monika – Štefl, Martin (2022). Autonomies/ Monotonies: Teaching Languages before and after the Covid Era. *Altre Modernità*, 27. <https://doi.org/10.54103/2035-7680/17877>
- Kóris Rita, – Pál Ágnes (2021). Fostering learners' involvement in the assessment process during the COVID-19 pandemic: Perspectives of university language and communication teachers across the globe. *Journal of University Teaching – Learning Practice*, 18(5). <https://doi.org/10.53761/1.18.5.11>
- Kóris Rita, – Pál Ágnes (2022). A hallgatói munka értékelésének újragondolása a hazai felsőoktatásban tanító szaknyelvoktatók körében végzett kérdőíves felmérés tükrében. *Modern Nyelvoktatás*, 28(1–2), 63–76. <https://doi.org/10.51139/monye.2022.1-2.63.76>
- Krea Spring School 2022 – Digital Storytelling for Wonderful Loviisa*. News article on the homepage of Haaga-Helia University of Applied Sciences. <https://www.haaga-helia.fi/en/current/news/krea-spring-school-2022-digital-storytelling-wonderful-loviisa> [2023.09.25]
- Némethová, Ildikó; Arau Ribeiro, Maria Carmen – Sudhershan, Aleksandra (2022). Autonomous Language Learning: needs assessment for sustainable innovation in course materials. In: Brandt, Aniko (szerk.), *Quo vadis Sprachlehre? Neue Unterrichtsformen vor der Tür. Dokumentation der 1. AKS-Online-Konferenz* (pp. 63-75). Bochum: AKS Verlag.
- Pál Ágnes – Kóris Rita (2021). LSP Teacher Perspectives on Alternative Assessment Practices at European Universities Amid the COVID-19 Crisis and Beyond. In: Chen, Julian (szerk.), *Emergency Remote Teaching and Beyond* (pp. 535-555). Cham: Springer-Verlag.
- Szénich Alexandra – Asztalos Réka (2022). Az autonóm nyelvtanulás támogatásának eszközei a CORALL-projekt

- keretein belül. *Modern Nyelvoktatás*, 28(3–4), 110–121.
<https://doi.org/10.51139/monye.2022.3-4.110.121>
- Szénich Alexandra – Asztalos Réka – Pál, Ágnes (megjelenés alatt). Supporting the learning process of LSP learners with a coaching-oriented approach: Examples in the context of an international project. In: *Conference proceedings of the 3rd International Conference of the Slovene Association of LSP Teachers*.
- Vesala-Varttala, Tanja – Autio, Tarja (2021). Creative design demands courage to tolerate uncertainty. *ESignals*, published on 24.03.2021. <https://esignals.fi/en/themes/creative-design-demands-courage-to-tolerate-uncertainty/#25175dbc>

FÜGGELÉK

- A hivatkozott anyagok elérési útvonala a projekt honlapján:
CORALL-honlap: <https://corallprojecteu.wixsite.com/presentation>
- Eszközök (Output 2) a CORALL-honlapon: <https://corallprojecteu.wixsite.com/presentation/blank>
ezen belül:
- reflexió a tanári szerepről. https://docs.google.com/document/d/1ECHXc_kL7hZ5uT_OSR2nj5Wcyf5juOXa/edit
- a csoport közös nyelvtankönyve. <https://docs.google.com/document/d/1wWw9X0zrmYUtYWeKnM-dOZ8uib3ExADK/edit>
- e-portfolio. https://docs.google.com/document/d/1_-ZxBmhHlRfE3V_eEEgfJEnlTP5M6ti/edit#heading=h.gjdgxs
- open-book teszt. https://docs.google.com/document/d/1RyGtdwdiQkIwkBj4QbP1MDCGc_YxbQXA/edit

spanyolos linkgyűjtemény. <https://corallprojecteu.wixsite.com/enlaces>

Esettanulmányok (Case studies/ Output 4) a CORALL honlapon: <https://corallprojecteu.wixsite.com/presentation/blank-1>

További hivatkozott linkgyűjtemények:

The British Council: <https://learnenglish.britishcouncil.org/>
Cervantes Intézet: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/actividades_ave/aveteca.htm

Alliance Française: <https://www.leplaisirdapprendre.com/portfolio/activites-fle-en-ligne/>

BBC: <https://www.bbc.co.uk/learningenglish/>

Linkgyűjtemények – A Digitális Pedagógiai Módszertani Központ módszertani ajánlásai digitális munkarend idején <https://dpmk.hu/2021/04/09/a-digitalis-pedagogiai-modszertani-kozpont-modszertani-ajanlasai-digitalis-munkarend-idejen-2-4-2-2-2-2-3/>

Edolang <https://edolang-app.univ-lorraine.fr/ressources/catalogue>

A TÖRTÉNETMESÉLÉS SZEREPE A SZERVEZETI KULTÚRA MEGTEREMTÉSÉBEN ÉS FEJLESZTÉSÉBEN

Török Judit

főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügyi és Gazdálkodási Szaknyelvi Tanszék

BEVEZETÉS - A NARRATÍV PARADIGMA

Az emberi nyelv alapvető vagy legalábbis egyik alapvető szerepe, amely kultúrateremtő erejét is magyarázza, az időbeliséget és az emberi cselekvéses mozzanatot előtérbe állító elbeszélő kultúra megvalósítása (Pléh, 2003). Jerome Bruner kétfajta gondolkodás- és megismerésmódot különböztet meg: a paradigmaticus és narratív megismerést: míg a paradigmaticus megismerési mód nem eseménysorok, nem bizonyos szereplők által előre gördített cselekmények folyamatát mutatja be, hanem kategorikus, hierarchikus rendszerekre, logikai rendre, törvényszerűségekre alapozza a megismerést, a narratív megismerés a világot, annak jelenségeit történetyszerűen ábrázolja. Míg a paradigmaticus mód a világot kategóriákkal írja le, a megtámadhatatlan igazságot keresi, törvényszerűségeket kutat, addig a narratív mód történetek formájában reprezentálja a világot: eseménysorozatokat ábrázol, emberi cselekedeteket mutat be, melyek bizonyos célokat követnek. A történeteknek mindig van kezdete és vége, konkrétak, individuálisak, van kimenetelük és dinamikájuk, gondolkodásra és kultúrára gyakorolt hatásuk elvitathatatlan (Bruner, 2001). Terestyéni (2006) kihangsúlyozza, hogy a narratív reprezentációs mód hozza létre az eseményközpontú történeti leírást és termeli ki mindazokat a művészeti és egyéb műfajokat a meséktől és a mondáktól kezdve a

regényeken és történelmi műveken keresztül a filmekig és a televíziós szappanoperákig, amelyek valóságos vagy kitalált történeteket mondanak el. Az emberek mesemondó állatok (Griffin, 2001). Mivel a történetek nem a logikára, az ésszerű, paradigmatis megismerésre épülnek, így szerepük nem a valóság objektív ábrázolása, hanem a közösség, a közös értékek, eszmék, egy egységes világkép megteremtése.

Míg a történetek szinte a születésünk pillanatától jelen vannak mindannyiunk életében, tehát a narratív készség már gyermekkortól megvan az egyénben, addig a paradigmatis gondolkodásra való képesség csak később fejlődik ki. A narratív gondolkodás, a világnak e módon való megismerése az írás előtti kultúrákban is jelen volt, míg a paradigmatis megismeréshez bizonyos tanulási folyamat szükséges – bár a paradigmatis gondolkodást igénylő tudományok sem mentesek a narratív gondolkodástól, a narratív logikától, azok ugyanúgy nyúlnak történetekhez, narratívákhoz, mint más területek. Bruner szerint (2001) az ember az elbeszélés révén alkotja meg a pszichológiai és kulturális valóságot, azt hangsúlyozva, hogy a paradigmatis és a narratív egymás mellett élnek.

Az ember tehát narratív lény, s véget nem érő történetek, konfliktusok, jellemek, kezdetek, közepek és végek soraként éljük és értelmezzük az életet (Fisher, idézi Griffin, 2001). Fisher (1984) vezette be a narratív paradigma fogalmát, miszerint a jelentést nem az események hordozzák, azt sokkal inkább a hallgatóság közös értelmezése hozza létre. Nincs egyértelmű narratívum. A narratív paradigma nem csupán arra képes, hogy sajátos logikát kínáljon az intencionális cselekvések, gondolatok és érzések számára, hanem arra is, hogy olyan új, eddig fogalmilag nem kezelt tapasztalatokat is képes legyen kezelni, mint az érzések és a képek, az idő és a perspektíva (László, 1999). Mivel egy tudomány, mindenekelőtt a természettudományok megalapozottságát az általánosan

elfogadott paradigmák biztosítják, Fisher elméletét narratív paradigma elméletnek nevezte el. Fisher a narrációt szimbolikus cselekedetként határozza meg, melyek jelentéssel bírnak alkotóik és értelmezőik számára, a narratíva időhöz és térhez kötött, elének tárja az indítékot és cselekedetet, és tartalmazza a jellemeket (Griffin, 2001). Amikor történetet olvasunk, nem pusztán a cselekvések idejét és helyét értjük meg, hanem el tudjuk képzelni a helyszínt és a főszereplőt is (László, 1999).

Fischer szerint a racionális világ paradigmái korlátozottak, s megfogalmazta öt feltevését, amikre narratív paradigmáját építi:

- az ember alapján véve történetmondó,
- döntéseinket helyes érvelés alapján hozzuk,
- a történelem, az életrajz, a kultúra és a jellemvonás határozza meg azt, mit tekintünk helyesnek,
- a narratív racionalitást a történetek összetartó ereje és hitelessége határozza meg,
- a világ történetek sorozata, melyek által folyamatosan újratерemtjük saját életünket (Griffin, 2001).

A szervezeti történetmesélés, azaz a szervezeti kommunikáció narratív dimenziója

Mint minden kultúra tagja, így a szervezet tagjai is a kommunikáción, részben a történetmesélésen keresztül teremtik meg a valóságot. Az elbeszélések sok kultúrában szerepet játszanak a létfontosságú tapasztalati tudás tovább adásában: történetekkel jól meg lehet oldani problémás helyzeteket, közvetett módon lehet a múltat feldolgozni, a történetek dolgokat simíthatnak el, tehetnek érthetővé és zárhatnak le, illetve problémamegoldásokat kínálhatnak a jelenre és a jövőre.

Szervezeteknél is vannak áthagyományozott történetek, anekdoták, aktuális sztorik, melyek legfontosabb feladatai, hogy a szervezet világképét transzferálják, s meghatározzák

a működést és a cselekvést. Az elbeszélés képessége ugyanis nem korlátozódik az irodalmi narratívumokra; ugyanígy érvényes a társas csoportok valódi életére, amikor e csoportok együttesen tevékenykednek, és élményként élik meg saját cselekedeteiket (László, 1999). A nagy és komplex szervezeteknél az egyén vajmi keveset tud meg tapasztalatszerzés útján a szervezet realitásáról, sokkal inkább teszi ezt anekdotákon, beszélgetéseken, jelentéseken át (Harringer-Maier, 2005). A szervezeteknél olyan információk és hivatalos dokumentumok, mint például a kérdőívek vagy jegyzőkönyvek, nem tartalmazzák saját történetüket, ennek folytán a múltbéli tapasztalatokból származó értékek, attitűdök és érzések egyáltalán nem, vagy nem eléggé kerülnek közvetítésre. A szervezeti történetmeséléssel a múltbéli tapasztalatokból származó kognitív és emocionális tudástartalmakra is lehet reflektálni, a történetek különböző látásmódok, vélemények ütköztetését, új tudás megteremtését, valamint a múltban levont következtetések gyakorlatba való átültetését szolgálják. A bennük rejlő metaforák és asszociációk teszik lehetővé egyfajta „magasabb jelentés” együttes megkonstruálását, mely által létrejön egy úgynevezett Big Picture, s így az események érthetővé, értelmezhetővé válnak a szervezet valamennyi tagja számára (Harringer-Maier, 2005), hiszen a történetek a szimbolikus, képzelet gazdag jobb agyféltekére hatnak, és az érzelmekre hatás eszközével a merev minták feloldódnak.

Az anekdoták fontos szerepet játszanak a szervezetek kultúrájának történeti megalapozásában, befolyásolják a dolgozók magatartását, és kanalizálják a változásokat. A szervezeti történetek tehát a kultúra formálásának eszközei, melyek nagyban hozzájárulnak a szervezeti kultúra ideológiájának megerősítéséhez, így a szervezeti történet szociálisan integráló mítosz lesz (Csépan, 2005).

A történetek tehát szimbólumok, a cégben megtestesülő értékek szimbólumai, s mint ilyenek, kézzelfoghatóvá teszik

a véleményeket, attitűdöket, megmutatják, mi az elfogadott magatartás. A szervezeti narratíva segít abban, hogy a szervezet tagjai értelmezni tudják környezetükben a jelenségeket, de mivel többféle értelmezés lehetséges, egy adott történettel bármilyen érzések megcáfolhatók vagy alátámaszthatók. A történetek azonban mindezekkel együtt biztosítják a szervezet tagjai számára az integritást.

A szervezeti történetek tehát

- közvetítik a szervezet világgépét,
- meghatározzák a működést és a cselekvést,
- élményeket, tapasztalatokat, elveket, játékszabályokat tartalmaznak,
- lehetővé teszik a jelentés konstruálását,
- szerepet játszanak a tapasztalati tudás továbbadásában,
- arra is reflektálnak, hogy minek kellett volna történnie,
- szociális környezetet hoznak létre: megalapozzák a kultúrát, a vállalati filozófiát,
- segítenek a tudás megteremtésében,
- múltbéli következtetéseket ültetnek a jelenbe,
- értékeket kommunikálnak,
- véleményeket, elvárásokat, magatartást artikulálnak,
- a motiváció eszközei (Harringer – Maier, 2005).

A SZERVEZETI TÖRTÉNETMODELL ELEMEI

Fog–Budtz–Yakaboylu (2005) a történetmodell négy elemét említi – *üzenet, konfliktus, jellemek és cselekmény*. Hogy hogyan meséljünk történetet, arra nincs egységes képlet, a stratégiai történetmesélés sokkal inkább a mindenkori helyzettől, a problémától, és természetesen a közönségtől függ, az alapvető struktúra csupán egyfajta kiindulópont.

Ami a szervezeti történetek felépítését illeti, azok ugyanazok, amelyeket V. Propp (2005) a mese kapcsán leírt: 1. előkészítő szakasz, 2. kibontakozás, 3. bonyodalom, 4. csúcspont.

„A konfliktus a jó sztory hajtóereje. Ha nincs konfliktus, nincs jó sztory sem.” (Fog-Budtz-Yakaboylu, 2005:33).

A konfliktus az a hajtóerő, mely a történet dinamikáját biztosítja, s ha ez az elem nincs meg a történetben, akkor egy forgatókönyvvel van dolgunk, ami rendkívül unalmas a hallgatóság számára. Konfliktus esetén rögtön a megoldást kutatjuk, hiszen a vágyainkkal ellentétes dolgok, tapasztalatok azonnal cselekvésre ösztönöznek. A konfliktus a *történetben szereplő* antagonista jelenlétéből ered – a konfliktus legyőzése vagy megoldása a sztoriban a kihívást jelenti, egyfajta fordulópontot, ami a feszültséget teremti. Klasszikus történetekben, mint a mesék, ez a konfliktus mindig a jó és rossz között manifesztálódik, szervezeti történetek esetén pedig az ellenfél, a versenytárs, a rossz főnök, a lusta, nem lojális alkalmazott, de akár a főnök vagy egy fontosabb pozícióban lévő munkatárs betegsége, egy pénzügyi válság vagy ennek kiobbantó okai lehetnek a konfliktus okozói.

Ha tehát a szervezeti történetben nem tudunk azonosítani antagonistát, akkor nem narratívával, hanem forgatókönyvvel állunk szemben. A következő szervezeti történet *példa arra, hogy a sztori* mely elemei számíthatnak antagonistának, bár első olvasásnál azt gondolnánk, hogy forgatókönyvvel van dolgunk, hiszen a mesélő egy munkanapról számol be, ami szervezetek esetében egy rutinszerű cselekvéssorozatból áll.

*Justin Hearn, Ludwigshafen DTL
Vevőszolgálat a Szaharában*

Árnyékban 55 fok, ezzel enyém a legmelegebb BASF-munkahely, legalábbis jelenleg. A vevőszolgálathoz hozzátartozik a helyi tanácsadás is, még akkor is, ha a kliens a Szahara kellős közepén van – mint az algíri Sonatrach nevű cég, a BP és a Statoil, ami Krechbában, a Szahara algériai részén tár fel olajmezőket. A kerchbai földgáz átlagosan 6,5% CO₂-t tartalmaz, túl sokat. ... A Sonatrach tehát egy olyan technológiát keresett, amivel a kitermeléskor eltávolítható a fölösleges CO₂-tartalom. A választás a BASF módszerére esett.

A kollégáimmal a partnereknek a létesítmények felállításában nyújtunk segítséget, ami 2004 közepén majdnem készen is volt. Elindultam hát a Szaharába, hogy a helyi üzem dolgozóit betanítsam a létesítmény kezelésére. Az út igen kalandos volt, és két napig tartott. Az utolsó szakaszt egy kis propelleres gép fedélzetén tettem meg, ami a perzselő forróságban, Kerchba közelében landolt az izzó homokban.

A földgázmező több száz kilométerre fekszik a következő településtől. A hőmérséklet napközben gyakran 55 fok fölé emelkedik árnyékban, a vas pedig 80 fokra forrósodik a napon. Egy kis lakókonténerben eltöltött éjszaka után – ami összesen egy ággyal, egy asztallal és egy klímaberendezéssel van felszerelve – elkezdtem az algériai operátorok betanítását.

Eddig összesen háromszor mentem Kerchbába, és felügyeltem a létesítmény üzembe helyezését, míg valóban elindult a gázmosás. És a jövőben is jövök, legalább évente egyszer. A BASF-technológiának köszönhetően a kritikus 6,5%-os CO₂-tartalom 0,3%-ra csökken. A kiválasztott CO₂-t a föld alá pumpáljuk, így nem járul hozzá az üvegházhatáshoz.

Szeretem a munkámat, főleg a változatossága miatt, az első pillanattól a berendezés elindulásáig, és hát tulajdonképpen a partnerért vagyunk. Egyszerűen élvezem. S ha a nap, izzó vörösen

lebukik a horizont alá, és a hőmérséklet 20 fok alá csökken, a Szaharában is véget ér a munka.

A mindennapi munka rutinszerűségét a következő kifejezések is támasztják alá: *„A kollégáimmal a partnereknek a létesítmények felállításában nyújtunk segítséget... Elindultam hát a Szaharába, hogy a helyi üzem dolgozóit betanítsam a létesítmény kezelésére..., felügyeltem a létesítmény üzembe helyezését”.* Ezek a sorok valóban napi rutint írnak le, amik forгатókönyvjellegét kölcsönöznek a történetnek. A sztoriban ugyanakkor számtalan olyan antagonistá elem található, melyek narratívává teszik azt. Ilyenek a megváltozott munkakörülmények: *„Egy kis lakókonténerben ... ami összesen egy ágygal, egy asztallal és egy klímaberendezéssel van felszerelve”,* a hosszú utazás: *„A földgázmező több száz kilométerre fekszik a következő településtől... Az utolsó szakaszt egy kis propelleres gép fedélzetén tettem meg, a perzselő forróságban... Az út igen kalandos volt, és két napig tartott”,* az európai ember számára már-már elviselhetetlennek tűnő szaharai hőmérséklet: *„Árnyékban 55 fok...A hőmérséklet napközben gyakran 55 fok fölé emelkedik árnyékban, a vas pedig 80 fokra forrósodik a napon”,* a gáz magas CO₂-tartalma: *„A kerchbai földgáz átlagosan 6,5% CO₂-t tartalmaz, túl sokat”.* Ezek a megváltozott munkakörülmények, a kihívások, leküzdendő akadályok egy szervezetnél mind antagonistaként vannak jelen, és a sztorinak biztosítják a szervezeti történet-modellt.

A SZERVEZETI TÖRTÉNETEK STRATÉGIAI JELENTŐSÉGE ÉS ALKALMAZÁSI TERÜLETEI – HARRINGER ÉS MAIER-FÉLE FELOSZTÁS

Ha a számok, tények, adatok világában szeretnénk a személyközi kommunikáció egyik legősibb formáját, a történetmesélést alkalmazni, számítanunk kell azzal a fenntartással,

hogy miért kell egyáltalán sztorikkal operálni? Harringer és Meier (2005) leírja, hogy a szervezeti történeteknél aligha van célravezetőbb eszköz arra, hogy az üzeneteket a vevők vagy a szervezet saját munkatársai fejébe ültessük, hiszen a történetekkel egy olyan kontextust teremtünk, mellyel a hallgató számára lehetővé tesszük, hogy felismerje valaminek az értelmét és a jelentőségét, és a számára releváns sztorit tovább fejlessze.

Az értelemalkotás mindazonáltal a szervezeti kommunikáció egyik legnagyobb feladata, hiszen a csupán önmagukban hangoztatott vállalati értékek az alkalmazottak számára teljesen értelmetlennek tűnnek, ha nincs magyarázat arra, mit és miért *éppen* azt kell érteni alattuk.

A SZERVEZET SZIMBÓLUMÁRÓL SZÓLÓ TÖRTÉNET – SZIMBÓLUM A SZIMBÓLUMRÓL

A szervezeti történetek közül talán az egyik legismertebb, s a kultúra szimbolikus, tárgyiasult megjelenésének bemutatására jó példa a Foxboro társaság esete, a következő szervezeti történetet Peters és Waterman írták le (1986).

Történt ugyanis, hogy a vállalat alapításának időszakában a cég sikere vagy bukása múltott azon, hogy sikerül-e valamilyen technikai újdonsággal betörni a piacra. Egy este az elnök szobájába berohant az egyik feltaláló, kezében a működő prototípussal. Ez annyira mély benyomást tett az elnökre, hogy elkezdett kotrászni a fiókjában, hogy valamivel megjutalmazza a tudóst. Végül talált valamit, és az íróasztalán áthajolva átnyújtotta a jutalmat – egy banánt. Hirtelen nem talált semmi mást.

Azóta a Foxboronál egy kicsiny arany banán jelenti a tudományos eredmények legmagasabb fokát.

A Core Story

A szervezeti bázistörténet, a Core Story egyetlenegy központi üzenetet tartalmaz, melyből különböző tartalmú történetek származnak, külső és belső célcsoportok számára egyaránt: ezek a vállalat alapításáról vagy találmányok születéséről szóló történetek. Fontos azonban a szervezeti bázistörténet folyamatos aktualizálása: egy olyan Core Story, ami a távoli múltba nyúlik vissza, csak akadályozhatja a szervezet tovább fejlődését, az ettől várt újítások, innovációk bevezetését, hiszen a célcsoport nem tud azonosulni a történetben szereplő modellel, mintával, a távoli múltból származó értékekkel. A bázistörténetnek fejlődnie kell, konkrét változásokra kell reflektálnia, valamint illeszkednie kell az új körülményekhez, ez a szakadatlan fejlődés teszi lehetővé a folyamatos identitásteremtést, de ehhez szükség van a kritikai reflexiókra is (Harringer – Maier, 2005).

A BASF Core storyja

*Catharina Clemm, Marketingmanager, Ludwigshafen
Őseim, a BASF-alapítók*

A BASF-hez különös viszony fűz, mert a vállalatot 1865. április 6-án Friedrich Engelhorn és a bankár Seligmann Ladenburg közösen alapította őseimmel, a Von Clemm fivérekkkel, Carllal és Augusttal együtt. Carl és August nagypapája Carl Ludwig von Clemm volt, az én ük-ük-üknagyapám. Nagyapám, Max még személyesen ismerte nagybátyját, August Clemmet: amikor August 1910-ben meghalt, nagyapám tízéves volt. Még ismertem tehát egy embert, aki személyesen találkozott az első vegyészekkel és BASF-alapítókkal. August az anilingyártásért, Carl pedig az anorganikus üzemekért és műhelyekért volt felelős. A Justus von

Liebiggel szoros barátságban álló fivérek tulajdonképpen „gyermeke” a korai műtrágyagyártás megkezdése volt, a mai modern szerek elődjéi. Számomra az is érdekes, hogy ezek az emberek az elnökségben különböző frakciókhoz tartoztak. Ez a konfliktus az 1880-as évek elején különböző okokból újra és újra fellobbant. Ezek egyike az úgynevezett alizarin körüli vita volt: Carl Clemm Engelhornnal és több igazgatósági taggal azért kardoskodott, hogy alakítsanak kartellt más cégekkel, hogy biztosítsák az alizarin nevű festékből származó bevételt. August Clemm ellenezte ezt a tervet, és szilárd meggyőződése volt, hogy meggyőző termékekkel jobban helyt lehet állni a versenyben, mint bármiféle egyezséggel – de nézetét nem tudta keresztülvinni. Többek között ezért vonult ki August Clemm 1882-ben a BASF-ből, de hosszú távon neki lett igaza: más meggyőző minőségű festékek, mint az indigó vagy az indantrén alapozták meg a BASF tartós sikerét, nem a megállapodások.

Ez idő tájt egy további kérdés volt még vitás pont: mennyire kötelezze el magát a BASF az indigó szintetikus előállításának kutatása mellett, ami iszonyatos mértékben nyelte a pénzt. Engelhorn és Carl Clemm némi viszály után amellet volt, hogy anyagi okok miatt szálljanak ki belőle. Más elnökségi tagok, mint H. Brunck, meg voltak győződve, hogy a kutatások végül sikeresek lesznek, és az anyagi siker sem marad el. A nézeteltérések miatt Carl Clemm és Engelhorn 1883-ban kivonultak az elnökségből. A BASF-kutatói valóban megtalálták az áhított képletet és a vállalat még 1897-ben piacra dobta az első szintetikus indigót. Visszavonulása után Carl Clemm fivérével, Adolf Clemmel valamint Carl és Rudolf Haasszal megalapította a cellulózgyárat Waldhornban, ami ma az SCA konzern része.

A cég- és családtörténet mindig érdekes történetek kincsesbányájaként bontakozik ki. Nagy szerencsémnek tekintem, hogy ehhez a családhoz tartozom, melynek élete évszázadokon át jól dokumentált. Ha Ludwigshafenben látom az őseimről elnevezett Carl Clemm utcát, az igazán különös érzés. Clemméknél a mai

napig ápolják a családi hagyományt, például a dédnagyapám, a BASF-alapító unokatestvérének néhai birtokán tartott családi összejövetelekkel, ahol a Clemmek összegyűlnek.

Szép, hogy a BASF ősi épületében van egy Friedrich Engelhorn toronyház. A többi alapítóról sajnos nem emlékeznek meg. De ki tudja, talán majd egyszer.

A bázistörténet tehát, mint a cégvezetés statementje, legitimálja a szervezet szociális, politikai és kulturális értékrendjét, irányvonalat ad a célcsoport számára, amennyiben nem csupán egy forgatókönyvről van szó, hanem a történetmesélés modelljét követi (kiindulópont, bonyodalom, végkifejtés). Az elbeszéléseknek a történetek körforgásában nincs merev struktúrája, a szöveg, a szereplők, a cselekmények és az idő variálhatók. A történet-modellnek köszönhetően a bázistörténetre befolyásolja a szervezet tagjainak cselekedetét és élménytapasztalását (Harringer – Maier, 2009).

VÁLTOZÁS-MENEDZSMENT

Az úgynevezett springboard-storyk alkalmazásával sikerülhet egy változási folyamat ötletét a szervezet alkalmazottainak fejébe ültetni, s ezáltal azok azt a sajátjuknak érezhetik. A „mi lenne, ha...” kezdetű kérdéssel megmozgatjuk a hallgatók fantáziáját, és a dolgozók fejében ötleteket inspirálunk (Harringer – Maier, 2009), a közös tudás építésére motiválva ezzel őket.

Az ugródeszka-történet Steve Denning, a Világbank tudásmenedzsmentjének programigazgatója nevéhez fűződik, aki saját tapasztalata alapján teremtette meg ezt a fogalmat, hogy optimalizálja az információáramlást és a kommunikációs folyamatokat, és erősítse a dolgozók tudatában a tudásmenedzsment fontosságát. Prezentációiban tényekkel és

adatokkal hiába próbálta meggyőzni hallgatóit, míg egyik alkalommal előadásába egy anekdotát integrált, és legnagyobb meglepetésére elnyerte a plénum figyelmét. Minél több történetet ültetett az előadásaiba, annál inkább meghallgatásra találtak az ötletei. Denning maga is meglepődött a hatáson: a történetmesélés volt az egyedüli dolog, ami működött, amikor megpróbálta a hallgatóságot pozitív irányba mozdítani. A springboard-storynak valós történetnek kell lennie, ami a múltból származik, olyan egyszerűen kell mesélni, hogy a közönség azt érezze, hogy ez vele történt meg, valamint a sztoriban előadott változásnak kristálytisztának kell lennie – nem maradhat a végén kérdés, hogy milyen változás történt valójában (Denning, 2010).

A következő szervezeti történettel demonstrálható a szervezeti kultúra és a vezetői stílus változása, valamint a történet jó eszköz a motivációra és annak szemléltetésére, hogy a kultúra nem statikus, hanem dinamikus, tehát a változás természetes a cégek életében.

A tegnap és a ma főnökei

„Mi, Karin és Ina, ugyanabban az irodában dolgozunk asszisztensként a Corporate Engineeringnél: Karin ötvenkét éves, Ina pedig huszonkettő, a harminc év korkülönbségnek köszönhetően egész más főnökgenerációkat ismerhettünk meg.

Amikor Karin harminc éve dolgozni kezdett a cégnél, a főnökök patriarchálisak, szigorúak és merevek voltak. Az akkori cégvezető megkövetelte, hogy a levélforgalmat háromszoros másolással bonyolítsák, és mindezt különböző megrendelőknek különböző színekben, még a gemkapcsoknak is mindig ugyanott kellett lenniük, egyébként visszakarta az egész iratcsomagot. Amikor Ina harminc évvel később kezdett dolgozni ugyanannál az osztálynál, minden egészen más volt: a főnök is felveszi a telefont, ha nincs senki más

az irodában, és saját maga intézi az innivalót a megbeszélésekhez, ha arra van szükség. Ha sürgős, a főnök felvállalja a titkárnői feladatokat is, hogy minden zökkenőmentesen, idejében történjen. Sőt néhány főnökkel tegeződünk is: ez korábban elképzelhetetlen volt. Röviden: a kommunikáció lazább, a BASF nyitottabb lett.

TUDÁSMENEDZSMENT

„Ha egy pillantást vetünk a szervezeti történetmesélés fejlődésére, megállapíthatjuk, hogy azt a német nyelvű országokban a tudásmenedzsment terén alkalmazták először” (Harringer – Maier, 2009:24–25.). Ezen a területen történetek az első kísérletek, és hamarosan világos volt, hogy a történetekkel való operálás azt a célt szolgálja, hogy közelebb kerüljünk az implicit tapasztalati tudáshoz, ami a vállalat hivatalos dokumentációiban gyakran nem kerül napvilágra, hiszen ezeket a nagy ráfordítással készülő irathalmazokat alig olvassa valaki.

Másrészt az is világos, hogy a szervezeti történetmesélés valódi értéktöbbletet nyújt, ha a tapasztalati tudás átadásáról van szó. Mivel a történetek a képzeletgazdag jobb agyféltekére hatnak, így a hallgatóság részéről sokkal egyszerűbben megtörténik a befogadás és a sztori segítségével átadott tudás elfogadása is. Olyan tudástartalmakat is át lehet ilyen módon adni, amelyek egyáltalán nem jelennek meg az említett dokumentációkban, mivel azok, bár nem kapcsolódnak szorosan a cég tevékenységéhez, a napi munkavégzést erősen befolyásolják, amit az alábbi történet is jól példáz.

Játék a nyelvvel

Egy bevándorló számára Ausztrália nyelvi és földrajzi aknamező lehet, akinek a mindennapi élethez is és az ausztrál BASF-nél jellemző munka világához is hozzá kell szoknia. És nem fogom elfelejteni azt a napot, amikor egy „Fragellone” úr telefonüzenetét adtam át, akiről később kiderült, hogy ő bizony Roger Lane.

S inkább ne is emlegessük, amikor egy új-zélandi kolléga a reptéri „Chiken” ablakról (check in(!) mesélt, lelki szemeimmel láttam, hogy a McDonalds állította ki a repjegyet, vagy amikor minden Presto nevű céget felhívtam Perth-ben, hogy megtaláljak egy kollégát, hogy aztán megtudjam, hogy a Presto nem is a cég, hanem a termék neve. Egy másik alkalommal pedig Tasmániába akartam egy tengerentúli utat foglalni.

Egy csomó kellemetlen pillanat volt: a felismerés, hogy a footy a foci, a „see you soon” vagy pedig „talk to you later” pedig csak néhány perccel későbbi időpontot jelent, illetve, hogy a „bring a plate” nem azt jelenti, hogy a házigazdának nincs elég edénye. A tanulási folyamat talán soha nem ér véget. Ennek ellenére sok szép pillanat volt.

MÁRKAFEJLESZTÉS ÉS INTERNAL BRANDING

A márkafejlesztésben és az internal brandingben hatalmas potenciálok rejlenek a szervezeti történetmesélést illetően. A narratívaelméletet figyelembe véve elmondhatjuk, hogy egy márka nem más, mint egy történet, tehát minden arra a kérdésre redukálódik, hogy mit kell tennie a vállalatnak, hogy ez a sztori megelevenedjék a (potenciális) fogyasztó fejében, s ehhez a folyamathoz történeteket kell találni. Ennek különböző megközelítése van, például:

- mely szituációk és történetek jutnak eszébe, ha a szervezet eredeti ötletét szeretné leírni?

- mely történeteket mesélnék el a vevők, a munkatársak, a beszállítók? Melyeket mesélnék el nyilvánosság előtt, s mely történetek lennének ebben a tekintetben különösen fontosak?
- mely történet adja vissza legjobban, leghűebben, hogy miről is van szó az ön vállalatában, s mi a vállalat sikerének titka?
- mely történet írja le azokat a cselekvési mintákat, melyek a hatékony problémamegoldást szolgálják? (Harringer – Maier, 2009:16.)

A közismert sztori, a Warby Parker márka története egy erős sztori, hiszen egyértelműen hangsúlyozza a vállalat filozófiáját és jövőképét. Rövidsége ellenére is egyértelműen kiemeli a szervezeti értékeket, melyek közvetítésével rögtön megtörténik a potenciális vevők érzelmi befolyásolása és a márkalojalítás megalapozása.

Egy nap egy hátizsákos kiránduláson Dave Gilboa elvesztette a szemüvegét. Végzős diákként nem engedhette meg magának, hogy újat vegyen, ami napokig tartó kényelmetlenséghez vezetett. Az útról hazatérve megfogadta, hogy a jövőben mindenki számára elérhetőbbé teszi a látásgondozást. 2010-ben Gilboa társalapítója volt, a megfizethető szemüveg-forgalmazónak, a Warby Parker cégnek. Gilboa küldetésének tekintette, hogy minden egyes eladott szemüveg után, egy rászorulóknak is adományozzon egyet, amit nonprofit partnercégeken keresztül valósított meg.

ÖSSZEFOGLALÁS

A történetmesélésnek mind mesélőként, mind történethallgatóként egyaránt megvan az előnye. A történet erősíti az összetartozást, segíti a kapcsolatépítést, az egyén a történetmesélésen keresztül nemcsak a tudás létrehozásában

és megosztásában vehet részt, hanem a tágabb csapat vagy szervezet részévé is válhat (Denning 2000).

A bemutatott példák is alátámasztják, hogy a szervezeti történetek a kultúra hordozóinak tekinthetők, mivel kirajzolódik bennük a vállalat kultúrája, tehát azok közvetítik a szervezet világképét, tartalmazzák a szervezet értékeit, befolyásolnak és tudást adnak át, biztosítják a szervezet tagjai számára az integritást, valamint átadják a hagyományokat, a szervezet történetét. Utóbbiak tekintetében tehát a szervezeti történetek a szervezeti kultúra megteremtését és továbbfejlesztését szolgálják.

A szervezeti történetek oktatásban játszott szerepe is elvitathatatlan, hiszen a vállalati történetek segítségével, mivel azok egyértelműen a kultúra hordozói, kimutathatók a kulturális különbségek, így azok jól bevetethetők az interkulturális üzleti kommunikáció kurzuson is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bruner, Jerome. (2001). A gondolkodás két formája. In: László, J., Thomka, B. (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Kijárat Kiadó, Budapest. 29–51.
- Csépán Lilla (2005). A szervezeti történetmesélés értelme. In: *Humánerőforrás-menedzsment*, 2005/2. Gazdasági – Műszaki Kiadó, Budapest 31–40.
- Denning, Steve (2010). *The leaders guide to radical management*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Fisher, Walter (1984). The narrativ paradigm: in the beginning. In: *Journal of Communication*, Volume 34, Issue 1, March 1984, Pages 74–87.
- Fog, Klaus – Budtz, Christian – Yakaboylu, Baris (2005). *Storytelling. Branding in Practice*. Springer Berlin, Heidelberg, New York.

- Griffin, Em (2001). *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat, Budapest.
- Harringer, Christian – Maier, Henning (2009). Organizational Storytelling. Narrative Dimension in der Unternehmenskommunikation. In: *Kommunikationsmanagement*, 2009/1.
- Harringer, Christian – Maier, Henning (2005). Storytelling. Erfolg durch Erzählen. In: *Insight Magazin*, 2005/2. 48-49.
- László János (1999). *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Scientia Humana/Kairosz.
- Peters, Thomas – Waterman, Robert (1986). *A siker nyomában*. Kossuth könyvkiadó, Budapest.
- Pléh Csaba (2003). *Bevezetés a megismerés tudományba*. Typotex, Budapest.
- Propp, Vladimir Jakovlevic (2005). *A mese morfológiája*. Osiris, Budapest.
- Terestyéni Tamás (2006). *Kommunikációelmélet. A testbeszéd-től az internetig*. Typotex, Budapest.

